

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İHVÂN-I SAFÂ RİSÂLELERİNDE GÖK CİSİMLERİNİN
İNSAN ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdullah ZORBACI

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Emrah KAYA

KASIM - 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İHVÂN-I SAFÂ RİSÂLELERİNDE GÖK CİSİMLERİNİN
İNSAN ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdullah ZORBACI

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

“Bu tez sınavı 27/11/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Atilla ARKAN	BAŞARILI
Doç. Dr. Hamdi ONAY	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Emrah KAYA	BAŞARILI



SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLIK BEYAN FORMU

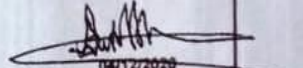
Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı : Abdullah ZORBACI
Öğrenci Numarası : Y186010003
Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslâm Felsefesi
Programı : YÜKSEK LİSANS DOKTORA
Tezin Başlığı : İHVÂN-I SAFÂ RİSÂLELERİNDE GÖK CİSİMLERİNİN İNSAN ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
Benzerlik Oranı : %9

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksininin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.


04/12/2020
İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafıma yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bizgilerinize arz ederim.

04/12/2020
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Emrah KAYA

Tarih: 04/12/2020

İmza: 

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

00.ENS.FR.72

ÖNSÖZ

İnsanın içinde bulunduğu evreni keşfetme ve inceleme ihtiyacının başlangıcıyla, çevresinde olup biten olayların, lehine ve aleyhine oluşacak sonuçları üzerinde düşünme eylemi de başlamıştır. Bir taraftan kendisine yarar sağlayacak çevresel etmenlerden faydalanırken, diğer taraftan kendini ve ihtiyaçlarını zarara uğratabilecek koşullardan da uzaklaşma yoluna gitmiştir. Gündelik hayatın içerisinde, duyuşal alana dair zaafalarını edindiği deneyimler ve gözlem yoluyla gidermeye çalışırken, doğa ötesi alana ilişkin yoksunluğunu da bu alandan elde edeceği çıkarımlarla doldurmaya çalışmıştır. Zamanla çevresindeki varlıklarla sürekli bir etkileşim içerisinde gördüğü gök cisimlerinin, kendi yaşamıyla olan ilişkisini anlama ihtiyacı da böylelikle doğmuştur. Bu bakımdan İlk Çağ uygarlıkları başta olmak üzere insanoğlu, tarihin her döneminde -din, dil, ırk ve coğrafya ayrımı gözetmeksizin- gök cisimlerinin yapıları, konumları, uzaklıkları vb. niceliksel durumları üzerinden çeşitli astrolojik ve mistik yorumlamalarda bulunmuştur.

İhvân-ı Safâ düşünürleri, savunmuş oldukları çoğulcu, birikimsel ve antroposentrik evren anlayışını, dinî metinlerle de destekleyerek kendilerine özgü bir yaklaşımla -gök cisimleriyle insan arasındaki münasebeti- yeniden yorumlamışlardır. Bu bakımdan onların, felsefi ilimlerin bir parçası olarak gördüğü ilm-i ahkâma ilişkin çözümlenmeleri de risâlelerde sıklıkla vurgulanmıştır.

Bu tezin hazırlanışı sırasında, öncelikle beni felsefeyle tanıştıran ve bana bu alanı sevdiren değerli hocam Prof. Dr. Hüseyin KARAMAN'a, büyük bir özveriyle arkamda duran danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Emrah KAYA'ya, eserin farklı bakış açılarıyla ele alınması gerektiğini belirterek ufuk açıcı söylemlerde bulunan Prof. Dr. Kemal BATAK'a, İngilizce metinlerin çevirisi aşamasında tetkiklerde bulunan Merve ÇAM hocama, araştırma süresince kaynak önerilerinde bulunan sevgili arkadaşım Enes SADAN'a ve eserlerinden istifade ettiğim tüm kıymetli hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Diğer taraftan bu çalışmanın başarılı bir şekilde amacına ulaşması için maddî ve manevî desteğini hiçbir zaman esirgemeyen aile fertlerime şükranlarımı sunarım.

Abdullah ZORBACI

27.11.2020

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLolar LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: İNSANLA GÖK CİSİMLERİ ARASINDAKİ MÜNASEBETİ ELE ALIŞI BAKIMINDAN İLM-İ AHKÂM VE BİLİMLER SINIFLAMASINDAKİ YERİ	5
1.1. İhvân-ı Safâ'da İlimler Tasnifi	5
1.1.1. Pratik Bilimler	5
1.1.2. Dinî Bilimler	5
1.1.3. Felsefî Bilimler	6
1.2. İhvân-ı Safâ'da Gök Bilimleri ve Tanımları.....	8
1.2.1. İlm-i Hey'et	8
1.2.2. İlm-i Zîcât.....	9
1.2.3. İlm-i Ahkâm	9
1.3. İlm-i Ahkâm'ın Bilimsel Meşruiyeti Hakkında Yaklaşımlar	9
1.3.1. İlm-i Ahkâm'ın Bilimsel Zeminini Kabul Edenler.....	9
1.3.2. İlm-i Ahkâm'ın Bilimsel Zeminini ve Doğrudan Temaslarını Kabul Edenler.....	9
1.3.3. İlm-i Ahkâm'ın Bilimsel Zeminini ve Doğrudan Temaslarını Kabul Etmeyenler.....	10
BÖLÜM 2: İHVÂN-I SAFÂ'NIN VARLIK DÜŞÜNCESİNDE GÖK CİSİMLERİNİN YERİ VE İŞLEVLERİ	11
2.1. Varlığın Başlangıcına İlişkin Yorumlar	11
2.1.1. Varlığın Yaratım Sebebine İlişkin Açıklamalar	15

2.2. Âlemin Yaradılışı ve Tanrısal Yaratımın Ayrıcılığı.....	16
2.2.1. Varlığın Yaradılışındaki İki Farklı Model: Ruhânî ve Cismânî Yaratma.....	19
2.2.2. Ruhânî (Yokluktan/Bir Anda) Yaratma.....	21
2.3.3. Cismânî (Var Olandan/Tedrici) Yaratma.....	22
2.3. Varlıktaki Çokluğun Açıklanışına İlişkin Teoriler	23
2.3.1. Antroposentrik Özdeşlik	23
2.3.2. Sudûr (Feyz) Nazariyesi.....	26
2.3.3. Nur Sembolizmi.....	29
2.3.4. Sayısal Türüm.....	30
2.4. İhvân-ı Safâ'da Varlık Hiyerarşi ve Ana Öğeleri	35
2.4.1. El-Bârî'	35
2.4.2. Faâl Akıl.....	42
2.4.3. El-Nefs el-Külliyeye.....	46
2.4.4. El-Heyûlâ	51
2.4.5. Et-Tabâah.....	55
2.4.6. El-Cism el-Mutlak	57
2.4.7. Felekler Âlemi.....	59
2.4.8. Dört Unsur.....	66
2.4.9. El-Müvellidâtü's-Selâsetü.....	69
BÖLÜM 3: RESÂİLÜ İHVÂNİ'S-SAFÂ ÇERÇEVESİNDE GÖK	
CİSİMLERİNİN İNSANLA MÜNASEBETİ	75
3.1. Bir Akıl Yürütme Teatisi Olarak İlm-i Ahkâm'ın Önemi ve Bilgi Türleri	
Arasındaki Yeri.....	75
3.2. İlm-i Ahkâm'ın Araştırma Konuları ve Özellikleri: Felekler, Gezegenler ve Burçlar	
.....	81
3.2.1. Satürn	84

3.2.2. Jüpiter.....	85
3.2.3. Mars	86
3.2.4. Güneş	87
3.2.5. Venüs	89
3.2.6. Merkür.....	90
3.2.7. Ay	91
3.2.8. Sabit Yıldızlar.....	91
3.3. Burçlar ve Nitelikleri.....	92
3.4. İnsan Özelinde Gök Cisimleri ve Çeşitli Alanlara Etkileri	103
3.4.1. Biyoloji ve Fizyoloji Açısından Gök Cisimlerinin İnsanlara Etkileri	103
3.4.2. Toplumsal ve Sosyal Alanda Gök Cisimlerinin İnsanlara Etkileri	108
3.4.3. Siyasî ve Askerî Alanda Gök Cisimlerinin İnsanlara Etkileri.....	112
3.4.4. Sanatsal Öğrenimdeki Başarı Açısından Gök Cisimlerinin İnsanlara Etkileri.....	114
3.4.5. Ahlâk ve Karakterislik Açısından Gök Cisimlerinin İnsanlara Etkileri	115
BÖLÜM 4: GÜNÜMÜZ ASTROLOJİSİ VE İNSAN YAŞAMI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	121
4.1. Astrolojinin Tanımlanması ve Meşruiyeti.....	121
4.1.1. Koç Burcu	128
4.1.2. Boğa Burcu.....	129
4.1.3. İkizler Burcu.....	130
4.1.4. Yengeç Burcu	131
4.1.5. Aslan Burcu.....	133
4.1.6. Başak Burcu	134
4.1.7. Terazî Burcu	135
4.1.8. Akrep Burcu	136

4.1.9. Yay Burcu	137
4.1.10. Oğlak Burcu	138
4.1.11. Kova Burcu.....	139
4.1.12. Balık Burcu.....	141
SONUÇ.....	143
KAYNAKÇA.....	145
ÖZGEÇMİŞ	152

KISALTMALAR

A.s.	: Aleyhisselâm
Ar.	: Arapça
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviri
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Doğ.	: Doğum Tarihi
Ed.	: Editör
İng.	: İngilizce
Ktp.	: Kütüphane
Lat.	: Latince
Md.	: Maddesi
MEB	: Milli Eğitim Basımevi
Öl.	: Ölüm Tarihi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: Tercüme
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayıncılık, Yayınevi, Yayınları
Yun.	: Yunanca

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1: İnsan ve Âlem Arasındaki İrtisam Şekilleri.....	24
Tablo 2: Sayıların Doğası ve Varlık Alanına Yansımaları.....	32
Tablo 3: İlm-i Ahkâm'ın Temel Araştırma Sahaları.....	80
Tablo 4: Burçların Çeşitleri ve Belirgin Nitelikleri	92
Tablo 5: Burçlara Dair Terminoloji ve Antroposentrik Çizgileri.....	94
Tablo 6: Burçlar ve Mufassal Ayrımları	98
Tablo 7: Burçların Evleri ve Antroposentrik Karşılıkları	100
Tablo 8: Sekiz Aylık Temel Gelişim Evresinin İki Boyutu	105
Tablo 9: Aylara Göre Gök Cisimlerinin Yeni Oluşan Hücreye Etkileri.....	106
Tablo 10: Gezegenlere İzafetle Sosyal Yaşam Aralıkları ve Tipik Özellikleri.....	110
Tablo 11: Gök Cisimlerinin Siyasal Yaşam İçerisindeki Konumları ve Yöneticilere Etkileri.....	113
Tablo 12: Ahlâkî Karakteristiklerin Oluşumunda Gök Cisimlerinin Etkileri	118
Tablo 14: Günümüz Astroloji Terminolojisi	124
Tablo 15: Günümüz Burçları ve Tipik Tanımlamaları	124
Tablo 16: Gezegenlerin Yeryüzündeki Tekabüliyet Alanları.....	125
Tablo 17: Gezegenlere Ait Evler ve Temel Özellikleri	127

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	<input checked="" type="checkbox"/>	Doktora	<input type="checkbox"/>
Tezin Başlığı: İHVÂN-I SAFÂ RİSÂLELERİNDE GÖK CİSİMLERİNİN İNSAN ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ			
Tezin Yazarı: Abdullah ZORBACI		Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Emrah KAYA	
Kabul Tarihi: 27/11/2020		Sayfa Sayısı: 152	
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri			
<p>İhvân-ı Safâ düşünürleri, elli iki risâleden oluşan Resâilü İhvâni's-Safâ adlı eserlerinde oldukça kümülatif bir bilim anlayışına sahip olmuşlardır. Önyargısız ve müsamahakâr tarzda ele alınan bu bilimlerden biri olan ilm-i ahkâm, gök cisimlerinin varlığa ilişkin etkilerini ve tekabüliyet alanlarını konu edinmektedir. Ancak mevcut literatüre bakıldığında bu etkileri ve tekabüliyetleri insan özelinde inceleyip, varlık sistemine ve günümüze kıyasla açıklayacak pek az çalışma bulunmaktadır. Bu tespit dâhilinde öncelikle İhvân'ın, ilm-i ahkâma ilişkin analizlerine kaynaklık eden Hermetik, Sâbiî ve Helenistik kozmolojilerden, varlık sisteminin açıklanışında yararlanılan Yeni Eflâtuncu düşünceden ve günümüz astrologlarının çalışmalarından oluşan bir literatür incelemesinde bulunduk. Bunun neticesinde ilm-i ahkâmın, dönemsel astronomik kabuller üzerine inşa edilmiş, gök cisimleri vasıtasıyla insan ve çevresi özelinde açığa çıkan etkileri ve tekabüliyetleri konu edinen bir bilgi türü olduğu yargısını uygun bulduk. Bu bilgi türünün insanlarla münasebetini mütalaa edecek gözlem ve yorum biçimi ise, üç şeyin birlikteliğiyle açığa çıkmaktadır. Bunlar; dönemin bilimsel kabulleri, dinî metinlerin rehberliği ve taassupsuz bir senkretizmdir. Dolayısıyla bizde bu üç olguyu göz önüne alarak, gök cisimlerinin varlıksal hiyerarşinin nedensel birer sonucu olarak insana ve çevresine aksettirdiği niteliklerle, bizâtihi kendi yapılarından kaynaklanan etkilerini gözler önüne serdik. Ayrıca Resâil kapsamında konuya ilişkin açıklamaların, belirli oranda günümüz astrolojisine de kaynaklık edebileceğini gördük.</p>			
Anahtar Kelimeler: İhvân-ı Safâ, Resâil, İlm-i Ahkâm, Gök Cisimleri, İnsan.			

Sakarya University

Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	<input checked="" type="checkbox"/>	Ph.D.	<input type="checkbox"/>
Title of Thesis: THE EFFECT OF SKY BODIES ON HUMAN IN IKHWÂN-I SAFÂ' RISALS			
Author of Thesis: Abdullah ZORBACI		Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Emrah KAYA	
Accepted Date: 27/11/2020		Number of Pages: 152	
Department: Philosophy and Religious Sciences			
<p>The thinkers of Ikhwân al-Safâ' had a rather cumulative understanding of science in their works named Rasâilu Ikhwân al-safâ', which consists of fifty-two treatises. One of these sciences, which is handled in an unbiased and permissive manner, ilm-i ahkâm deals with the effects of celestial bodies on existence and the fields of correspondence. However, when looking at the current literature, there are very few studies that will examine these effects and correspondences in human specific and explain the existence system and today. Within the scope of this determination, first of all, we made a literature review consisting of Hermetic, Sâbiî and Hellenistic cosmologies which are the source of the analyzes of Ikhwân, the New Platonic thought used in the explanation of the existence system and the works of today's astrologers. As a result of this, we have found it appropriate to judge that the scientific judgment is a type of knowledge that is based on periodic astronomical assumptions and deals with the effects and correspondences revealed by the celestial bodies in the human and its environment. The way of observation and interpretation, which will consider the relationship of this type of knowledge with humans, is revealed by the combination of three things. These; the scientific assumptions of the period are the guidance of religious texts and a cruel syncretism. Therefore, taking these three phenomena into consideration, we have revealed the effects of celestial bodies resulting from their own structures, with the qualities reflected on humans and their surroundings as a causal result of the existential hierarchy. In addition, we have seen that the explanations on the subject within the scope of Rasâil can be a source of modern astrology to a certain extent.</p>			
Keywords: Ikhwân al-Safâ', Rasâil, İlm-i Ahkâm, Celestial Bodies, Human.			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

10. yüzyılda Basra’da ortaya çıkan ve kendilerini “Arınmış Kardeşler” mahlasıyla tanımlayan İhvân-ı Safâ topluluğu,¹ kozmolojik düzen çerçevesinde gök cisimlerine özel bir ehemmiyet vermiştir. Dönemin tüm düşünsel birikimini, uzlaştırmacı bir anlayışla bir araya getirmiş oldukları, *Resâilü İhvâni’s-Safâ*² adlı eserde, gök cisimlerinin çeşitli alanlara yönelik belirleyici tesirlerinden bahsetmişlerdir. Buna göre gök cisimleri; varoluş düşüncesinin açıklanmasında, gündelik yaşamın sürdürülmesinde ve hatta insan tabiatı başta olmak üzere tüm canlı veya cansız organizmalar üzerinde dinamik bir fonksiyon icra etmektedir. Bu fonksiyonun kabulünde ise; İlk Çağ ve Orta Çağ dönemlerinde revaçta olan ve felekler âleminin en tepesinden başlayarak, sarmal tarzda yeryüzüne kadar ilerlediği düşünülen ilâhî ve kozmik güçler algısının yeri büyüktür. Öyle ki bu algının uzantıları olarak görülen yer merkezli evren modeli³ ve bu

¹ Bu anonim topluluğun yazınsal kimlikleri olarak düşünebileceğimiz tam isimlendirmesi “İhvan-ü’s Safâ ve Hüllanü’l-Vefâ ve Ehlü’l-Adl ve Ebnâü’l Hamd” şeklindedir. Bkz. İhvân-ı Safâ, *Resâ’ilü İhvâni’s-Safâ ve hüllâni’l-vefâ*, nşr. Ârif Tâmir (Beirut-Paris: y.y. 1415/1995), 1/61; 5/121. İsmail Taş, *İhvân-ı Safâ’da Felsefe ve Din Münasebeti* (Konya: Palet Yayınları, 2012), 15. Enver Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem* (İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998), 17. Benzer ifade biçimi için bkz. Mâyide Öztosun, *İhvân-ı Safâ’da Te’vil* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 18. İhvân-ı Safâ düşünürleri, risâlelerinde kendilerini açıkça belirtmiş olmasalarda klasik kaynaklarda bu topluluğun kurucuları veya risâlelerin müellifi olarak beş isim zikredilmektedir. Bunlar; “Zeyd b. Rifâa, Ebû Süleyman Muhammed b. Ma’ser el-Büstî el-Makdisî, Ebû’l-Hasan Ali b. Hârûn ez-Zencânî, Ebû Ahmed el-Mihricânî ve Avfî’dir. Zeyd b. Rifâa ile Avfî dışındaki üç isim Şehrezûrî’nin Nüzhetü’l-ervâh’ında Ebû Süleyman Muhammed b. Ma’ser el-Büstî el-Mukaddesî, Ebû’l-Hasan Ali b. Zehrûn er-Reyhânî ve Ebû Ahmed en-Nehrecûrî şeklinde sıralanmaktadır.” Bkz. Enver Uysal, “İhvân-ı Safâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Temmuz 2020). Taş, *İhvân-ı Safâ’da Felsefe ve Din Münasebeti*, 18. Mian Ş. Şerif, *İslâm Düşüncesi Tarihi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 378. Hamdi Onay, *İhvân-ı Safâ’da Varlık Düşüncesi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1999), 36-37.

² Resâil, İhvân’ın dinî, felsefî, ahlâkî ve pratik tüm ilimlerin kümülatif vasfını dikkate alarak, yaşanılan yüzyılın tüm düşünsel birikiminin mezc edildiği ansiklopedik bir eserdir. Bayram Ali Çetinkaya, “İhvân-ı Safâ Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi”, *Felsefe Dünyası* 1/37 (2003), 80. Resâil’e kullanılan kaynaklar açısından bakıldığında ciddi şekilde senkretizme başvurduğu görülecektir. Öyle ki yaşadığı coğrafya ve konjonktürel getiriler bazında eserini; Pisagor, Aristoteles, Plotinus ve Hermes külliyatından yararlandığı dikkat çekecektir. Bu anlamda Resâil, her türlü Antik görüş ve Helenistik bilgi sistemlerinden, İslâmî değerlerin el verdiği ölçüde kullanıldığı geniş bir muhtevaya sahiptir. Cahid Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 217-218. Taş, *İhvân-ı Safâ’da Felsefe ve Din Münasebeti*, 32. Onay, *İhvân-ı Safâ’da Varlık Düşüncesi*, 42-44. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 24-28.

³ Astronomik verilerin matematiksel düzlemde açıklanışında ve yer merkezli evren modelinin ortaya çıkışında Eudoxus’un (M.Ö. 408-355) “Ortak Merkezli Küreler Sistemi” oldukça önemlidir. Zira Eudoxus’un kurmuş olduğu bu sistemi, prensipler bakımından dogmatikleştiren Aristoteles’tir. Aristoteles’in gezegenlerin hareketlerini açıklamada yetersiz kalan yanlarını ise Batlamyus incelikli hesaplamalarıyla düzenlemiştir. Böylelikle Copernicus’a kadar etkin olacak yer merkezli evren modelinin,

modelin “Ay-üstü ve Ay-altı”⁴ şeklinde ikiye ayrımı da bu kabul üzerine inşa edilmiştir. Nitekim birbiri üzerine sıralanmış ve her biri bir sonrakine kıyasla daha yetkin bir konumda bulunan bu kozmik sistemde gök cisimleri, yukarıdan aşağıya doğru direktiflerde bulunan yönetsel erkler olarak kabul edilmiştir. Bu yönetsel erkin başı olarak kabul edilen Faâl Akıl’dan başlamak üzere sırasıyla sabit yıldızlara, gezegenlere ve varlık âleminin duyusal kısımlarına varıncaya kadar nüfuz eden güçlerinden, insanın maddî ve manevî tabiatı da nasibini almıştır. Konumuz gereği bizde, İhvân’ın *Resâil* kıstasında temele aldığı ve insanla gök cisimleri arasındaki münasebeti incelediği ilm-i ahkâm sanatını, sudûr kuramındaki yerini ve bu bilimin insan özelindeki tetkiklerini konu alan bir çalışma yaptık.

Çalışmanın Önemi

İlk Çağ uygarlıklarından 10. yüzyıla gelinceye kadar birbirinden farklı pek çok toplumda veya düşünce okulunda, gök cisimlerinin konum, hareket, hacim, uzaklık vb. özelliklerine dair niceliksel kayıtlar tutulmuştur. Bu niceliksel kayıtlarla da insanın ekonomik, siyasî, askerî, sosyal, fizyolojik ve ahlâkî karakteristiğine yönelik çeşitli ilişkiler saptanmıştır. İhvân-ı Safâ düşünürleri ise, savunmuş oldukları çoğulcu ve birikimsel evren anlayışını, dinî metinlerle de destekleyerek kendilerine özgü yeni bir yaklaşımda bulunmuşlardır. Buna rağmen, risâleler üzerinde konuyla ilgili yapılan

daha doğrusu Kepler'e kadar değiştirilemeyecek olan gökyüzü hareketlerinin temel paradigması açığa çıkmıştır. Buna göre yer, küre biçimindedir; evren küreseldir ve sonludur; yer, evrenin merkezinde ve hareketsizdir; gezegenler, saydam ve kristal yapıdaki kürelerine takılı şekilde yerin etrafında dolanırlar; gezegenlerin hareketleri dairesel ve muntazamdır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Yavuz Unat, “Aristoteles’in Evren Anlayışı ve Etkileri”, ed. İbrahim Uslan vd. (Ankara: Düşünbil Akademi Yayınları, 2016), 49-50. Emel Okur Berberoğlu, “Bilimsel Düşünmenin Gelişim Seyrinin Pragmatik Sonuçları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/32 (2014), 137-139. Orta Çağ’da Arap-İslâm kültüründe müslüman bilginler Batlamyus’un daha da geliştirdiği “yer merkezli evren modelini” esas almış ve yaptıkları gözlemler neticesinde bu modelde küçük değişiklikler de bulunmuşlardır. Seyfettin Kaya, “Ortaçağ’da Arap-İslâm Dünyasında Astronomi Bilimi”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (11 Aralık 2017), 356. Abdullah Zorbacı, “İhvân-ı Safâ Risâlelerinde Gök Cisimlerinin İnsan Üzerindeki Etkileri”, *IV. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, ed. Aparna Srivastava - Ferhat Çağrı Aras (Mardin: Fârâbî Yayınevi, 2020), 281.

⁴ Aristoteles kozmolojisinde âlem, Ay-altı ve Ay-üstü olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yer’den Ay’a kadar olan alanı kapsayan Ay-altı âlem, dört temel unsur üzerine kuruludur. Ay-üstü âlem ise Ay’dan sabit yıldızlar küresine kadar olan bölümü kapsar ki bu bölüm farklı bir özden oluşmaktadır. Bu bakımdan Ay-üstü âlem esîr (İng. ether) adı verilen saydam ve mükemmel bir unsurdan meydana getirilmiştir. Esîr’in sağladığı mükemmellik sayesinde Ay-üstü âlem; oluş ve bozuluşun olmadığı, değişim ve dönüşümün yaşanmadığı bir alanken Ay-altı âlem; oluş ve bozuluşun dört unsuru değişimlere uğrattığı bir yapıya sahiptir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Seda Özsoy, “Antikçağ’daki Evren Anlayışı: Aristoteles’ten Kopernik’e Farklı Evren Modelleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (2017), 424.

çalışmalar incelendiğinde, konunun genellikle “*Tanrı-Âlem İlişkisi*” veya “*Varlık Düşüncesi*” şeklinde ifade edilen başlıklar altında sınırlı kaldığı görülecektir. Oysa dün olduğu kadar bugün de insanların gökyüzünün görkemli ve şatafatlı yapısının, kendileriyle olan münasebetini anlama gayreti hız kesmeden devam etmektedir. Ayrıca büyük tarihsel geçmişimizin parametrelerinden biri olarak görülen *Resâil*’in -konuyla ilgili- kimi kısımları, astrolojik ve mistik karakterleri bulunduğu gerekçesiyle, bazı çıkar çevrelerinin istismarına terkedilmiştir. Oysa bu tür açıklamaların, dönemsel astronomik paradigmaların -dinî bir söylemle- yorumlanması sonucunda açığa çıkan, birikimsel gözlem faaliyetleri olduğu düşüncesi göz ardı edilmiştir. Bizde alanın bu konudaki eksikliğini, risâleler üzerinde yapmış olduğumuz bütünsel bir incelemeyle ortaya koyduk. Böylelikle hem gök cisimlerine ilişkin ifadeleri objektif tarzda sunmuş hem de göksel düzenin insan doğasıyla irtibatını açıklamış olduk.

Ayrıca çalışma sınırları içerisinde, Orta Çağ ansiklopedistlerinin, dönemin evren anlayışını gözeterek araştırma sahaları içerisine dâhil ettikleri ilm-i ahkâmla, günümüz insanların gündelik algılarını şekillendirme noktasında önem atfettikleri astrolojiyi, terminoloji ve yorum biçimi bakımından karşılaştırmamızda oldukça önemlidir.

Çalışmanın Amacı

İhvân’ın, *Resâil* adlı ansiklopedi türü eserinde, gök cisimlerinin -insan özelinde- çeşitli alanlara yönelik etkilerinden ve benzerliklerinden sıkça söz edilmiştir. Bizim amacımız, İhvân’ın *Resâil* bağlamında yer verdiği bu söylemlerin kaynaklarını, varlık sistemindeki yerini ve günümüze yansıyan fikrî temelini tetkik etmektir.

Çalışmanın Yöntemi

İhvân-ı Safâ Risâlelerinde Gök Cisimlerinin İnsan Üzerindeki Etkileri başlıklı bu çalışmamızı, niteliksel bir metot temelinde dört bölümden oluşturduk. Bu bölümleri oluştururken konunun yeni, az çalışılmış ve günümüz insanların ilgi alanlarına dönük bir araştırma olmasını tercih ettik. Birinci bölümde İhvân’ın, gök bilimlerine dair tanımlamalarına ve onu diğer bilim dalları karşısında nasıl konumlandığına dair genel bir perspektif oluşturduk.

İkinci bölümde; Tanrı, insan ve gök cisimleri şeklinde ifade edilen kavramlar üzerinde durduk. Ardından bu terimlerin varlık düşüncesindeki yerlerini belirleyip, birbirleri arasındaki münasebetin şeklini ve düzeyini aktardık. Böylelikle kozmik düzenin idame ettirilmesinde, gök cisimlerinin fezeyanını, oluşumlar üzerindeki aksettirici etkilerini ve canlı tabiatlarına olan tesirlerini kolayca belirlemiş olduk. Çünkü İhvân, varlıksal düzeni, her şeyin temel fâili olarak görülen yüce yaratıcıdan başlamak suretiyle -aşağı yönlü doğrusal bir aktarım sergileyen- “sudûr” kuramıyla açıklamıştır. Buna göre evrenin en alt tabakası olarak görülen unsurlar âlemindeki değişimler, yüce ve yetkin kısım olarak görülen Ay-üstü âlemin iradesel devinimleri sonucunda gerçekleşmektedir. İhvân’ın varlık düşüncesinin temelini oluşturan bu söylem, kendilerinin de yer yer iktibaslarda bulunduğu Pisagorcu, Plotinuscu, Aristocu, Batlamyuscu ve Yeni-Eflâtuncu yaklaşımlardan bağımsız tarzda incelenemezdi. Dolayısıyla bizde, bu bölüm içerisinde İhvân’ın pek çok defa atıflarda bulunduğu düşünürlerin, konuyla ilgili görüşlerinden faydalanarak ele alınan meseleyi daha da netleştirdik.

Üçüncü bölümde; ilm-i ahkâm’ın⁵ temel araştırma konuları olan feleklerin, gezegenlerin ve burçların; niteliksel özelliklerini, terminolojik altyapılarını ve insan özelindeki etkilerini araştırdık. Ardından İhvân’ın, *Resâil*’de yer verdiği şekliyle bu göksel nesnelere insanın; ekonomik, siyasî, askerî, sosyal, fizyolojik ve ahlâkî karakteristiğine yönelik etkilerini çeşitli başlıklar altında çözümledik.

Dördüncü bölümde; günümüz dünyasında yer aldığı şekliyle astrolojinin tanımı, meşruiyeti ve kavramsal zemini üzerinde kısaca durduk. Sonrasında çağımız insanların, sağlıktan hastalıklara, seçimlerden yönetime, duyuşal hazlardan anlık üzüntülere kadar öngörüselle cevaplar aradığı astrolojinin, -burçlar özelindeki- genel karakterine yer verdik.

Sonuç bölümünde ise, çalışma içerisinde serdedilen tezin ana problemlerini, elde edilen bulgular neticesinde değerlendirdik.

⁵ Daha sonraki bölümler içerisinde açıklaması yapılacaktır.

BÖLÜM 1: İNSANLA GÖK CİSİMLERİ ARASINDAKİ MÜNASEBETİ ELE ALIŞI BAKIMINDAN İLM-İ AHKÂM VE İLİMLER SINIFLAMASINDAKİ YERİ

1.1. İhvân-ı Safâ'da İlimler Tasnifi

İhvân, dönemin geniş ve kapsamlı bilgi birikimini, üçlü bir tasnifle incelemiştir: Bunlar pratik (riyazî) bilimler, dinî (şerî) bilimler ve felsefî (aklî) bilimlerdir. Bu bilimlerin içerisinde yer alan ilm-i hey'et (astronomi) ve ilm-i ahkâmın (astroloji), diğer tüm bilgi alanlarıyla yakın bir irtibatı söz konusudur. Zaman zaman yer verilecek olan bu irtibata geçmeden önce, gök bilimlerinin diğer bilimler arasındaki konumunu görmek, onlara istinaden anlatılacakların daha sağlıklı bir zemine oturtulmasını sağlayacaktır.

1.1.1. Pratik Bilimler

Bunlar dokuz başlık olup on dört risâle içerisinde açıklanmıştır.

- a. Okuma ve yazma bilimleri
- b. Dil ve gramer bilimleri
- c. Muhasebe ve iş muameleleri bilimleri
- d. Şiir ve aruz bilimleri
- e. İyi veya kötü kehanet bilimleri
- f. Sihir, büyü, muska vb. bilimler
- g. Çeşitli meslek ve sanatlara dair bilimler
- ğ. Ticaret ve ziraata dair bilimler
- h. Tarih ve biyografi bilimleri

1.1.2. Dinî Bilimler

Bunlar altı başlık olup on bir risâle içerisinde açıklanmıştır.

- a. Vahiy ilmi

- b. Tefsir ilmi
- c. Hadis ilmi
- d. Fıkıh ilmi
- e. Zühd ve tasavvuf ilmi
- f. Rüya tabiri ilmi

1.1.3. Felsefî Bilimler

Bunlar kendi içerisinde dört ana başlığa ayrılıp, on yedi risâle içerisinde açıklanmıştır.

Matematik bilimleri

- a. Aritmetik
- b. Geometri
- c. Astronomi ve Astroloji
- d. Musiki

Mantık bilimleri

- a. Şiir sanatı (Analitika)
- b. Hitabet sanatı (Retorika)
- c. Cedel sanatı (Topika)
- d. Burhan sanatı (Politika)
- e. İkna sanatı (Sofistika)

Tabiat Bilimleri

- a. Cismânî ilkeler bilimi (İlmu'l-mebâdiu'l-cismaniyye)
- b. Yer ve gök Bilimi (İlmu's-semâ ve'l âlem)
- c. Oluş ve bozuluş bilimi (İlmu'l kevn ve fesad)

- d. Meteoroloji bilimi (İlmu'l-havadisi'l-cevviyye)
- e. Mineraloji bilimi (İlmu'l-meâdin)
- f. Botanik bilimi (İlmu'n-nebat)
- g. Zooloji bilimi (İlmu'l-hayvan)
- ğ. Tıp ve veterinerlik bilimleri

İlâhiyat Bilimleri

- a. Tanrı ve sıfatları ilişkin bilim
- b. Gaybî âleme ilişkin bilim
- c. Nefse (Psikolojiye) ilişkin bilim
- d. Siyasete ilişkin bilim
- e. Ölümden sonrasına ilişkin bilimdir.⁶

İhvân-ı Safâ düşünürleri, birbirinden farklı pek çok konu ve alan üzerinde yapmış oldukları yoğun incelemeler neticesinde, ilim dallarının nihaî amacını; akıl sahibi kimseleri din-felsefe uyuşmazlığı fikriyatından kurtarıp, yüce ve yetkin olan yaratıcının bilgisine ulaştırmak olarak belirlemişlerdir. Bu sebeple de hiçbir düşünce veya inanca ön yargılı yaklaşmamışlardır. Fakat bu durum bile onların ilimler arasında bir öncelik sıralamasında bulunmadıkları anlamına gelmemektedir. Çünkü İhvân'a göre ilimler birbiri üzerine yükselirler ve belirli dönemler içerisinde öğrenilebilirler. Öyle ki matematiksel ilimlerin öncelikli olarak öğrenilmesindeki amaç, bu ilimden yola çıkarak tabiat ilimlerini anlamlandırmaktır. Tabiat ilimlerinin incelenmesindeki amaç, buradan yola çıkarak ilâhiyat ilimlerinin hakikatine varabilmektir.⁷ İlâhiyat ilimlerindeki amaç ise, insanın kendi varlığının başlangıcını, niteliklerini ve ölümden sonraki durumunu sorgulayarak, yaratıcının bilgisine ulaşabilmesidir. Bunun içindir ki, “insanın kendine

⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/259-266. Ayrıca bkz. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 29-34. Onay, *İhvân-ı Safâ'da Varlık Düşüncesi*, 44-46. Şerif, *İslâm Düşüncesi Tarihi*, 380-381. Mahmut Meriç, “İhvân-ı Safâ'da Bilgi, Bilim ve İlimlerin Sınıflandırılması”, *Dicle Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2014), 440-447. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 45-48.

⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/103.

ve çevresine olan uzaklığı, kendi yaratıcısına olan yakınlığını etkilemektedir” şeklindeki söylemi sıkça kullanmışlardır.⁸

1.2. İhvân-ı Safâ’da Gök Bilimleri ve Tanımları

İhvân-ı Safâ düşünürleri, matematiksel ilimlerin bir parçası olarak gördükleri gök bilimlerini (ilm-i nücûm)⁹ üç temel alana ayırmışlardır. Bunlar ilm-i hey’et (astronomi), ilmu’z-zîcât (astronomik cetveller) ve ilm-i ahkâm (astroloji) adlı bilimlerdir. Söz konusu bilimlere dair bu ayrımlar, onların tanımlanmaları noktasında olup, araştırma sahaları alanında geçerli değildir. Çünkü her üç grubunda inceleme sahası; yıldızlar, felekler ve burçlarla sınırlıdır.¹⁰

1.2.1. İlm-i Hey’et

Bu ilim gök kürelerinin (felek), yıldızların ve burçların; oluşumlarını, kısımlarını, büyüklüklerini, genişliklerini, uzaklıklarını vb. niceliksel yönlerini inceleyen bilim dalıdır.¹¹ Ayrıca bu ilim, Batlamyus’un *el-Mecîsti* (Büyük Derleme) eserinde anlatılan delillere dayanarak yıldızları bilme sanatı olarak da tanımlanmıştır.¹² İhvân’a göre bu ilmin öğrenilmesindeki temel amaç, nefislerini kötülüklerden arındıran ve ilimlerin künhüne ulaşabilmek isteyen kimseleri, ruhânî varlıkların, yaratıcıya yakın meleklerin ve her şeyin bilgisinin kayıtlı olduğu semâvî âlemin yüksek derecelerine ulaştırmaktır.¹³ Diğer taraftan bu ilmin öğrenilmesiyle insanların, yakın gelecekte gerçekleşebilecek kimi meteorolojik olaylar karşısında, önceden önlem alınmasını veya henüz

⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/103.

⁹ İhvân, Orta Çağ bilim düşüncesinde kullanıldığı şekliyle, astronomi ve astroloji terimlerini, birbirine yakın anlamlarda kullanmıştır. Çünkü gök cisimlerinin periyodik ve nicel analizleri, değişken ve nitel gözlemlerin temelini oluşturuyordu. Dolayısıyla İhvân’ın “nücûm” terimini kullanışı, aslında her iki alanı da kapsayan genel bir başlıktır. Seyyid Hüseyin, çev. Nazife Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 1985), 87.

¹⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/137.

¹¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/137; 1/260; 5/60.

¹² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/81. İhvân’a benzer şekilde Batlamyus’un da astronomi tanımlamasına baktığımızda, astrolojiyi de kapsayan genel bir yapısının olduğu görülecektir. Bu bakımdan astronomi; düzen ve etkinlik açısından, gök cisimlerinin doğal karakterleri aracılığıyla açığa çıkan hareketlerini ve izledikleri rotalarını değerlendirerek, onların birbirleriyle ve yeryüzüyle olan münasebetlerini anlayabilmektir. Astroloji ise; olasılık, öngörülebilirlik veya bireysel çıkarımlar neticesinde zaman zaman ortaya çıkan göksel değişimlerin, genel özellikler noktasında vukû’ bulan sonuçlarını araştırmaktır. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand (London: Astrology Classics, 2006), 8.

¹³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/71; 1/123-124.

gerçekleşmemiş olaylar sürecinde yaratıcıdan bağışlanma ve yardım dileyebilmenin önünü açabileceği vurgulanmıştır.¹⁴

1.2.2. İlm-i Zîcât

Gök cisimlerinin farklı konum ve hareketlerindeki değişimleri kayıt altına alarak, astronomik tabloların hazırlanması (zîc) başta olmak üzere tarihlerin ve saatlerin çıkarılmasını sağlayan pratik ilimdir.¹⁵

1.2.3. İlm-i Ahkâm

Gezegenlerin yörüngesel hareketlerinden, burçların doğumlarından ve yıldızların hareket durumlarından yola çıkarak, yeryüzünde meydana gelebilecek olayların gözlemlenebilir etkilerini araştıran ilimdir.¹⁶ İhvân'a göre yaratıcı, gök cisimlerinin de içerisinde bulunduğu bir sistemle yeryüzüyle irtibat halindedir ve bu irtibat, gök cisimlerinin kendilerine gelen faziletleri, varlık sahasına taşınmalarıyla da oldukça ilişkilidir.¹⁷

1.3. İlm-i Ahkâm'ın Bilimsel Meşruiyeti Hakkında Yaklaşımlar

İhvân, ilm-i ahkâmın -bazı yönleriyle- doğrulanabilmesi ve hakikati noktasında ulemanın fikir ayrılığı içerisinde olduğunu bildirmiş ve onları üç gruba ayırmıştır.¹⁸

1.3.1. İlm-i Ahkâm'ın Bilimsel Zeminini Kabul Edenler

Gök cisimlerinin yerkürede gerçekleşen şeylere, var olmadan önce işaret edebileceğini kabul etmektedirler. Onlara göre insanların asırlar boyunca süre gelen itinalı gözlem ve araştırmaları bu olguyu doğrular niteliktedir.¹⁹

1.3.2. İlm-i Ahkâm'ın Bilimsel Zeminini ve Doğrudan Temaslarını Kabul Edenler

Gök cisimlerinin yeryüzünde gerçekleşen olaylara etki ve işaretlerinden ziyade, doğrudan temaslarının bulunduğu düşüncesine sahiptirler. Buna göre gök cisimlerinin

¹⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/169-170.

¹⁵ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, çev. Abdullah Kahraman vd., 3/28.

¹⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/137; 5/60.

¹⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/124-125.

¹⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/160-162.

¹⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/162.

Ay-altı âlemde latif filleri ve gizli etkileri vardır. Çünkü onlar yüce yaratıcının, âlemin imarı ve idaresi için seçtiği koruyuculardır. Fakat onların (gök cisimlerinin) varlık ve eşya üzerindeki yansımalarını bilge filozoflar, rabbanî bilgilere ulaşanlar, ilâhî ilimleri inceleyenler ya da yaratıcının desteğine mazhar olanlar bilebilirler.²⁰

1.3.3. İlm-i Ahkâm'ın Bilimsel Zeminini ve Doğrudan Temaslarını Kabul Etmeyenler

Gök cisimlerinin fillerinin ve yeryüzünde karşılık gelen etkinlik sahalarının bulunmadığını kabul etmişlerdir. İhvân'a göre bu grup, temelsiz ve mesnetsiz iddialarda bulunmaktan öteye gidememiştir. Çünkü karşı çıkmış oldukları şey konusunda herhangi bir inceleme veya gözleme başvurmaksızın bu yargıya varmışlardır.²¹

Buraya kadar anlatılan bölümdeki amacım, İhvân'ın, yaşanılan dönem konjonktüründe yadsınmaz bir gerçeklik olarak gördüğü ilm-i ahkâmın; tanımına, mevcut branşlar içerisindeki yerine ve bilimsel anlamdaki kabulüne ilişkin tetkiklerine -kısaca- yer vermektir.

²⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/162.

²¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/162.

BÖLÜM 2: İHVÂN-I SAFÂ'NIN VARLIK DÜŞÜNÇESİNDE GÖK CİSİMLERİNİN YERİ VE İŞLEVLERİ

2.1. Varlığın Başlangıcına İlişkin Yorumlar

Semâvî dinlerin yokluktan çokluğa doğru ansızın gerçekleşen yaratılış açıklaması, eklektik ve birleştirici bir öngörüye sahip İhvân düşünürlerinin zihinlerinde bazı mantikî çıkmazlara sebebiyet vermiştir. Öyle ki dinî metinlerde varoluşun en basit tavrini addedilen “yoktan yaratma” düşüncesi, felsefî metinlerde “çokluk problemi” olarak ifade edilen meselenin, aklî izahı sayılabilecek bir konumda değildi. Bu durumda dinî metinlerin yaratılış söylemleriyle dönemin felsefî çehresini yansıtan görüşler arasında konsensüs sağlayan bir yaklaşım oluşturmak gerekiyordu. Aklî prensiplerle hareket eden ve yaradılışın ne zaman, nasıl, kim tarafından ve niçin başlatıldığına dair sorulara hassas cevaplar arayan bu düşünürler, kendilerini üç tür düşünsel çıkarım içerisinde bulmuşlardır. Buna göre:

- a. Bu âlem bir defada yaratılıp, Tanrı onu yokluktan varlık alanına şimdiki şekli ile çıkarmıştır.
- b. Tanrı, her şeyi tedrici olarak yaratmıştır ve zamanla her şey başlangıçtan son haline gelinceye kadar belirli bir sıradüzeniyle var edilmiştir.
- c. Âlemdeki bazı şeyler birden, bazıları ise tedrici olarak yaratılmıştır.²²

Oldukça heterojen ve eklektik bir düşünce siteminin yorumcuları olan bu ansiklopedistler, uzlaştırıcı söylemlerine de uygun düşen üçüncü yolu tercih etmişlerdir. Böylelikle dinî düşünceden bağımsız olmamakla birlikte Aristoteles,²³ Pisagor²⁴ Yeni

²² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/290-291. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 152.

²³ Aristoteles, hem Antik Yunan felsefinde hem İslâm dünyasının Meşşâî geleneğinde derin izler bırakmış önemli filozoftur. Özellikle İslâm filozofları metinlerinde çeviriler kanalıyla gelen terminolojik, metodik ve problematik düşünceler açısından başvuru kaynağı olmuştur. Nitekim erken devirlerden itibaren onun mantık, fizik, tabiat, metafizik, ahlâk, siyaset vb. alanlarda pek çok kabulü, müslüman düşünürler tarafından müteber sayılmıştır. Mahmut Kaya, “Aristo”. Ayrıca Meşşâî ekolu ve İslâm dünyasındaki takipçilerinin çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Mahmut Kaya, “Meşşâîye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Eylül 2020).

²⁴ Pisagor’un (Fisagor - Pythagoras) M.Ö. 570/?-500/? yıllarında Yunanistan’ın Sisam adasında doğduğu kabul edilir. Ancak Pisagor’un hayatı, kişiliği, felsefesi ve yapıtları konusunda kesin bilgilerin bulunamadığı bir gerçektir. Pisagor’un günümüze ulaşan eserlerinin bulunmaması sebebiyle onun hakkında yazılı bilgiler daha çok Aristoteles, Filolaos ve Diogenes Laertes’in yazımlarından istifade edilerek sunulmaktadır. Pisagor’un İslâm felsefî sahasında en kıymetli teorileri; evrenin sayılara uygun

Eflâtuncu²⁵ görüşlerin mutabakatında yeni bir yaratım modeli ortaya koymuşlardır. Bu yaratılış modelini de en yalın haliyle şu şekilde tanımlanabiliriz: “Âlem sürekli değildir; Tanrı tarafından yokluktan var edilmiştir. Fakat sonrasında birbiri ardına sıralanan varlık hiyerarşisi, sudûr süreciyle olandan açığa çıkarılmıştır.”²⁶ İki aşamada gerçekleşen bu yaratılışta, -dinî ve felsefî metinlerin- iki türden açıklamasının doğruluğu tasvip etmiştir. İhvân’a göre âlemin yaradılışına dair benimsenmiş olan bu iki açıklamaya geçmeden önce, her iki açıklamanın temel kesişimi olan “âlemin sonradan açığa çıkarılmış” yapısını incelemek gerekmektedir. Çünkü her iki yaklaşımda “âlemin sonradan var edildiği” ilkesini kabul edip, bu var edilişin keyfiyetini açıklamayı amaçlamışlardır. Bu bakımdan İhvân’a göre, âlemin herhangi bir yaratılış sürecinden geçmeyip, algıladığımız şekliyle ezeli bir mahiyete sahip olması muattaldır. Her ne

düzeni, yaratıcının mutlak birliği ve evrendeki zıtlık-çokluk düalizmi hakkındaki açıklamalarıdır. Zaten Pisagor’a göre de bu üç temel meselenin idrakini tam anlamıyla içselleştirebilenler aslında mutlak kutsala ve onun sonsuzluğuna erişebilenlerdir. İhvân düşüncesi de incelendiğinde onun sayısal düzeni varlık düzeniyle açıklayışı ve gezegenlerin mistik harmonisinde Pisagor’dan izler taşıdığı görülecektir. Melek Dosay, “Pisagor”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Eylül 2020). Pisagorcu külliyyat, ezoterik, mistik ve mitolojik niteliğine rağmen İslâm düşüncesinin kuruluşundan itibaren etkisini uzun yıllar devam ettirebilmiş bir sistemdir. Bu bakımdan tarihî seyri içerisinde pek çok defa İslâm ilim disiplinlerinin başında gelen felsefe, kelâm ve tasavvuf konusunda etkisi göze çarpmaktadır. Bu disiplinlerin taşıyıcıları olan Kindî, Ebubekir Zekeriyâ el-Râzi, İbn Sînâ, İbn Miskeveyh, Ebu Hâmid el-Ğazzâlî, Sühreverdî, İbnü’l-Arabî, Abdurrahman el-İsfahânî, Seyyid Şerif Cürçânî vb. düşünürler üzerinde tesirlerini gözlemlemek mümkündür. Bekir Karlığa, *İslâm Kaynakları ve Filozofları Işığında Pythagoras ve Presokratik Filozoflar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1980), 246-247.

²⁵ Yeni Eflâtunculuk deyimiyile, İlk Çağ felsefî geleneği içerisinde yer alan Philo, Platon, Aristoteles, Stoacılar ve Pisagorcularla temelleri atılan ve Plotinusla sistemleşen bilgi anlayışını kastediyoruz. Cahid Şenel, “Yeni Eflâtunculuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Eylül 2020). Taş, *İhvân-ı Safâ’da Felsefe ve Din Münasebeti*, 59. Plotinus, Antik Çağ Yunan düşüncesinin en etkili ve en değerli düşünürlerinin sonucusudur. Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayıp, öğrencisi Porfius tarafından yayınlanan *Enneadlar* isimli eserin başlangıcında hayatı, eserleri ve felsefesi hakkında söz edilmektedir. Arslan, *İlk Çağ Felsefe Tarihi*, 45-51. Cahid Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 25. Yeni Eflâtuncu genel düşünce karakterinin İslâm dünyasına ilk yansımalarının, Helenistik dönemin sonlarına doğru Aristoteles’e izafet edilen ancak Plotinus’un *Enneadlar* adlı eserinin dört ve altıncı bölümlerine karşılık gelen *Esûlûcyâ* (Aristoteles Teolojisi) adlı seçme metinlerde görmekteyiz. Nitekim ilk İslâm filozofu Kindî tarafından Abdülmesih b. Abdullah b. Nâime el-Hımsî’ye tercüme ettirilen eser, Yeni Eflâtunculuğun İslâm dünyasında tanınmasını sağlamıştır. Sonrasında yine Aristoteles’e nispetle anılan *Kitâbü’l-İzâh fi’l-Hayri’l-mahz li-Aristûtâlîs*, bu tanınma sürecinin ikinci basamağını oluşturmuştur. Son olarak Yeni Eflâtunculuğun İslâm dünyasındaki açılımına verilebilecek üçüncü örnek, Paul Eliezer Kraus tarafından Kahire Kütüphanesi Ahmed Teymur Paşa külliyyatında yer alan, *Risâle fi’l-’ilmi’l-ilâhî*’dir. Bu eserde Plotinus’un *Enneadlar* adlı eserinin beşinci bölümünde yer almasına rağmen Fârâbî’ye izafet edilmiştir. İslâm dünyası bu üç temel çeviri sayesinde Yeni Eflâtuncu düşünüşe hâkim olmuştur. Şenel, “Yeni Eflâtunculuk”. Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 129-130. Resâilü İhvânî’s-Safâ’da varlıksal düzene ilişkin aktarılan kimi fikriyatlar, Pisagorculuk ve Yeni Eflâtunculukla aynı çizgide ilerlemektedir. Cahid Şenel hocanın deyimiyile Resâil’de, İslâm dünyasına erken dönemlerde çevrilen *Üsûlûcyâ*’nın etkisiyle Yeni Eflâtuncu renklere bürünmüş Aristotelesçiliğin yaygın kullanımı başlamıştır. Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 194.

²⁶ Şerif, *İslâm Düşüncesi Tarihi*, 383.

kadar varlıklar potansiyel olarak çeşitli nitelikleri kabule hazır olsalar da, onlar bu nitelikleri kendilerinden daha güçlü bir varlığın kastı ve gayretiyle kabul edebilirler. Ayrıca evrende birbiri ile uyumlu, ancak bir o kadar da tabiatları bakımından farklılıkları bulunan -birbirlerine- zıt nesnelere yer almaktadır. Bu nesnelere, sıcaklık-soğukluk, kuruluk-yaşlılık, hafiflik-ağırılık, sakinlik-durağanlık vb. şekilde görülen karşıtlıkları, yine her türlü eksiklikten uzak olan bir sanatkârın sanatını ele vermektedir.²⁷

İhvân, âlemin kıdemi ve sonradan meydana gelişi konusunda bilginler arasındaki ihtilafı bir babadan olan, ancak bilişsel düzeyleri birbirlerinden farklı olan iki gruba benzettir. Onlardan birinci grup; karakteristiği sağlam, zihinleri berrak, algıları keskin, birbirinden farklı niteliklere sahip olan ve eşya hususunda niçin, nasıl, nereden, ne zaman ve kim tarafından meydana getirilişine dair güçlü cevaplar arayan kimselerdir. İkinci grup ise; akıl ve zekâ bakımından onlardan daha aşağıda olanlardır ki bunlar, karşılarında bulunan nesnelere dair sorular ve cevapların aksine, onlar hakkında yüzeysel açıklamalarda bulunup, üzerlerini örtmeye çalışırlardır. Buna göre âlemin ezeli olduğunu iddia edenlerin durumu, âlemin yokluktan başlayarak bugünkü yapısını alıncaya kadar geçirdiği sürecin farkında olamamış, kavrayışları eksik olan kimselerdir. Çünkü onlar âlemin oluşturucu sebebini, yaşama dair illetini, hiçbir gerektirici delil olmadan zanla açıklamaya çalışmışlardır.²⁸ Bunun tersine bir duruş sergileyenlere gelince, onlar âlemin sonradan yaratıldığına, onu açığa çıkarmayı tercih eden bir gücün varlığına ve incelikli hedefler çerçevesinde yaratılmış olduğuna bağlamışlardır. Nitekim bu haliyle inanan kimselerin benliğinde de; düşünce (fikr), içe doğan sesler (havâtır), düşünme (reviyye), değerlendirme, basiret ve inanılan şeylere ilişkin etraflı sorular sorma bilinci gelişmiştir.²⁹

İhvân, ayrıca âlemin sonradan olduğunu ve yüce yaratıcının onu maddesiz bir biçimde nasıl var ettiğini tahayyül edebilmenin bazı kimseler açısından anlaşılması zor bir durum olacağını düşünmektedir. Çünkü öteden beri alışlagelen çevre içerisinde insan, eliyle yapılmış olan şeylerin herhangi bir usta tarafından, herhangi bir maddeden, herhangi bir zaman ve mekânda, birtakım hareketlerle ve aletlerle ortaya çıkarıldığını

²⁷ İhvân-1 Safâ, *Resâil*, 3/379-380.

²⁸ İhvân-1 Safâ, *Resâil*, 3/23-25; 3/375-376.

²⁹ İhvân-1 Safâ, *Resâil*, 3/279-280.

gözlemlemektedir. Fakat Tanrı'nın yaratımı söz konusu olduğunda, O'nun yoktan var etme eyleminin, alışlagelen bu kalıpların dışında, onlarsız bir meydana getiriş olduğunu anlamakta güçlük çekebilmektedir.³⁰ Örneğin; âlemin ezeliğine inanan Dehriyye ekolü de, duyularla algılanan tikel varlıklara bakarak ve onlar üzerinden düşünerek kurmuş oldukları çeşitli analogiler sebebiyle yanlış sonuçlara varmışlardır. Çünkü onlar temel kıyaslarını, -yaratılmış olan her varlığın sebebini teşkil eden- maddî/heyûlânî, sûrî/şeklî, fâil/etkin ve gai/temâmî illetlere ihtiyaç duyan varlıklar üzerinden kurmuşlardır. Bundan ötürü de âlemin sonradan oluşu ve sanatlı yapısı hakkında düşündüklerinde, hep bu dört illete verilen cevaplarla kendilerini ve düşüncelerini sınırlandırmışlardır. İhvân'a göre bu düşünsel sınırlılıkta onları, yaradılışa ilişkin hassas düşüncelerden ve kuvvetli incelemelerden onları kopardığı için, âlemin esas illetini inkâra gitmişlerdir.³¹

Bu noktada İhvân, bilge düşünürlerin vazetmiş oldukları “âlem, zaman ve mekân içerisinde yaratılmamıştır” sözüne açıklıkta getirmiştir. Buna göre bahsi geçen söylem, “âlemin öncesiz ve sonradan olmadığı” anlamına gelmemektedir. Çünkü bu tür bir anlayış, sözlerin inceliklerini ve derin manalarını anlayamayan art niyetli kimselerin zannından ibarettir. Buna göre “zamanda ve mekânda değildir” sözüyle düşünürler, yaratmanın eşsizliğine vurgu yapmışlardır. Ayrıca zaman denilen mefhum, feleğin hareketlerinin sayısıyla açığa çıkmış ölçümlerdir. Mekân ise muhit feleğin dış yüzeyinden başlayarak algılanabilen boyutları olan, sınırları belli bir boşluktur. Yani yüce yaratıcı feleği yoktan var edip, ona dairesel bir hareket verince, feleğin varlığından sonra zaman ve mekân algısı beraberce açığa çıkmıştır.³²

³⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/286-287.

³¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/375-376.

³² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/294. Plotinus metafiziğinde ise, her şeyin kendisinden açığa çıktığı Mutlak Bir, zamansal anlamda öncelik veya sonralığa sahip olmayan bir sürecin mimarıdır. Dolayısıyla yaratım noktasında Bir'in dışında kalan şeylerde, zamansal anlamda Bir'le eşzamanlığa sahiptirler. Tıpkı “karla karın soğukluğu” gibi. Callatay, *Ikhvân al-Safa'*, 60. Ayrıca zamanın kozmolojik arka planında ve düzenli ilerleyişinde İhvân'ın Platon'un *Timaeus* adlı eserindeki düşüncelerinden etkilendiğini de söyleyenler olmuştur. Çünkü Platon'un “sonsuzluğun hareketli bir görüntüsü” şeklinde nitelediği ve oluşumunu gezegenlerin hareketlerine bağladığı zaman algısı İhvân'a oldukça yakın durmaktadır. Callatay, *Ikhvân al-Safa'*, 20. İhvân metafiziğinde zaman ve mekân algısı hakkında detaylı bilgi için bkz. Onay, *İhvân-ı Safâ'da Varlık Düşüncesi*, 79-82.

2.1.1. Varlığın Yaratım Sebebine İlişkin Açıklamalar

İhvân, Plotinuscu yaradılış kuramının cevap vermekten kaçındığı “Tanrı âlemi yok iken niçin yarattı?” sorusuna yönelmiş ve bu soruya tatmin edici cevaplar aramıştır.³³ Bu cevapların ilkinde, âlemin cüz’î varlıklarda görülen sebeplerden oluşamayacağı fikrini temele alarak açıklamaya çalışmasıdır. Buna göre âlemin sonradan var edilmesine ilişkin tercih, tikelden tümele veya görünenden görünmeye doğru gerçekleşen kıyaslamalarla açıklanabilecek bir husus değildir. Çünkü yaratıcıyı yokken yaratmaya itecek sebep, mevcudatın varlığı içerisinde seçilmeyip, aksine yaratıcının kendisinden kaynaklanan tamamlayıcı bir illetle (illetü’t-temâmiyyet) ortaya çıkarılmalıdır.³⁴ İkinci cevaba gelince ise yüce yaratıcı, varlıkların tümünü parça (cüz) için bütün (küll) görünür hale gelsin, parçada bütünü müşahede etsin, ayrıca kendinde içkin olan hikmet ve sanat fiiliyata dökülsün diye oluşturmuştur. Bir başka deyişle yaratıcı, varlık üzerindeki hikmetini ve nimetini delillendirmek için onu yaratmıştır. Bu sebeple de onların durumunu yok iken bilmek yerine, varlığa çıkarıp bildirmeyi tercih etmiştir.³⁵ İhvân bu durumu, peygamberlerden birinin münacatı sırasında “Yarabbi yok iken bu şeyleri neden yarattın?” sorusuna, remiz yoluyla verilen şu cevabı sunarak karşılık vermiştir: “Ben erdemleri ve iyilikleri gizli olan ve bilinmeyen bir hazine idim. Sonra bilinmek

³³ Plotinus, yaradılış sürecinde İhvân’ın bahsettiği gaye ve irade vurgusuna karşılık, ilk varlığın kendi dışında kalan varlıkları yaratışını, tamamıyla istemsiz ve doğal bir süreç olarak kabul etmektedir. Dahası bu konuda sorulabilecek sorularında tam anlamıyla cevaplanması mümkün değildir. Bu bakımdan Plotinus, nasıl ki Güneş’in etrafını aydınlattığında bunu niçin yaptığını soramıyorsak, Bir’inde neden varlıkları oluşturduğunu düşünmemiz abestir. Bu konuda Plotinus, sadece tek bir cevabın kabul edilebileceğini düşünür ki bu da “maddenin olgunluğa ulaşmasıyla kendisinde bulunan gücü başkalarına yansıtabilme isteği” şeklinde ifade edilebilir. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 60-61.

³⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/107. Aristoteles’e isnat edilen *Üsûlücyâ* adlı esere baktığımızda tanrının evreni akılsal veya duysal bir nedene bağlı kalarak yaratmış olamayacağından bahsedilir. Buna göre “...Şanı yüce olan ilk yaratıcı (el-Bâriu’l-evvel) hiçbir şeyi düşünüp taşınarak meydana getirmede, çünkü fikir için ilksel bilgiler gerekir; şanı yüce yaratıcı için ise bunlar söz konusu olamaz. Bir düşünce başka bir düşüncenin sonucudur, böylece düşünceler sonsuzca bir başka düşünceye dayanır. Ancak düşünce öncesinde bir şey varsa, bu var olan şey ya akıl ya da duydur. Düşüncenin başlangıcında duyunun olması ise mümkün değildir, çünkü duyu aklın altındayken henüz oluşmamıştır, öyleyse düşünceyi var kılan akıldır. Aklın ya önermelerle ya da sonuçlarla düşünceyi meydana getirmesi kaçınılmazdır. Önermeler ve sonuçlar ise duyu bilgisinde bulunur, akıl ise duyulurlar hakkında duysal bir bilgiye sahip değildir, o halde akıl düşüncenin başlangıcı değildir. Zira aklın bilgisi ruhânî akledilirlerde başlayıp yine orada biter. Eğer akıl bu özelliğe sahipse, aklın düşünüp taşınmayla duyulur (âleme) gelmesi nasıl mümkün olur?” sorusu açığa çıkar ki bu da âlemin duysal ve düşünsel nedeni bulunduğu yargısını sonuçsuz kılar. Aristoteles, *Üsûlücyâ Aristoteles’in Teolojisi*, çev. Cahid Şenel (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017), 182-183.

³⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/32. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 148-149.

istedim” şeklinde, eylemin yaratılanlarca bilinmesi arzusunu vurgulamıştır.³⁶ Varlığın yaratılışına ilaveten sorulacak bir diğer soru olan “âlemi bundan önceki bir vakit yerine neden şimdi yarattı?” sorusuna, (O’nun) yarattığı vakitte, yaratacağının bilgisine sahip olduğu cevabını, “niçin âlemi şuandaki şekli üzerine yarattı” sorusuna ise; bu formunun gerçekleştirilmek istenen amaca yönelik daha uygun ve sağlam olduğu yanıt olarak vermiştir.³⁷

2.2. Âlemin Yaradılışı ve Tanrısal Yaratımın Ayrıcılığı

İhvân’a göre yaratma; fâilin kendi nefsinde bulunan sûret ve nakışları, madde üzerinde ortaya çıkarmasına verilen isimdir.³⁸ Bu bakımdan, evrenin var edilişinin yaratıcıya olan nispetini açıklama hususunda kullanılan pek çok tabirde, bahsi geçen bu yaratma anlamını vurgulamaktadır. Nitekim risâleler içerisinde yaratıcı pek çok kez; var eden anlamında (Mûcid), sonradan yaratan anlamında (Muhdis), yaratan (Muhterî),³⁹ yokluktan var eden (Mubdi’),⁴⁰ varlığını sürdüren (Mubqı), tamamlayan (Mütemmim), olgunlaştıran (Mükemmil) olarak nitelendirilmiştir.⁴¹ Bu kullanımlar arasında defaatle dillendirilenler ise daha çok “öncesiz ve emsalsiz şekilde yokluktan yaratma” anlamlarına gelen ibdâ’ (mubdi’), ihtirâ (muhterî) ve icâd (mûcid)’dir. Yaradılış sürecinin Tanrı’dan başlangıcını da ifade eden bu kavramlar arasında görülen temel yakınlık ise, onların mevcut-yokluk mesabesinde kazanmış oldukları semantik benzerliktir. Mevcut (bulunan/bilinen); duyu organlarının, aklî yetilerin ve burhan vehminin yardımıyla bilinen şeylerdir. Mevcudun karşıtı olarak nitelendirilen âdem (yokluk/yoksunluk) ise; duyunun kavrayışından, aklın tahayyülünden ve delillerin

³⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/294. Hermetik düşünce geleneğinde de evrenin yaratılmasındaki amaç, insanın tanrının eserlerini bilebilmesi ve onun mükemmel yaratımına hayran kalıp, sanatkârını tanıma arzusu taşımasıdır. Hermes Trismegstus, *Corpus Hermeticum: Hermetik Öğreti*, çev. Hürrem Gür Türer (İstanbul: Mavi Kalem Yayınevi, 2019), 49. Kılıç, *Hermesler Hermes*, 76.

³⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/297-298; 3/387. Aristoteles’e göre de yaratıcının yapmış olduğu her fiilin en son noktada tam ve yetkin olacağı vurgusu vardır. Hatta Aristoteles sadece yaratıcının değil onun eseri olan ikincil fâillerin de fiillerinde eksiklik bulunmasının onlara yakıştırılamayacağı kanaatindedir. Aristoteles, *Üsûlûcyâ*, çev. Cahid Şenel, 186. Ayrıca Aristoteles’e göre evrenin oluşumu, zorunlu bir ilk nedeninde delilidir. Zira evren başka türlü meydana gelebilecek, daha doğrusu değişim gösterebilecek nesnelere oluşturulmuş bir düzene sahiptir. Şayet evren başlangıcı, sonu, değişimi ve farklılaşması mümkün olmayan nesnelere oluşturulsaydı, sürekliliğini korur ve hiçbir nedene ihtiyaç duymazdı. Dolayısıyla aynı anda hem var olma hem de var olmama ihtimali taşıyan nesnelere arasından seçilen âlemin, başka şekilde değil de bu şekilde bulunuşu hikmetli bir varlığın göstergesidir. Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine*, çev. Saffet Babür (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1997), 77-79.

³⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/296.

³⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/296; 3/286.

⁴⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/196; 2/117; 3/286; 3/296.

⁴¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/205; 3/192; 3/318. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 144.

yetersizliğinden oluşan yoksunluktur. Bu bakımdan -mevcuda göre- yokluk (adem), bilfiil ve özü gereği var olan değil, arâz olarak var olanlardır.⁴² Mevcut-yokluk noktasında görülen bu ayırım, İhvân'a göre yaratılmış (halk) ile yoktan yaratılmış (ibdâ') arasındaki farkı belirgin kılmıştır. Buna göre yaratma; bir şeyi diğer şeyden var etmek anlamına gelir ki bunun delili "O sizi topraktan yarattı"⁴³ buyruğunda olduğu gibi, var olandan açığa çıkarma şeklindedir.⁴⁴ Yoktan yaratma ise; tıpkı ilmin âlimden ve öğretenden ayrı olması gibi, yokluktan ortaya çıkarılan başka bir şeydir. Bunun delili "bir şeyi dilediğimiz zaman, sözümler sadece, o şeye "ol" demekten ibarettir, o da hemen oluverir"⁴⁵ şeklindeki ayettir.

Yoktan yaratılmış olan âlem, yaratıcının kendine has fiiliyle muhkem ve sanatlı bir tarzda meydana getirilmiştir. İhvân'a göre bu sanatlı ve örneksiz açığa çıkariş, yaratıcının altında yer alan varlıkların, çeşitli birliktelikler vasıtasıyla açığa çıkarmış oldukları eserlere kıyasla anlaşılabilir. Dolayısıyla, Bârî'nin yaratmasının kendine has bir eylem olduğunu ve O'nun fiillerini gerçekleştirirken herhangi bir unsurdan faydalanmadığını göstermek için çeşitli sanatkârların eserlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu eserler de meydana geliş tarzları açısından dörde, sahip olmaları gereken ihtiyaçları bakımından da altıya ayrılmaktadırlar:

- a. İnsan gücünün gayretiyle oluşan eserler: Bu eserlerin fâil tarafından gerçekleştirilebilmesi için madde, zaman, mekân, hareket, malzeme ve alet adlı altı şart gereklidir.
- b. Tabîî (dört unsurdan meydana gelen) eserler: Bu eserlerin oluşumunda madde, zaman, mekân ve hareket adlı dört şart gereklidir.
- c. Küllî Nefs vasıtasıyla meydana gelen eserler: Bunlar sadece madde ve hareketin varlığıyla oluşmuş felekler, yıldızlar ve ana unsurlardır.
- d. Yaratıcının yokluktan yaratmasıyla meydana gelen eserler: Faâl Akıl, Küllî Nefs ve İlk Madde'yi oluşturan eserlerdir. Bu eserlerin oluşumunda yukarıda sözünü ettiğimiz hiçbir şart gerekli değildir.

⁴² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/192; 5/204-205; 3/318.

⁴³ Kur'ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), Fâtır 35/11.

⁴⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/424. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 144-145.

⁴⁵ Yâsîn Sûresi 36/82.

Görüleceği üzere İhvân, yaratıcıya has fiil ve sanatlarda madde, zaman, mekân, hareket vb. tüm gereksinimlerin anlamsız olduğunu vurgulamıştır. Çünkü her gereksinim duyulan ihtiyaç, fâil için mahkûmiyettir. Bu yüzden de yaratıcı, ilk fiili olan Faâl Akıl, olabildiğince kendinden bir yaratmayla var etmiştir. Onun ardından gelen Küllî Nefs, Faâl Akılın yetkilendirilmesiyle, İlk Madde’de Küllî Nefs’in yetkilendirmesiyle meydana gelmiştir. Bu anlamda, kendinden altındakilere nispetle neden, üstündekilere nispetle sebep teşkil eden varlıkların birtakım gereksinimlere ihtiyacı söz konusudur. Oysa övgülere layık olan yaratıcı, bu illetlerden hiçbirine muhtaç değildir. Aksine O’nun yaratımı, yukarıda sayılan yaratılmışlara dair illetlerin tamamının yoktan yaratılması anlamına gelen ibdâ’, icâd ve ihtirâdan ibarettir.⁴⁶

İhvân’a göre yaratıcının yoktan yaratması, terkip ve telif şeklinde gerçekleşen bir eylem değildir. Çünkü terkip ve telif, yazarın yazı yazmasına veya bir evin ustası tarafından yapılmasına benzetilmektedir. Dolayısıyla onların yazımları ve inşaları, önceden belirlenmiş malzemelere şekil ve düzen kazandırmaktan ibarettir. Dahası her iki eserinde yapımının tamamlanmasının ardından, kendilerini yapan sanatkârlara ihtiyaçları kalmamaktadır. Oysa âlemin var edilişi ve Tanrı-âlem ilişkisinde durum bu şekilde değildir. Dolayısıyla terkip ve teliften oluşan tüm örnekler, yaratıcının örneksiz ve yokluktan yaratma fiiliyle ifade edilen oluş sürecini açıklamada yetersizdir. Çünkü âlem hem var olmada hem de varlığını sürdürmede yaratıcısına ihtiyaç duymaktadır. Nitekim pek çok ayette de bu ilişki yaratıcı tarafından vurgulanmıştır.⁴⁷ “Gerçek şu ki Allah, koyduğu düzenden sapmamaları için gökleri ve yeri tutmaktadır. Şayet sapacak olsalar artık O’ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O hâlimdir, çok bağışlayıcıdır.”⁴⁸ “Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O’ndan ister. O her an yaratma halindedir.”⁴⁹

İhvân, âlemin Tanrı’dan varlığa gelişini ve onunla hayat bulan fezeyanın şu açıklayıcı örnekler üzerinden ortaya koyar:

⁴⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/296; 2/115. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 149-150.

⁴⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/268. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 145. İhvân’ın Tanrı ile âlem arasında görmüş olduğu ilişki, Plotinus’un *Bir* ile varlık arasında kurduğu ilişkiye oldukça benzemektedir. Buna göre eşya, Platon veya Aristoteles’te olduğu gibi tanrısal güçten bağımsız bir devamlılığa sahip değildir. Çünkü tanrının dışında kalan tüm şeyler, onun değişmez varlığına bağlı ve yokluğuyla yok olan bir mevcudiyete sahiptir. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 84.

⁴⁸ Fâtır 35/41.

⁴⁹ er-Rahmân 55/29.

- a. Konuşan bir bireyin konuşması
- b. Işığın karanlık ortamdaki mevcudiyeti
- c. Sayıların varlığının *Bir'e*⁵⁰ olan nispeti

Bu örneklerle birlikte İhvân, Tanrı tarafından ortaya konulan yaratımın, birtakım ayırıcı niteliklere sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu sebeple de, âlemin yaratılışına dair verilen her örnek, mutlak surette kabul edilemez. Onların geçerliliğinin ve sürece uygunluğunun bazı kriterleri bulunmaktadır. Yukarıda verilen temsillerde -sudûr sürecinden tanıdığımız- şu aklî ölçütlere işaret etmektedir. Buna göre, normal bir yaratma eylemiyle, Tanrı'nın gerçekleştirdiği yaratım arasında şu farklar bulunmalıdır: a. Yaratılanlar, yaratıcının bir parçası olmayıp onun fiiliyle açığa çıkarılmış olmalıdır. b. Yaratıcı, yaratılanları açığa çıkarmakla kendinden bir şey kaybetmemiş olmalıdır. c. Yaratılanların varlığı, yaratıcının eyleminin devamlılığına bağlı olmalıdır. d. Yaratıcı, fiillerinde özgür olmalıdır, dilerse yapabilmeli dilerse terk edebilmelidir. e. Yaratıcı fiillerini önceden hikmetlerle sarmalıdır. f. Yaratıcı, yaratma eylemini, maddesiz bir düzlemde ortaya çıkarmalıdır.⁵¹ Aklî kıstaslardan hareketle ortaya çıkarılan bu kabuller, tanrısal yaratımın açıklanışında önemli rol oynamaktadır.

2.2.1. Varlığın Yaradılışındaki İki Farklı Model: Ruhânî ve Cismânî Yaratma

İhvân'ın yaratım süreciyle de yakından ilişkisi bulunan kozmoloji anlayışı, daha önce de ifade ettiğimiz gibi geniş bir felsefî perspektife sahiptir. Bu zengin perspektifin oluşumunda Pisagor, Aristoteles, Batlamyus ve Plotinus gibi Yunan düşünürlerinin,⁵² Hermetik,⁵³ Sâbiî⁵⁴ ve İsmâilî⁵⁵ akımların ve de semâvî dinlerin kutsal metinlerinin

⁵⁰ İleride bahsedebileceği üzere İhvân'ın sayılarla sembolize ettiği varlık kozmolojisi, Pisagorculuktan gelen bir etkiyle "ilke oluşturma" arayışına dayanır. Nitekim sayısal sistemin üzerine inşa edildiği Mutlak Bir düşüncesi, İhvân tarafından metafizik alana taşınarak, varlık silsilelisinin omurgasını oluşturmuştur. Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 253-254.

⁵¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/277-279.

⁵² Callatay, *Ikhvân al-Safâ*, 73-74. Benzer yorum biçimi için bkz. Bayram Ali Çetinkaya, "Bilimler Ansiklopedisi Klasîği Olarak İhvân-ı Safâ Risâleleri", *Dini Araştırmalar Dergisi* 8/22 (01 Temmuz 2015), 279.

⁵³ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi risâlelerin pek çok yerinde Hermes'e atıflarda bulunulmuş ve onun etkisinde kaldığı görülmüştür. Hermetik metinlerin erken devirlerde İslâm beldelerine yayılışında ise Halife Me'mûn döneminde, Mezopotamya kökenli Harranlıların İslâm dinini benimseyişleriyle birlikte yanlarında getirdikleri metinlerin etkisi büyüktür. Özellikle Halife Mutazid'in, Harranlıların torunlarından olan Sabit b. Kurre'yi, Harran kültürünü araştıran bir okul kurması ve burada Hermetik külliyyatın temel eserlerini oğullarıyla birlikte tercüme etmesini istemesi oldukça önemlidir. Trismegistus, *Corpus Hermeticum*, çev. Hürrem Gür Türer, 16-17.

etkisi büyüktür.⁵⁶ İhvân'ın bu temeller üzerine bina ettiği metafizik algısı da yaratım düşüncesini doğrudan etkilemiştir. Ruhânî ve cismânî şeklinde ikiye ayrılan âlem⁵⁷ hem iki farklı yaratım tarzına hem de iki farklı varlık alanına kapı aralamaktadır. Bu bakımdan ruhânî âlem; Faâl Akıl, Küllî Nefs, İlk Madde ve onlara işlenen suretleri kapsamakla beraber, cismânî âlem; Mutlak Cisimle başlayan ve yer merkezine kadar ulaşan felekleri, yıldızları, dört unsuru ve onlardan doğanları içine alan bir yapıya

⁵⁴ Günümüzde Sâbiiler hakkında birden fazla değerlendirme bulunsa da MÖ. 3000 yıllarında Güney Mezopotamya'da başta Ay tanrısı Sin olmak üzere gök cisimlerine ait tapınakları ve ritüelleri bulunan, Babil-Helenist kültürlerin karışımı olan bir inanç sistemine sahip Harrânîler kastedilmiştir. Şinasi Gündüz, "Kur'an'daki Sâbi Kavramının Sâbiî veya Sâbie Olup Olmadığı Problemi", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (24-25 Eylül 1992), 43. Sâbiiler genelde ikiye ayrılırlar ve Harrânîler şeklinde adlandırılan kısımları, Halife Me'mûn'un baskısıyla zimmî statüsüne kavuşmak için İslâm'ı veya Hristiyanlığı kabul eden kimselere verilen addır. Nitekim Birûnî'de Harrânîler'in, Abbâsiler devrinde Sâbiî ismini aldıklarına işaret eder. Bu bakımdan Sâbiiler, kâinatın düzeninden ve yönetiminden sorumlu tuttıkları gök cisimlerine özel bir saygıyla bağlanmışlardır. Bkz. Şinasi Gündüz, "Harrânîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Ağustos 2020). Ayrıca Orta Çağ Harrânîleri'nin inanç sistemine baktığımızda Yeni Eflâtuncu anlayışın aslî unsurlarının, onların metafizik ve kozmoloji anlayışında önemli yer tuttuğu görülecektir. Bu durumun açığa çıkışında ise Harran ve çevresinin milâttan önce 4. yüzyılda Büyük İskender'in işgalleriyle Yunan hâkimiyeti altına girmiş olması yatmaktadır. Dolayısıyla İhvân'ında büyük ölçüde etkilendiği düşünülen Orta Çağ Harrânîleri'nin, inanç sistemleri, Yeni Eflâtuncu bir görünümü de sahiptir. Bu noktada araştırmacılar onların Hermes, Agathodaimon, Askanyus, Solon, Pisagor ve Eflâtun gibi eski Yunan kültüründen ve eski Mezopotamya medeniyetlerinden etkilenen bir fikriyat olduğundan bahsetmektedir. Gündüz, "Harrânîler", 166-167. Henry Corbin gibi bazı düşünürler ise Harranlıları, Pisagor Okulu'nun Doğu'daki öğrencileri olarak kabul eder. Bkz. Henry Corbin, *İslam Felsefesi Tarihi: Başlangıçtan İbn Rüşd'ün Ölümüne*, çev. Hüseyin Hatemi (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 251.

⁵⁵ İsmâîlîlik, en yalın tanımlamasıyla "on iki imamın altıncısı olan Ca'fer es-Sâdık'ın oğlu İsmail'e nispetle 148/765 yıllarında Basra ve Bağdat coğrafyasında yaygınlık kazanmış Şîî mezheptir. Bu mezhebin doktrinleri bağlamında çeşitli görüşleri, benzer coğrafyada ve zamanda yaşamış İslâmî düşünce ekollerini etkisi altına almıştır. İsmâîlîlik hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öz - Mustafa Muhammed eş-Şek'a, "İsmâîliyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Ekim 2020). İlyas Üzüm, "Şia", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Ekim 2020). Henry Corbin gibi bazı düşünürler İhvân'ın, İsmâîlî cemaatlerle yakın benzerlikleri bulunduğunu kanaatindedir. Öyle ki bu benzerliklerin özellikle *Risâletü'l-Camiâ* adlı özet metinde açıkça görülebileceğini aktarmışlardır. Bkz. Corbin, *İslam Felsefesi Tarihi*, 252. Câbirî'de risâlelerin, "Arap-İslam Kültürü içindeki irrasyonel gnostik "Bâtınîliği" derinleştirerek önce "nefisleri" sonra "bedenleri" ele geçirmeyi hedefleyen genel İsmâîlî bir strateji" olduğunu söylemektedir. Bkz. Câbirî, *Arap Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba, 326. İsmail Taş hocada hem İhvân'ın kimliğinden bahsederken hem de risâlelerin oluşturulurken bâtnî ve İsmâîlî karakterinin kolaylıkla görülebileceğini ancak mezhep temelli bir yaklaşım olduğunun düşünülemediğini savunur. Bkz. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 15-17. Nasr'a göre ise risâleler, özellikle İsmâîlî marifetin bir sentezidir. Bkz. Nasr, *İslâm Kozmolojisi Öğretilerine Giriş*, 22. Uysal'da İhvân'ın ortaya çıktığı zaman ve coğrafya bakımından İsmâîlî gelenekten etkilenmediğini söylemenin zor olacağını ifade eder. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 27.

⁵⁶ Benzer ifade biçimi için bkz. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 32.

⁵⁷ Plotinus'un Tanrı-âlem ilişkisi noktasında ileri sürdükleri, yokluktan veya olandan şeklindeki yaratım ifadelerine kesinlikle karşı çıkmaktadır. Buna göre *Bir* olan varlığın dışında kalan her şey, herhangi bir yaratımın sonucu değil, *Bir*'in gerçekliğinin doğal tezahürleridir. Bu sebeple de tanrı, ne Platon ve Aristoteles'in iddia ettiği şekilde âlemin ötesinde kalan bir gerçeklik, ne de stoacıların ifade ettiği gibi âlemin içerisinde fakat ondan ayrık bir öz değildir. Tanrı âlemlerle eşzamanlılığa sahip ve onu kendi gerçekliğinden çoğaltan, plansız bir sanatkârdır. Bu sebeple de içerisinde önceden planlanan bir yaratımın olduğu veya varlıkta kasıtlı bir ayırımın görüldüğü her türlü kanı Plotinus'a göre geçersizdir. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 83.

sahiptir.⁵⁸ Ayrıca Aristoteles metafiziğindeki gibi cismânî âlem ve ruhânî âlem birbirine bağlı kılınmıştır. Bu bakımdan ruhânî âlemin kozmik figürleri, cismânî âlemi oluştururken; cismânî âlemin unsurları, ruhânî âlemden kendine gelenleri kabul etmişlerdir.⁵⁹ Bunun içindir ki değişim, dönüşüm ve bozuluşun uğramadığı üstün olan kısım, kevn ve fesad muvacehesinde bulunan alt kısım, farklı yaratılış biçimlerinden meydana getirilmiştir.

2.2.2. Ruhânî (Yokluktan/Bir Anda) Yaratma

Dinî metinlerinde ifade edildiği tarzda “aracısız, ilkesiz, zamansız ve bir anda” gerçekleşen yaratmadır. Bu yaratım “ibda” şeklinde ifade edilip, ilk olarak basit bir cevher olan Faâl Akıl’ın, ondan Küllî Nefs’in, ondan da İlk Madde’nin oluşumuyla meydana getirilmiştir. Dahası bu yoktan yaratım şeklinde gerçekleşen fiilin mimarı bizâtihi Bârî olup, buradaki düzeni ve işleyişi ruhânî varlık alanıyla kayıtlandırmıştır.⁶⁰ Bu bakımdan ilâhî sanat eserleri de diyebileceğimiz bu varlıklar, yaratıcı tarafından

⁵⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/298-299. İhvân’ın ruhânî âlemin temeline yerleştirdiği üç varlık ilkesi, aslında Plotinuscu metafiziğin üçlü gerçeklik algısının bir yansımasıdır. Zira Plotinus’a göre varlığın ana gerçekliğini tanrı, akıl ve ruh oluşturmaktadır. Bunun ötesinde kalan her şey, aynada karşılaşılan yansıma kadar hayalî, tözel ve aldatmacadır. Arslan, *İlk Çağ Felsefe Tarihi*, 56.

⁵⁹ Aristoteles metafiziğine bakıldığında, İhvân’ın evreni iki farklı bölüme ve iki farklı yaratılışa ayırış tarzına benzer şekilde ayırtmalar söz konusudur. Örneğin Üsûlücyâ’da bu durumun izahı iki taş üzerinden hareketle metaforize edilmiştir: “...O ikisi herhangi bir miktara sahip iki taşa benzer, ancak taşlardan biri değiştirilmemiş ve kesinlikle sanattan etkilenmemişken, diğeri düzenlenip oradaki sanattan etkilenerek, herhangi bir insan veya gezegen suretini alması mümkün olacak biçimde şekillendirilmiştir. Yani gezegenlerin faziletleri ve onlardan bu âlem taştan ihsanlar o taş üzerine çizilmiştir. İki taş tefrik edildiğinde, sanattan etkilenen ve en güzel şekilde suret kazanan ve en değerli mertebeyi elde eden taş, müdahalenin hikmetini elde edemeyen taşa tercih edilir ve üstün tutulur. Ancak bu iki taştan birinin diğerinden üstünlüğü taş olması bakımından değildir, zira diğeri de taştır, fakat kabul ettiği sanat sonucunda kazandığı suretle diğerinden üstün olur. Sanatın taştan oluşturduğu bu suret heyûlâda bulunmuyordu, fakat sanatkâr onu aklında oluşturmadan evvel hayal etti ve akletti. Sûretin sanatkârda bulunması, sanatkârın iki göz, iki el ve iki ayağa sahip olduğunu söylememiz gibi değildir, fakat sanatkârda bulunması ustaca tasarlanmış yapay suretin bilinmesi şeklindedir ve sanatkâr bu bilgi sayesinde unsurlarda güzel suretler ve zarif etkiler oluşturabilmiştir. Sanatkâr tarafından taştan oluşturulan suret, sanatkârdakinden daha güzel ve daha kıymetlidir. Sanattaki suret bizâtihi gelip orada bulunmuş değildir, aksine sanatta sabit kalır ve ondan, taşa başka bir sûret gelir ve bu gelen sûret sanatkârın vasıtasıyla daha az güzel ve daha düşük seviyededir. Taştaki suret, sanatkârın kendisinde bulunduğu haliyle ve istediği gibi saf ve temiz değildir, fakat -bu mükemmellik- taştan, sanatın eserini kabul edebildiği nispette bulunur. Dolayısıyla taştaki suret güzel ve saftır, ne var ki sanatın (bizâtihi kendisinde) olanlar taştan bulunandan daha güzel, daha mükemmel, daha kıymetli, daha yetkin ve daha kuvvetli bir şekilde tahakkuk etmiştir...” Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 162-165.

⁶⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/195-196; 5/71-72. Ruhânî yaratım sürecinde akıl, nefis ve diğer aklîler vasıtasız şekilde meydana getirilip, ezilikle bütünleştirilmişlerdir. Bunların dışında kalan varlıklar ise, nedenleri olan varlıkların devamlılığına bağlı kılınmışlardır. Buna karşın bu seviyedeki varlıklarında devamlılığı, birbirlerinden farklı düzeyde olabilir. Bu durum Aristoteles’in ifadesiyle “...bir şeyin illetine yakınlığına veya ondan uzaklığına, (bunun) yanı sıra sebeplerinin çokluğuna veya azlığına bağlıdır. Çünkü bir şeyin sebepleri ne kadar az olursa sürekliliği daha fazla, sebepleri ne kadar çok olursa sürekliliği de o kadar az olur...” Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 332-333.

yoktan (leys) ve yokluktan (adem) bir defada yaratılmış, maddeden soyut suretlerdir. Zira böyle bir yaratma, herhangi bir zaman diliminde, herhangi bir mekânda, herhangi bir hareketle veya herhangi bir madde-sûret birlikteliğinden açığa çıkamayacak kadar benzersizdir. Çünkü yüce olan yaratıcı, varlıkların eylemlerinde ihtiyaç duydukları her bir illetin yoktan yaratıcısı olup, onların -bu vasıtalarla- ortaya koymuş oldukları fiillerden müstağnidir. Yaratıcının herhangi bir şeyden değil, yoktan var ettiği ilk sanat eseri de Faâl Akıldır.⁶¹ Akabinde ise rakamların aslının üçle sınırlı oluşu gibi, Küllî Nefs'i ve İlk Madde'yi icat etmiştir.⁶² Bu bakımdan ilâhî ve ruhânî şeylerin sayısı ve sıralanışı, illet-mâlûl hiyerarşine tâbi olarak, -aynen şimşegin çakmasıyla etrafın aydınlanması gibi- ansızın meydana getirilmişlerdir. Akıl, yüce yaratıcının ışığı ve ondan taşan ilk şeydir. Nefis, aklın ışığı olup, yaratıcı onu akıldan devşirmiştir. Sonrasında gelen İlk Madde nefsin yayılan gölgesidir. Bütün bu şeyler, zaman ve mekân içerisinde yer alan unsurlara gereksinim duymaksızın yüce yaratıcının “künfeyekûn” (ol der oda oluverir) sözüyle varlık kazanmışlardır.⁶³ Yine bu türden bir yaratıma işaret eden delillerden birkaçı şu şekildedir: “Bizim emrimiz ise, sadece göz kırpması gibi bir anlık işittir.”⁶⁴ “O, göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır; bir şeyin olmasını dilediğinde ona “ol!” der, hemen oluverir.”⁶⁵ “Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen oluverir.”⁶⁶

2.3.3. Cismânî (Var Olandan/Tedrici) Yaratma

Cismânî yaratma; aracı varlıkların yetkilendirmeye dayalı bir güçle gerçekleştirdikleri yaratma fiilidir. Bu yaratım şekli “halk” kavramıyla ifade edilip “O, sizi topraktan yarattı”⁶⁷ buyruğunda olduğu gibi, bir şeyi diğer şeyden var etmek anlamındadır.⁶⁸ Dolayısıyla bu yaratımı Faâl Akıl, Külli Nefs ve İlk Madde'nin var olan illetlerden hareketle, ortaya çıkarmış oldukları tedrici yaratımlarla özdeşleştirebiliriz. Bu yaratım

⁶¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/270.

⁶² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/85. İhvân'a benzer şekilde Yeni Eflâtuncu düşünceden etkilenen Harrânîler'de temelde varlığın oluşumuna dair beş ilkeyi kabul etmişlerdir. Bunlar tanrı, akıl, nefis, mekân ve halâdır. Batuk, “Ortaçağ Harrânîler'in de Eskatolojik Mitlerin Yahudi-Hıristiyan Apokaliptiğine Benzerliği”, 85-86.

⁶³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/423-424.

⁶⁴ el-Kamer 59/50.

⁶⁵ el-Bakara 2/117.

⁶⁶ Yâsîn 36/89.

⁶⁷ Hûd 11/61.

⁶⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/424; 3/388.

modelinin düzen ve işleyişi, cismânî âlemle sınırlıdır.⁶⁹ Bu kısma ilişkin yaratmalara Bârî bizzat dokunmaz ve kendi nefsiyle eylemleri üstlenmez. O sadece yoktan tasarlar (ihtirâ) ve yoktan var eder (ibdâ'). Bunların altında kalan oluşturma, yerleştirme, hareket, zaman ve mekânla ilişkili gerçekleşen durumlarsa, vekil tayin edilmiş araçsal varlıklarca düzenlenmektedir.⁷⁰ Bu sebeple de İhvân'ın "tabîî şey" de dediği bu âlem, zamanın akışı içerisinde aşamalı olarak yaratılıp var edilmiştir. Çünkü Mutlak Cismin, uzunluk, derinlik ve genişlik şeklinde ifade edilen formu kazanışı, ardından küresel fenomenlerin oluşup birbirleriyle iç içe geçmeleri, sonrasında gezegenlerin hareketleriyle unsurların birbirlerine karışarak hayvan, bitki ve madenleri oluşturması aşamalı bir sürecin geçişini zorunlu kılmıştır. Nitekim yüce yaratıcının "...gökleri ve yeri altı gün içinde yarattı",⁷¹ "Allah nezrinde bir gün sizin saydıklarınızdan bin sene gibidir"⁷² ve "Allah, varlığı ilkin yaratır, sonra bunu tekrar eder. Sonunda hep O'na döndürüleceksiniz"⁷³ şeklindeki beyanları, geçilen epeyce bir zamanın delidir.

2.3. Varlıktaki Çokluğun Açıklanışına İlişkin Teoriler

2.3.1. Antroposentrik Özdeşlik

İhvân, ruhânî ve cismânî âlemin meydana getirilişine yönelik yaratım açıklamalarını tatminkâr bulmayan kimseleri, antropiye dayanan argümanlara yöneltir. Çünkü henüz kendi yaratışının sırrını çözemeyen birinin, âlemin meydana geliş tarzını tam anlamıyla çözebilmesi mümkün değildir. Dahası âlem, ruh ve nefis sahibi büyük bir insan, canlı, bilen ve yaratanına itaat edendir. Dolayısıyla bu küçük âlemin yaratılışında bulunan her husus, büyük olan âlemin her bir parçasına uygun düşecek şekilde planlanmıştır.⁷⁴ Hal böyle olunca âlemin sonradan yaradılışını anlamak isteyen kişinin kendi nefesine

⁶⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/270; 5/269-270; 5/72-73. İhvân ve Plotinus duysal dünyanın yaratımı aşamasında aklın ve nefsin aracı rol oynadığı fikrinde ittifak etmişlerdir. Fakat Plotinus tanrının hareketsiz ve gagesiz bir şekilde nesnel dünyasını bu güçler yoluyla düzenlediği kanaatindeyken İhvân, tanrının nesnelere -bilinçli olarak- aracılara eliyle yarattığını ancak çokluğun başı kabul edilen aklı ve onun taşımış şekli olan nefsi, vasıtasız ve amaçlı yarattığı kabulüyle Plotinus'dan ayrılır. Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 201.

⁷⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/116-118. İhvân'da Plotinus gibi Tanrı'yı çokluktan ve değişimden uzak tutmak amacıyla Ay-altı âlemdeki varlıkların oluşum ve düzenini, akılla nefsin faaliyetine bırakmıştır. Nitekim yönü, tanrısal âleme dönük akıl ile yönü fizikî dünyaya dönük olan nefis, bu noktada aracı kabul edilmiştir. Bu sebeple aklın işlevi varlığa çokluk katmak, nefsin işlevi çokluğu ayakta tutmak olarak belirlenmiştir. Şenel, "Yeni Eflâtunculuk".

⁷¹ el-A'râf 7/54.

⁷² el-Hac 22/44.

⁷³ er-Rûm 30/11.

⁷⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/192-193; 2/352-357.

bakması zorunludur. Daha açık bir ifadeyle, âlemin varlığa çıkarılışının ve hiçlikten başlayan oluşumunun nasıl yapılandırıldığını bilmek, insanın özünde gizlidir. Kişi kendi varlığını, şeklini, canlılığını, terkiplerden müteşekkil bedenini ve onun nefsiyle olan ilişkisini tefekkür ettiği ölçüde âlemin yaratılışını anlayabilir.⁷⁵ Çünkü insanın zihni, kendi kavrayışına yakın olanlardan hareketle, tasavvuru daha zor olan meseleleri kavrayabilir. O halde felekler, gezegenler, unsurlar, hayvanlar, bitkiler ve diğerlerinden oluşan bütün varlıklar, benzerlikleri bakımından insan suretinden başkasıyla incelenemezler. Aksi takdirde diğer varlıkların insan suretine kıyasla düzenlenmiş olan incelikleri bilinemez.⁷⁶

İhvân'a göre insan sureti göklerin ve yerin ihtiva ettiği tüm sair mahlûkatın özeti konumundaki tek bir cisimdir. Onun fizyolojisi ve psikolojisi içinde bulunan her parçanın, etrafındaki düzen içerisinde keşfedilebilir yanları vardır.⁷⁷ Bu tespitin nicelik ve nitelik bakımından en uygun örnekliliğini de âlemin terkibi oluşturur. Çünkü bedende açıklaması uzun sürecek değişik vasıflarda organlar, eklemeler, damarlar, sinirler vb. her yapının, âlemde paralellik gösteren pek çok yanı vardır. Ancak bu benzeşik yanların keşfedilebilmesi, düşünen kimselerin ferasetine kalmış bir husustur. Bunları şematik şekilde -kısaca- örnekleme gerekirse;

Tablo 1: İnsan ve Âlem Arasındaki İrtisam Şekilleri

Felekler, birbirleri içerisine geçmiş dokuz tabakadır.	İnsan tabiatı, dokuz unsurun bir araya gelmesiyle oluşmaktadır.
Felek on iki burç üzerine inşa edilmiştir.	İnsan bedeninin yapısında on iki delik bulunmaktadır.
Burçların altısı kuzey, altısı güney karakterlidir.	İnsan bedeninde bulunan on iki deliğin altısı sağda, altısı soldadır.
Feleğin her bir burcunda görevli	İnsan bedeninde nefse ait duyu güçleri vardır.

⁷⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/292. Plotinuscu insan algısına bakıldığında tıpkı İhvân'da görüldüğü gibi benliğin muhasebesinden hareketle kişilerin ilâhî hakikatlere ulaşabileceğinin altı çizilir. Bu durumun gerçekleşebilmesi içinde nefsin üç aşamayı geçebilmesi zorunludur. Bu aşamalardan ilkinde nefis, kendini sadece hareketli ve canlı olarak görür. İkinci aşamada, kendinin akli melekelerle sahip olduğunu anlar. Üçüncü aşamada ise, kendisinin *Bir* olandan geldiğini ve ona dönmesi gerektiğini bilir. Arslan, *İlk Çağ Felsefe Tarihi*, 56-57.

⁷⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/12. Hermetik düşünceye de bakıldığında, büyük bir işçiliğin ürünü olan âlemin en kısa özeti olarak insan gösterilmiştir. Kılıç, *Hermesler Hermes*, 156.

⁷⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/361.

güçler vardır.	
Ay-altı âlemdeki varlıklar üzerinde oluşum ve düzeni sağlayan yedi gezegen vardır.	İnsan bedeninde onu etkileyen ve onun devamlığını, büyümesini ve maddeleri kullanabilmelerini sağlayan yedi faâl güç vardır.
Feleğin altında esîr (ateş) dairesi bulunmaktadır.	İnsanın başı, gözünün ışınları, duyuların hareketi ve nefesinin sıcaklığı ile esîr dairesine benzemektedir.
Suyun, yeryüzüne kendisiyle indiği daire zemheri dairesidir.	Ağızdan boyun dibine kadar olan kısım zemheri dairesine karşılık gelir.
Zemheri dairesinden inmekte olan gök gürlemesi ve yıldırım sesleri bulunmaktadır.	İnsanlardaki sesler ve konuşmalarda zemheri dairesinden inen seslere benzer.
Hava dairesi	İnsandaki akciğerlere karşılık gelir.
Su dairesi	İnsanın karnına karşılık gelir.
Yer dairesi	İnsanın göbeğinden ayağına kadar olan kısma karşılık gelir.
Güneş ve Ay	İnsandaki iki göze karşılık gelir.
Âlemin ruhânî ve cismânî şeklinde ayrımı	İnsanda bulunan iki ele karşılık gelir.
Yedi yıldız	İnsanın yüzündeki yedi organa karşılık gelir.
Güneş	İnsanın kalbine karşılık gelir.
Ay'ın Güneş'e olan nispeti	Konuşma gücünün akletme gücüne nispeti karşılık gelmektedir.
Jüpiter'in iki hanesi	İnsanda bulunan iki göze karşılık gelir.
Merkür'ün iki hanesi	İnsanda bulunan iki kulağa karşılık gelir.
Mars'ın iki hanesi	İnsanda bulunan iki burun deliğine karşılık gelir.
Venüs'ün iki hanesi	İnsanda bulunan iki göğse karşılık gelir.
Satürn'ün iki hanesi	İnsanda bulunan iki boşaltım yoluna karşılık gelir.
Güneş'in hanesi	İnsanda bulunan ağıza karşılık gelir.
Ay'ın hanesi	İnsanda bulunan göbeğe karşılık gelir.

Kaynak: İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/192-193; 2/352-357.

2.3.2. Sudûr (Feyz) Nazariyesi

Elli iki risâleden oluşan *Resâil* incelendiğinde, İhvân'ın genel olarak varlık düşüncesini açıkladığı düzlemin ağırlıklı kısmını sudûr teorisinin oluşturduğu görülecektir. Var olan şeylerin tamamının açıklayıcısı kabul edilen bu sistemde, sayıların birbiri ardına dizilişi gibi, varlıklarında ontolojik açıdan sıralanışı söz konusudur. Bu anlamda, evreni saran matematiksel düzen ve işleyişin yegâne yorumlayıcısı olma görevini sudûr düşüncesi üstlenmektedir. İhvân, bu düşünceye her ne kadar dinî ve felsefî metinleri bağdaştırıcı bir boyut kazandırmış olsa da, yaşadığı dönemin genel yaratılış kuramı olan bu düşüncenin, köklü geçmişini göz ardı etmemiştir.

Arapça bir masdar olan sudûr kelimesi sözlükte; doğmak, meydana çıkmak, sâdır olmak, zuhûr etmek anlamlarına gelir. Onunla eş anlamlı olarak kullanılan feyz kelimesi ise; “akmak, fişkırmak, taşmak” manasındadır. Batı dillerinde procession (sudûr) ve emanation (feyz) terimleriyle ifade edilen bu iki kavram, İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri bulunan Yeni Eflâtuncu kozmoloji anlayışının temelini oluşturmaktadır.⁷⁸ Buna karşın İslâm filozoflarının hem Eflâtuncu yaklaşımları hem de Aristotelesçi düşüncüyü birebir taklit ettiği düşünülemez. Nitekim Kindî, bahsi geçen ekollerin ortak uzlaşısı olan sudûr kuramını olduğu gibi kabul etmemiş ve onun üzerinde birtakım değişikliklerde bulunmuştur. Örneğin Kindî'nin âlemin yaratıcısını tek ve sistemin aynısı olarak değil onun dışında kabul edişi, ezeli varlıkların pek çok sebepten oluşumu yerine tek bir sebepten veya yoktan var edilmesini düşünmesi, ayrıca sudûrun tercihe dayalı bir sisteme oturtulması bu değişimlerden birkaçıdır.⁷⁹ Kindî'den sonra İslâm felsefesini yöntem, terminoloji ve problemler noktasında ileriye taşıyan Fârâbî'de Yeni Eflâtuncu varlık ve sıradüzeni anlayışından etkilenmiştir.⁸⁰ Öyle ki İslâmî kaynaklarda *Eşûlûcyâ*⁸¹ ve *Kitâbü'r-Rubûbiyye* adıyla anılan Plotinus'un *Enneadlar* adlı eserinde yer alan varlık yorumuna hiyerarşik bir tertip kazandırmıştır.⁸² Aynı şekilde bu teorinin, Mutlak Bir (Allah), göksel akıllar (rûhânîler) ve İlk Madde

⁷⁸ Mahmut Kaya, “Sudûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Şubat 2020). Ayrıca feyz kavramı için bkz. Selçuk Eraydın, “Feyz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Şubat 2020). Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 57.

⁷⁹ Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 145-147.

⁸⁰ Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 149-151.

⁸¹ Daha öncede bahsettiğimiz üzere, erken devirlerde çevirisi yapılan *Üsûlûcyâ*'nın, İslâm düşünürlerine Aristoculuğun izlerini taşıyan Yeni Eflâtuncu renkleri aktardığı görülecektir. Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 94.

⁸² Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 157-158.

(heyûlâ) olarak ifade edilen kısımlarıyla ilişkili yeniliklerde bulunmuştur. Yine sudûr konusunda Kindî ve Fârâbî'den sonra gelen Âmirî el-Fusûl, İslâm inancından iktibaslarla Yeni Eflâtuncu sudûr anlayışını yorumlamıştır. Örneğin eserlerinde Faâl Aklın yerine *kalem*, aklî suretlerin yerine *emr*, Küllî Nefs'in yerine *levh*, feleklerin yerine ise *arş* sembollerine yer vermiştir.⁸³ Benzer şekilde İhvân'da kendisinden önce gelen bu sudûr anlayışlarına yeni bir perspektif kazandırmıştır.⁸⁴

İhvân metafiziğinde, feyz ve fazilet sürecinin sudûr teorisiyle açıklanışı, ontolojik bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Önceden belirttiğimiz gibi İhvân, âlemin varlığının yaratıcıdan oluşunu, bahşedilmiş olan bir lütuf, taşma (feyz), fazlalık (fazl) ve cömertlik olarak görmektedir.⁸⁵ Bu bakımdan yaratıcı kendisinden sonraki her varlığı ayakta tutan, onlara yetkinlik katan, hikmetini, cömertliğini, nimetini, ihsanını ve hayırlarını onlar üzerine akıtmayı tercih eden özgür bir güçtür.⁸⁶ Eylemlerinde özgür olan ve iyiliklerinde doruğa ulaşan her mükemmel varlığın faziletleri de, istemedikçe var olamayacağı gibi sonda bulmayacaktır.⁸⁷ Öte yandan varlığı her türlü faziletlerin ve en yetkin yaratmaların kaynağı olan yaratıcının, özünde bulunan bu üstün nitelikleri fezeyân ettirmemesi, cömertliğine ters düşen bir durumdur. Şu halde O'nun cömertlik ve lütfunu, sahip olduğu faziletleri, Güneş'in yeryüzünü aydınlatan ışınları kadar latif ve incelikli şekilde yansıtması hikmeti gereğidir. Bu hikmetin de fezeyân şekli sürekli olup, varlığı kesintisiz kılınmıştır.⁸⁸ İhvân, fezeyânın gerekliliği konusundaki bu tür

⁸³ Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 190. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 57.

⁸⁴ Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 209. İhvân, âlemin ortaya çıkarılışını Yeni Eflâtuncular gibi bir sudûr teorisi üzerinden açıklamıştır. Nitekim Plotinus tarafından sistemleştirilen bu teori, temelde birbirini izleyen üç ilkedен oluşmaktadır. Bunlar; her şeyin kendisine dayandığı Mutlak Bir, varlığa ilişkin tasarımın kendisinde tutulduğu akıl ve varlığa hareket kazandıran ruhtur. Callatay, *Ikhvân al-Safâ'*, 17-18.

⁸⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/277-278. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/26-27. İhvân'ın sudûr olarak adlandırdığı düşünceyle Plotinus metafiziğinde yer alan sudûr bazı noktalarda birbirlerinden farklılaşmaktadır ki bunların başında akıl ve ruh başta olmak üzere varlığın yaratımının yaratıcı nezdindeki "istemi" gelmektedir. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 79.

⁸⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/388. Plotinuscu ve diğer Yeni Eflâtuncu öğretilerin ortaya koyduğu sudûr sürecinin önemli argümanlarından biri de Tanrı'nın iyi olduğu kabulüdür. Nitekim bu kabulü Plotinus, Platon'dan beri alışla gelen "eğer tanrı varsa evren niye vardır?" soruna cevap vermek için kullanmıştır. Buna göre sorunun cevabı; "âlemin varlığı, iyi olanın varlığıdır ve iyilikte iyi olandan yayılır" olarak görülmüştür. Zaten bu düşüncenin yakın varyantını İhvân'ında içerisinde bulunduğu İslâm filozoflarında görmek mümkündür. Öyle ki Fârâbî'nin, İbn Sînâ'nın ve hatta Gazzâlî'nin başını çektiği pek çok İslâm filozofunda "âlemin varlığı, cömert olanın varlığına ve cömertlikte cömert olandan yayılışa" bağlanmıştır. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 87. Hermetik kültürde de tanrının yaratımı ve sıfatları için "iyi" ve "tek" vurgusu ön plandadır. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 46-47.

⁸⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/193-195.

⁸⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/193.

yaklaşımını, başka bir yerde dile getirdiği şu sözleriyle desteklemiştir: “Eğer mahlûkatı yaratmasıydı, dillerin niteliklerini anlatmakla bitiremediği, akılların gerçek anlamıyla kavramaktan aciz kaldığı, evrende yaratılan muhkem eserlerin özellikleri ve mahlûkat içerisinde fezeyân ettirilen hayır ve faziletleri gizli kalırdı”⁸⁹ şeklinde sözleriyle özetlemiştir. Ayrıca nasıl ki bir baba veya bir öğretmen, kendi potansiyelinde bulunan bilgileri, bilfiil hale getirebilmek için aktarmayı tercih ediyorsa, yaratıcı da kendi kemalini ve bu kemalinin diğer varlıklara yansımalarını görebilmek için aktarmayı tercih etmiştir.⁹⁰

Yüce yaratıcı, en üstün fazilet ve cömertliklerin kaynağı olarak varlık skalasının zirvesinde bulunmaktadır. Yaratıcı, altındaki varlıklara feyz ve cömertliğini ulaştırmak istediğinde ise bazı varlıkları “sebeplilik” bazılarını “sebepli” kılmıştır. Buna göre, her varlık devamı ve kapasitesi ölçüsünde, üstünde yer alan varlığın feyzine muhtaçtır. Dolayısıyla yaratıcı, hem feyz akışının sürmesinde hem de varlıkların idamesi noktasında, yaratılmışların tamamını birbiriyle ilişkili kılmıştır. Bu bakımdan akıl sâbık, nefis ona tâbi, tabiat vesile, madde olgunlaşmaya arzulu şekilde sıralamıştır.⁹¹ Fezeyân zincirindeki bu varlıkların her biri, yaratıcının kendileri için belirlemiş olduğu yetkinliğe ulaşma da, üstlerinde yer alan varlıkların faziletlerine muhtaçtırlar. Nitekim onların üstünde konumlanan varlıklara gelen bu kesintisiz feyz sürekliliğini yitirirse, onların altında sıralanan güçlerinde fiilleri ortadan kalkar. O halde yaratıcının bekası, aklın varlığının nedeni, O’nun yetkinliği de aklın tamlığının nedeni; aklın bekası, nefsin varlığının nedeni, onun yetkinliği de nefsin tamlığının nedeni; sonrasında nefsin bekası, maddenin varlığının nedeni, onun yetkinliği de maddenin tamlığının nedenidir. Bu şekilde nesnelere, yüklenebilecekleri nitelikler ve devamlılıkları konusunda -hak ettikleri ve layık oldukları ölçüde- sebeplerini teşkil eden varlıkların kendilerine yansıyan güçlerine muhtaçtırlar.⁹² Kısaca İhvân ontolojisinde varlığı mükemmel olan üst varlık, kendinden aşağıda olanlara belirli bir feyz akışı sağlar. Bunun örneği de; ateşin sıcaklığı, suyun rutubeti ve Güneş’in ışığıdır. Çünkü bu varlıklar, kendi çevrelerinde bulunan nesnelere, kendi zatlarını ayakta tutan suretleri vermekle cömertlikte bulunmuşlardır. Bu cömertlikte, feyz vericinin belirli bir vetire üzerine -kesintisiz-

⁸⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/294.

⁹⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/293.

⁹¹ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/26-27.

⁹² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/150-152.

devam ettireceği transferlerine bağlıdır. Çünkü aşağıda bulunan varlığa sağlanan transferler sürdüğü sürece, transferde bulunulmanın varlığı devam edecek, kendisine verilenler sonlanınca da varlığı son bulacaktır. Tıpkı şimşegin veya Güneş'in kesintisiz süren varlığıyla oluşan aydınlık ve karanlık gibi. Zira şimşek veya Güneş, kesintisiz şekilde havaya salındığında aydınlık, güçleriyle hava arasına bir engel girip durduğunda ise karanlık meydana gelmektedir.⁹³

2.3.3. Nur Sembolizmi

Evrenin nurların nuru, salt varlık, cömertliğin, iyiliğin, faziletlerin, mutlulukların eksilmeyen -ezelî- kaynağı olan Tanrı'dan ortaya çıkışını,⁹⁴ çelişkilerden uzak ve daha anlaşılır kılan sistem nurların yayılımı sürecidir. Bu süreçte, en ulvîsinden en süflîsine kadar âleme uzanan nurların tamamı, determinist bir sıradüzeniyle varlıklara aktarılmıştır. Bu bakımdan yaratıcı, kendinde bulunan faziletleri ve nurları ruhânî bir cevher olan Faâl Akla aksettirmiştir. Akıl, yığılma ve sıkışmanın bulunmadığı, her tür varlığın suretlerini saklandığı veri havuzunu, ışığın havada yayılışı kadar seri bir şekilde Küllî Nefs'e aktarmıştır. Küllî Nefs'de kendisine gelen bu suretleri tek seferde yüklenerek, altında bulunan karanlık maddeyi aydınlatmak için kullanmıştır. Sonrasında madde bu suretleri öğrencisinin bilgiyi hocasından alışı gibi, yavaş ve tedrici bir şekilde cismânî âleme taşıyarak, yaratıcının nurunu varlığın tüm parçalarına intikal ettirmiştir.⁹⁵ Başka bir ifadeyle, kâinata gözlemlemiş olduğumuz tüm güzellikler, faziletler ve iyiliklerin hepsi yaratıcının nurundan olup, onun Faâl Akli aydınlatması, Faâl Aklın Küllî Nefs'i aydınlatması ve Küllî Nefs'inde muhit feleğinin en uç noktasından yerin merkezine kadar uzanan İlk Madde'yi aydınlatmasından ibarettir.⁹⁶

Bu noktada İhvân, Nur sûresi 34. ayete verir ve onun tefsirini şu şekilde tavzih eder: "O'nun nuru" ifadesinden maksat, Allah'ın bir kandil gibi yoktan var ettiği akıldır. Akıldan taşmış olan nefiste, "kandil yuvasının kandilden açığa çıkan nurla

⁹³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/267-268; 3/289-290. Yeni Eflâtuncu düşüncesinin temelinde de tanrının diğer varlıklara canlılık ve anlam katışının, var edicinin özünden hiçbir şeyi azaltmayacağı vurgusu vardır. Bu vurgunun en çarpıcı örneği ise Güneş-ışık ve kar-soğuk temsilidir. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 87-88.

⁹⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/281. İhvân düşüncesinde yaratıcının âlem üzerindeki işlevleri ve varlığı bazı yerlerde "nur" temsiliyle işlenmektedir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/280-281. Üsûlücyâ adlı eser bağlamında ilk varlığın "nurların nuru" şeklinde sembolize edişi için bkz. Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 296-297. İhvân'ın "nur" kavramını ve onun etkisi altında kalan varlıkları, dinî naslar temelinde açıklayışı için bkz. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/360.

⁹⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/193; 3/150. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 59.

⁹⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/233; 5/357-359.

aydınlanması” gibidir. İlk madde, “kandili saran cam fanustur” ki, kendine saçılan ışığı, Küllî Nefs’ten alır. “Camın inci gibi parlayan bir yıldız” olmasından maksat, zatî nurlarla yıldız gibi parlayan soyut sûretlerdir. “Zeytin ağacının ne yalnız doğuda ne de yalnız batıda bulunmasından” maksat Küllî Nefs’in üç kısmına işarettir. “Zeytinyağının bulunduğu lambalara yakıt oluşu”, Küllî Nefs’in varlıklara canlılık kaynağı oluşudur. “Bu lambanın yağı ne doğudadır ne batıdadır sözü”, onun (aklın), Allah’ın emriyle yoktan var edildiğine işaret eder. “Ona ateş dokunmasa da neredeyse yakıtı bile aydınlatacak niteliktedir” sözü, her nefsin tamamen akılla bitişik olmasa da, letafeti ve şerefi dolayısıyla neredeyse akla dönüşecek konumda oluşunu anlatır. Son olarak yaratıcının, nefse aklın iyilikleriyle meşgul olmasını emretmesi, “nur üzerine nur” olur.⁹⁷ Görüleceği üzere Yaratıcı, kendi nurunu kendine muttasıl bir güç yerine koymuştur. Böylelikle kendi altında bulunan varlıklar, ondan gelen nurun yayılmasında düzenli bir ittisal de bulunurlar. Onların peş peşe sıralan her veçhi, kendi öncesinde gelene doğru hareket eder ve onun feyzinden taşıncaya kadar yüklenir. Daha sonra fazlasını yüklenmeye güç yetiremediği anda, gelen başka bir feyzi kabul edebilmek için kendinde bulunan feyzleri hızlıca altındakilere taşırır. Böylece oluş ve bozuluş süreci kesintisiz devam eder.⁹⁸

2.3.4. Sayısal Türüm

Âlemin Tanrı tarafından yaratılışı ve sudûr sürecinin inceliklerinin anlaşılmasında İhvân’ın en fazla kullandığı delil, sayı ilmidir. Bu sebeple, varlıkların ilk ademiyetten sonra peş peşe gelen unsurlarının açıklanmasında sayı ilminin vazgeçilmez teorisyeni Pisagor’un⁹⁹ görüşlerine önem atfetmişlerdir. Çünkü İhvân’a göre Pisagor, mevcudatın ilkelerinin sayı ilmiyle açıklanması gerektiğini savunan ilk kişidir. Çünkü varlıkların doğası, sayıların prensipleriyle özdeş olup, sayının cins, tür, nicelik ve niteliğini bilenler, yaratıcıyla mahlûkat arasındaki eşsiz dizilimin farkına varabilirler.¹⁰⁰ Nitekim

⁹⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/269-270; 5/360.

⁹⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/360.

⁹⁹ İhvân’ın, *Resâil*’de pek çok defa “muvahhid” olarak nitelendirdiği Pisagor, İslâm dünyasında sayılar teorisi ve müzikle ilgili araştırmaların dayanak noktası olmuştur. Özellikle İhvân, Pisagor’dan esinlenerek sayılara mistik anlamlar yüklemiş ve tam sayılarla dost sayıları (birbirinin bölenlerinin toplamına eşit olan sayılar) teferruatlı şekilde incelemiştir. Melek Dosay, “Pisagor”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Ağustos 2020).

¹⁰⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/145-148; 3/165; 1/81-102. İslâm düşünce yapısı içerisinde Pisagorcu yaklaşımların sistematik ve tutarlı şekilde kullanıldığı görülecektir. Nitekim İhvân’da kendileri üzerinde etkili olan bu düşüncenin öneminden ve kurumsallaştırıcı şahsiyetlerinden açıkça bahsetmiştir. İhvân-ı

bu bilginin farkına en erken varan Pisagor, sayı ilmine dair düşünce ve araştırmalarını üç temel saik üzerine kurmuştur: a. Sayıların tamamının “iki”den önce gelen “bir” kadar, Tanrı’nın eşsizliğini ve tekliğini vurgulamaktadır. b. Sayıların özellikleri ve sıralanışı, var edilenlerin tertip ve intizamını en sağlam şekilde açıklar. c) Sayı ilminin varlığın her insanda yerleşik bulunup, düşünce gücüyle açığa çıkar. Böylelikle tanrının mevcudatı sayıların sıralanışına benzer tarzda Bir’den başlayıp çoğalır kılması, kendisinin çokluk içerisindeki birliğini ortaya koyarken, sayılardaki sıra ve düzene dair esaslarla da, varlıktaki tertip ve intizamını göstermiştir.¹⁰¹

İhvân’ın Yunan fikriyatlarından¹⁰² etkilendiği bu dönemde, varlıklar arasındaki kozmik düzen silsilesinin sayısal terminolojiyle açıklanışı oldukça yaygındı. Özellikle de Pisagorculuğun sayı merkezli varlık açılımı, bu sistemin diğer coğrafyalara yayılımını oldukça kolaylaştırmıştı. Nitekim Pisagorculuğun kendine has karakteristiğini yansıtan matematiksel yaklaşımın etkileri, İslâm düşünce akımları üzerinde de derin izler bırakmıştı. Öyle ki Pisagor’un, eşyanın doğasıyla sayıların doğasını aynı kabul eden düşüncesinden etkilenerek birçok alanda bu teoriye yer vermişlerdir. İhvân’da bu sistemin fizik ve metafizik düzende karşılık geldiği noktaları belirlemeye özel bir hassasiyet göstermiştir.¹⁰³ Ayrıca bu sistemin öğrenimini, doğa ve ilâhiyat bilimlerinden önce ele almış ve varlığın metafizik karakterini bu sistemin üzerine inşa etmiştir.¹⁰⁴ O halde denilebilir ki İhvân, yaratım sürecinin açıklanışında ve aklî zemine oturtulmasında, sayı biliminin teorisyeni olarak kabul ettiği Pisagor’dan ve onun sayı

Safâ, *Resâil*, 3/163-164. Benzer ifade şekli için bkz. Karlığa, *İslâm Kaynakları ve Filozofları Işığında Pythagoras ve Presokratik Filozoflar*, 252-254.

¹⁰¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/163-165; 3/309; 1/85.

¹⁰² Risâlelerde, matematiğin hem sembolik anlamda kullanımına hem de bilimsel düzeyde ele alınışa dair örneklerle karşılaşmaktayız. Onların bu kategorilerde değerlendirilebilmelerinde Eflatun ve Aristoteles başta olmak üzere Pisagor’un, Gerasalı Nikomakhos’un, İskenderiyeli Euclid’in ve de İskenderiyeli Yunan bilgin Batlamyus’un etkilerini görmek mümkündür. Ancak yine de Pisagorcu ve Yeni Eflâtuncu düşüncelerin daha ağır bastığını söyleyebiliriz. Metin Koçhan, *İhvân-ı Safâ, Varlık-Matematik İlişkisi* (Mardin: Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 36.

¹⁰³ Pisagorculuk ve sayı sembolizmi hakkında detaylı bilgi için bkz. Çetinkaya, “İhvân-ı Safâ Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi”, 91-93.

¹⁰⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/14-15; 1/70; 1/102. İhvân düşüncesinde sayılar, evrenin doğası gereği zıtlıklarla örülmüş düzenini, yaratanın rızasına uygun şekilde açıklayan matematiksel izah türüdür. Ayrıca sayılar, birlikten çıkan çokluğu ve çokluktan birliğe dönüşü sembolize ederler. Çetinkaya, “İhvân-ı Safâ Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi”, 68. Buna ek olarak İhvân’ın Pisagorcu görüşler temelinde aritmetik ve sayı ilmine sağladığı katkılar için bkz. Ömer Bozkurt, “İhvân-ı Safâ’da Aritmetik, Geometri ve Felsefe İlişkileri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 1/18 (Nisan 2012), 126-135.

sembolizminden faydalanmıştır. Ayrıca teolojik bulguların, rasyonel izahlarla gerekçelendirilişini de sayılarla sağlama yoluna gitmiştir.¹⁰⁵

Tablo 2: Sayıların Doğası ve Varlık Alanına Yansımaları

Bir sayısı, kendinden sonra açığa çıkacak sayıları bilkuvve özünde barındırmaktadır.	Yüce Yaratıcı, varlıkları icâd etmeden onların bilgisini bilkuvve kendi özünde barındırmaktadır.
Bir sayısı, sayıların aslı ve kaynağıdır.	Yaratıcı, mevcudatın kaynağı ve ilkesidir.
Hiçbir sayı bir sayısının dengi ve benzeri olamaz.	Hiçbir varlık yaratıcının dengi veya misli olamaz.
Bir sayısı bütün sayıların kapsayıcısıdır.	Yaratıcı, yaratılmış olan bütün varlıkların kuşatıcısıdır.
Bir sayısı kendinden sonraki sayılara varlık verir.	Yaratıcı, kendisinden sonra açığa çıkan her varlığa canlılık verir.
Sayıların devamlığı Bir'in devamlığına bağlıdır.	Varlıkların bekası ve sürekliliği yaratıcının bekasına bağlıdır.
Bir sayısı miktar ve derinlik bakımından kendinden açığa çıkan her sayının bilgisine sahiptir.	Yaratıcı, görünen ve görünmeyen her varlığın bilgisine sahiptir.
Bir'in tekrarlanmasıyla diğer sayılar meydana gelip farklılaşırlar.	Yaratıcının varlık fezeyanını başlatmasıyla mevcudat çoğalır ve farklılaşır.
İki sayısı, bir sayısından sonra gelir.	Akıl, yüce yaratıcının varlığından sonra gelir.
Üç sayısı, iki sayısından sonra gelir.	Nefis, aklından sonra gelir.
Dört sayısı, üç sayısından sonra gelir.	Madde, nefisten sonra gelir.
Beş sayısı, dört sayısından sonra gelir.	Tabiat, maddeden sonra gelir.
Altı sayısı, beş sayısından sonra gelir.	Cisim, tabiattan sonra gelir.
Yedi sayısı, altı sayısından sonra gelir.	Felekler, cismin varlığından sonra gelir.
Sekiz sayısı, yedi sayısından sonra gelir.	Unsurlar, feleklerden sonra gelir.

¹⁰⁵ Koçhan, *İhvân-ı Safâ, Varlık-Matematik İlişkisi*, 33.

Dokuz sayısı, sekizden sonra gelir.	Doğumla meydana gelenler, unsurlardan sonra meydana gelirler.
Dokuz sayısı, birler basamağının sonunu oluşturur.	Doğanlar, bütün mevcudatın sonudur.
Tek sayılar	Ruhânî âlemindeki varlıkların mertebelerine karşılık gelirler.
Çift sayılar	Cismânî âlemindeki varlıkların mertebelerine karşılık gelirler.
Tam sayılar	Felekler âlemindeki varlıkların mertebelerine karşılık gelirler.
Kesirli sayılar	Oluş ve bozuluş âlemindeki varlıkların mertebelerine karşılık gelirler.
Birler basamağı	Beşerî mizacın konumuna karşılık gelir.
Onlar basamağı	Madenlerin konumuna karşılık gelir.
Yüzler basamağı	Bitkilerin konumuna karşılık gelir.
Binler basamağı	Hayvanların konumuna karşılık gelir.

Kaynak: İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/163-171; 1/82-93.

Sayılar, varlığın ortaya çıkışını ve çelişkilerden uzak tertibini, en anlaşılır düzeyde aşikâr kılan tek güvenilir sistemdir. Ayrıca bu sistem, yukarıda yer verildiği haliyle sadece yüzeysel özdeşliklere değil, varlığın kendine has derin işaret alanlarını da kapsayan geniş bir özdeşliğe sahiptir. Bunlardan birkaçına örnek vermek gerekirse;

- a. Bir sayısı: Bütün varlıklarda bulunmakla birlikte, hiçbir şeyle iç içe geçmeden veya hiçbir şeyle karışmadan bulunan yaratıcıya işaret etmektedir.
- b. Üç sayısı: Varlık türlerine (mümkün, zorunlu, imkânsız), cisimlerin üç niteliğine (boy, en, derinlik), zamanın üç dilimine (geçmiş, gelecek, şimdi), üç şekle (tam, fazla, eksik) ve varlığın üç yapısına (ruhânî, cismânî, mürekkep) işaret etmektedir.
- c. Dört sayısı: Dört elemente (hava, su, ateş, toprak), dört tabiata (soğukluk, kuruluk, yaşlık, sıcaklık), dört karışıma (safra, sevda, kan, balgam), dört rüzgâra ve dört yöne (kuzey, güney, doğu, batı) ayrıca yaşamın dört evresine (çocukluk, gençlik, orta yaşlılık, yaşlılık dönemi) işaret etmektedir.

- d. Beş sayısı: Beş gezegene (Satürn, Merkür, Mars, Venüs, Jüpiter), beş duyu organına (işitme, görme, tatma, dokunma, koklama), bitkilerde bulunan beş kısma (kök, damar, çiçek, yaprak, meyve), beş vakit namaza, İslâm'ın beş şartına işaret etmektedir.¹⁰⁶

Bu anlamda varlıklar üzerine yapılan her gözlemlerle, onların içerisine yerleştirilmiş matematiksel düzlemin farkına varılabilir. Böylelikle de birler basamağından milyarlar basamağına kadar karşılık gelen ilişkiler saptanabilir.

Son olarak İhvân, sayıları kozmik anlamda sembolleştirerek hem evrendeki tanrısal hikmet ve işleyişi¹⁰⁷ hem de bu işleyişin nasıl son bulacağını açıklamıştır. Bu bakımdan nasıl ki sayılar, birbirleri üzerine sıralanan suretlerini, ilk sayıya varıncaya kadar bir öncekinden değer kaybederek yitiriyorsa, varlıklarda Mutlak Bir olan yaratıcıya ulaşıncaya kadar anlam kaybederler. Bir'e gelince ise ondan bir şey çıkarmak veya eksiltmek mümkün olmaz. Çünkü O'nun sureti kendinden olup, diğer sayıların kaynağını ve aslını ortaya koyar. Ayrıca onun varlığıyla birer birer değer kazanan diğer sayılar, onun çözümlenmesiyle de tekrar ona dönerler. Buna göre, iki tane "bir" in toplamıyla oluşan iki, kendinden çıkarılan "bir"le de tekrar aslına döner ve iki şeklinde ifade edilen sureti ortadan kalkar. Tüm varlıklarda birbirleri ardına sıralan farklı suretler olup, onların hepsi de birincil kaynakları olan yaratıcıya döneceklerdir.¹⁰⁸ Nitekim İhvân bu olgunun dinî metinlerle de açıklanabileceği kanaatindedir: "O halde, hayır işlerinde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'a dır. Artık Allah, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri size o kıyamette haber verecektir."¹⁰⁹ "Onlar, bulut gölgeleri içinde, Allah'ın azabının ve meleklerin tepelerine inip işin bitmesini mi bekliyorlar? Bütün işler

¹⁰⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/166-170. Pisagor'unda tıpkı İhvân'da görüldüğü gibi sayıları gruplar halinde düzenleyişi ve onların yerküredeki karşılıklarını bulma arayışı oldukça önemlidir. Örneğin dört sayısının ateş, hava, su ve toprak şeklinde dört elemente; sarı safra, kara safra, balgam ve kan şeklinde dört mizaca; nemin, kuruluğun, sıcaklığın ve soğukluğun dörtlü doğasına karşılık geldiğini savunmuştur. Bkz. Ian Richard Netton, *Muslim Neoplatonists An Introduction to the Thought of the Brethren of Purity (Ikhvân al-Safâ')* (England: George Allen & Unwin Ltd., 1991), 14.

¹⁰⁷ Çetinkaya, "İhvân-ı Safâ Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi", 82.

¹⁰⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/190; 3/29; 1/82-83; 5/341. Unutulmamalı ki İhvân, sayılar nispetinde ontolojik statüden bahseden önemli bir metafizik sistemin temelini atmıştır. Koçhan, *İhvân-ı Safâ, Varlık-Matematik İlişkisi*, 35. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/173; 5/299.

¹⁰⁹ el-Mâide 5/48.

Allah'a dönecektir.”¹¹⁰ “Göklerin ve yerin mülkü (ve hükümlerliği) O'nundur. (Sonunda bütün) işler Allah'a döndürülmektedir.”¹¹¹

Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki, İhvân'ın; insanla, feyzle, nurla ve sayılarla simgeleştirerek açıklık kattığı varlıktaki çokluk, aslında sonu başlangıcına bitleştirilmiş olan varlık hiyerarşisinin ontolojik açılımıdır:

1. El-Bârî' (Tanrı/Mutlak Bir)
2. Faâl Akıl (Tümel Akıl/Etkin akıl)
3. El-Nefs el-Külliyeye (Mutlak Ruh/Âlem Ruhu/Münfail Akıl/Tümel Nefs)
4. El-Heyûla el-ûlâ (İlk Madde)
5. Et-Tabîah (Tabiat)
6. Mutlak Cisim (İkinci Madde)
7. Felekler Âlemi (Küreler Âlemi)
8. Dört Unsur (Anâsır-ı Erbaa/Unsurlar Âlemi/Maddî Âlem)
9. El-Müvellidâtü's-Selâsetü (Madenler, Bitkiler ve Hayvanlar)¹¹²

2.4. İhvân-ı Safâ'da Varlık Hiyerarşi ve Ana Öğeleri

İhvân'a göre gök cisimlerinin ve insanın, önemli birer parçası olduğu varlık hiyerarşisinin temel ilkeleri olan varlıkları tanımlamak istiyoruz. Çünkü bahsi geçen iki varlık alanının diğer varlık alanlarıyla olan bağlantısı, ancak bu şekilde tam olarak değerlendirilebilir.

2.4.1. El-Bârî'

Yüce yaratıcı evreni var olan şekliyle ilk icâd eden (mûcid), varlık alanına taşıyan (muhtis), onu bilfiil yaratan (muhter), emsalsiz şekilde var eden (mubdi'), baki kılan (mubqı), tamamlayan (mütemmim) ve yetkinliğe erdiren (mükemmil)'dir.¹¹³ O, varlığın

¹¹⁰ el-Bakara 2/210.

¹¹¹ el-Hadîd 57/5.

¹¹² İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/60. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/147-148; 3/165; 5/189. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 60. Onay, *İhvân-ı Safâ'da Varlık Düşüncesi*, 76. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 163. Pisagor, âlemin tanrısal mevcudiyetten yayılmış dokuz üyeden oluştuğunu bildirmiştir. Ancak bu yayılış tanrısal iradenin bir seçimi olarak değil, zorunlu bir getirisi şeklinde telaffuz edilmiştir. Öyle ki söz konusu olan dokuz varlıkta bu yayılışın mecburi birer sonucudur ki bunlar; Yaratıcı, Akıl, Ruh, İlk Madde, Tabiat, Mutlak Cisim, Felekler, Dört Element ve Maden-Bitki-Hayvan üçlüsüdür. Richard, *Muslim Neoplatonists An Introduction to the Thought of the Brethren of Purity*, 35.

¹¹³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/205; 3/192. İhvân'ın varlığın yaratımı noktasında yaratıcıya izafe ettiği sıfatlar için ayrıca bkz. Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 200-201.

başlangıcını ve devamını, kendi mevcudiyetinden gelen bir güçle sağlayan, her varlığın ilkesini oluşturan tek illet (mubdi'ul-vucûd)'tir.¹¹⁴ O, olabildiğince kâdir, âlim, cömert, lütufkâr, şefkatli, merhametli ve yücedir.¹¹⁵ Hades ve muhdes gibi sonradandık,¹¹⁶ zaman, mekân, hareket cihetiyle gerçekleşen her tür sıfat ve fiilden münezzehtir.¹¹⁷

Filozofların birincil kasıt (el-kasdu'l-evvel) olarak nitelendirdikleri amaç gereği yaratıcı, kendine has bir iradeyle yaradılış sürecini başlatmıştır¹¹⁸ ve kendisini de bu matematiksel düzenin ilk sebebi kılmıştır. O'nun bu cömertliğinden ruhânî ve cismânî her tür varlık taşımış, sıradüzen ve canlılık neşet etmiştir. Salt yaratma fiiliyle meydana getirmiş olduğu akılda, rahmetinin ve lütfunun ilk tezahürüdür. Çünkü yaratıcı onu, varlık sınıflamasında kendisinden sonraki en şerefli mertebeye yerleştirmiştir.¹¹⁹ Ayrıca sebebin illetlerinin sebepli olanda bulunuşu gereği akılda, ilâhî hikmetin izlerini taşır ve altındakilere aktarır. Böylelikle kendi varlığıyla yaratıcısının sübutunu, kendinden taşan güçle de, yaratıcısının lütfunu açığa çıkarır.¹²⁰ Nitekim âlemdeki bütün güzellikler ve her türlü fazilet, yaratıcıdan gelen feyze bağlıdır. Bu faziletlerin kendisinde görünür olduğu ilk varlık olan akılda, kendisine yansıyan ilkesel tarzdaki bu faziletleri, ışığın havada yayılışı kadar seri bir şekilde Küllî Nefs'e aktarır. Küllî Nefs'de kendisine gelen suretleri tek seferde yüklenir, altında bulunan maddeye aksettirir. Madde ise, bu

¹¹⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/12-13; 5/71. Mubdi'ul-Vucûd, yokluğun içerisinden varlığı çıkarandır. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/60; 1/27.

¹¹⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/415-416.

¹¹⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/22.

¹¹⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/274-275.

¹¹⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/391-392. İhvân düşüncesinde tanrı, bahsi geçtiği üzere bilinçli bir yaratım ve planlı bir müdahaleyle sürece dâhildir. Buna karşın Plotinus düşüncesinde tanrı olarak ifade edilen *Bir*, eşyanın açılımı olmak dışında seçime, düşünüp taşınmaya, programlamaya, akıl yürütmeye yer vermeden sürecin bir parçasıdır. Nitekim Enneadlar'da bunun delili olarak bkz. "Her şey ondan gelir; onda olmayan ilk hareket, ondan gelir. O'nun muhtaç olmadığı dinginlik, ondan gelir; çünkü o ne hareketlidir, ne de dingindir..." ifadesi bu olguyu açıklamaktadır. Plotinus, *Dokuzluklar V*, çev. Zeki Özcan (Ankara: Birleşik Kitabevi, 2011), 102. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 61. Plotinus'dan sonrada Yeni Eflâtunculuk düşüncesi yaratıcının düşünerek eşyayı yaratması fikrine karşı çıkmıştır. Çünkü düşünme fiilinin yaratıcısı tanrıdır ve düşünme fiili, tanrının varlığından önce gelemez. O halde tanrı, düşünce henüz ortaya çıkmadan önce şeyleri yaratmıştır. Buna göre tanrının düşüncenin bizâtihi kendisi olduğunu iddia etmekte yanlışdır. Zira düşünenin öncesinde de düşünen bir varlığın bulunması ve bununda düşünenleri sonsuza kadar götürüşü mümkündür. Hâlbuki böyle bir durum imkânsızdır. Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 384-388.

¹¹⁹ Akıl, kendisine bahşedilmiş bu mertebeye birlikte, varlık hiyerarşisinde öncelikli bir konuma yükselmiştir. Bundan ötürü de akıl, varlıklara karşı öncelikli (es-sâbık el-bâdî), nefis ona bağımlı (lâhık), tabiat eylemler için vasıta (sâik), madde ise yetkinleşmeye istekli kılınmıştır.

¹²⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/12-13; 5/270; 3/198; 4/172. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/26-27.

suretleri yavaş yavaş cismânî âleme taşıyarak, feyzin nurunu canlılara intikal ettirir.¹²¹ Fakat yine de yüce yaratıcının, kendisini yaratmış olması bakımından akıl ve nefsin nitelendiği sıfatlarla nitelenebilmesi mümkün değildir. Zira O, akıl ve nefsin mevcudiyetini sağlayan ilkedir.¹²²

Varlıkların kendilerine özgü fiilleri ve kendi altındaki varlıklarla olan ilişkileri, yaratıcının varlığından bağımsız düşünülemez. Çünkü yaratıcı, kendi iradesiyle akli var ettiğinde, onu birtakım küllî yasalar çerçevesinde, oluşların idaresinden ve fiillerin düzenlenişinden sorumlu tutmuştur. Bu yüzden de nesnelere dünyasındaki cisimlere bizzat kendisi dokunmaz. Bilakis görevli meleklerine¹²³ emreder. Tıpkı yeryüzünde hüküm süren kralların hizmetçilerine, memurlarına emretmesi gibi. Çünkü onlar da fiillerini, şerefleri ve büyüklükleri sebebiyle bizâtihi gerçekleştirmezler. Onlar, fiillerini istemek, seçmek ve yönlendirmekle yetinirler. Ancak yine de bu durum, fiillerin sonuçlarının onlara aidiyetini engellemez. Dolayısıyla yaratılan her varlığın kendi elleriyle gerçekleştirdikleri eylemler de Tanrı'ya nispet edildiğinde bu nispet, kralların fiillerine olan nispetinden farksızdır. Dolayısıyla Tanrı'nın âlemin yaratımı ve yönetimi noktasında sorumlu kıldığı her veçhin eylemi, yaratıcıya izafetle kabul edilebilir.¹²⁴

İhvân, Tanrı-âlem ilişkisinin bazı yönlerini, Eski Yunan metafiziğinde de yer alan “aşk” metaforuyla ele alır.¹²⁵ Buna göre aşk, âlemde mevcut olan yüce bir olgu, yaşam devam ettikçe yok olmayacak ve daima her şeyin tabiatının merkezinde yer alacak duygulardan biridir. Aşk üzerine düşünürler pek çok tanımlar ileri sürmüşlerdir. Fakat bunlar içerisinde filozoflarca daha çok kullanılan söylem şu şekildedir: “Aşk şiddetli bir birleşme özlemi ve arzudur.” Çünkü birleşme ruhânî durumlara ve nefsanî hallere ait bir özelliktir. Cismânî durumlarda birleşme söz konusu olmayıp, sadece yan yana gelme, karışma veya temas vardır.¹²⁶ Önceden beri arzulanan, kendisine âşık olunan, itaat edilen, istenen, talep edilen ve sevilenin, gerçekte yaratıcı olması gerekir. Nitekim

¹²¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/193; 3/233; 3/150-151.

¹²² İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 5/59.

¹²³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/62-63.

¹²⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/117-118.

¹²⁵ Ahmet Erkol, “İslam Kozmoloji Öğretisinde Allah-Tabiat ve İnsan İlişkisi Bağlamında Doğa ve Doğanın Korunması”, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 18/2 (11 Aralık 2018), 578.

¹²⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/222-223. İhvân, Plotinus'a yakın şekilde tanrısal gerçekliğe ulaşma konusunda Platon'dan farklı düşünür. Çünkü Platon'da salt iyiye ulaştırıcı temel araç akıl ve bilgelik iken, Plotinus'da İhvân'ın da bahsettiği şekilde “aşk” bahsi öne çıkmaktadır. Nitekim Plotinus'da aşkı İhvân gibi “Bir'e karşı duyulan şiddetli bir arayış arzusu” şeklinde telaffuz etmiştir. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 194-195.

İhvân, yaratılanların tamamının O'nu isteyip arzuladığını, yetkinleşmeye yöneldiklerini ve form vericiye (musavvir) âşık olduklarını sıkça dile getirmiştir.¹²⁷ Çünkü İhvân'a göre yaratıcı ilk maşuk olup bütün varlıklar; yaratımlarını, içinde buldukları hallerini, sürekliliklerini ve en üstün hâle gelmelerini O'na borçludur. Bu sebeple Faâl Akıl'dan başlayarak peş peşe sıralanan varlık türleri, fiillerinde ve niteliklerinde özlem duyulan varlığa benzemeye gayret göstermektedirler. Haddizatında yaratıcının da amacı, kendisine aşkla (özlemle) dönen varlıkları, tamlığa, mükemmelliğe, aydınlığa ve güzelliklere ulaşır kılmaktır.¹²⁸ Dahası İhvân, mahlûkatın yaratıcıya benzeme gayretinin sonucunda, zamanla yaratılanlarda sürekli var olmaya ilişkin bir isteğin yanında, sürekliliğin zıttı olan gelip geçici olmaya ilişkin bir isteksizliğin belireceği kanaatindedir.¹²⁹

İhvân metafiziğinde Tanrı, hikmetinin bir gereği olarak nefisleri kendi mahiyetini öğrenmeye ve varlığını araştırmaya iştiaklı kılmıştır. Nefisler onun hüviyetini bilmeyi arzulayınca tüm metafiziksel, doğal, matematiksel, aklî ve tecrübî bilgileri elde etmeye yönelirler. Çünkü var olan bilimler sağlam bir şekilde inşa edildiğinde, nefisler yaratıcıyı hakkıyla tanır ve tatmin olurlar. Buna karşın O'nun zatını, sıfatlarını, gizli yönlerini bilmek, duyulur âlemde görülen varlıkların sıfatlarıyla tanımlanamayacak yüceliktedir.¹³⁰ Bundan dolayı ona dair tanımlamaların hepsi zamanın, mekânın, varlıkların, fertlerin, türlerin ve cinslerin kapsamı dışındadır. Dolayısıyla O'nun hakkında sorulacak sorular ve verilecek cevaplar sınırlıdır. Bu bakımdan O'nun hakkında şu sorular sorulamaz: O nedir? O kaç tanedir? O hangisidir? O ne zaman var olmuştur? O niçin vardır? Bu tür konularda yalnızca iki soru sorulabilir: O var mıdır?

¹²⁷ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/24. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 104-106. İhvân, Aristoteles'ten başlayarak Yeni Eflâtunculuğa kadar uzanan ve Tanrı-âlem ilişkisinde önemli yer tutan aşk sembolizmine yer vermiştir. Buna görüşe göre âlemdeki bütün varlık türleri eksik, kusurlu ve sınırlıdır. Bu yüzden kendilerinden daha aşkın, daha mükemmel olan varlıktan belirli ölçü de pay almayı arzulamaları gerekir. Bu niteliklerin kendinde toplandığı İlk Ma'sûk'da onlar için idol ve nihaî emeldir. Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 202.

¹²⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/233. Plotinus'un üç ana hipostazından biri olan ruh ve onun bireylerde bulunan tikel kısımlarının nihaî hedefi, aşkın olan Bir'e ittisal ve ona kavuşma arzusudur. Zira varlık hiyerarşisinde ruh, aşağıdan yukarıya doğru değil, yukarıdan aşağıya doğru bir alçalma yaşamıştır. İnsan ruhları da bu maddesel düşüşten kendilerini ancak özlerine yabancılaştıran ve aklî yetilerini devre dışı bırakan prangalardan kurtararak tinsel hayatlarını tekrar kazanabilirler. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 84.

¹²⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/279. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/60.

¹³⁰ Yeni Eflâtuncu felsefenin tanrı hakkında savunduğu negatif teolojinin tezahürleri *Üsûlûcyâ* adlı eser kapsamında sıkça dile getirilmektedir. Buna göre beşerî aklın sınırları içerisinde tanrının ne olduğunu açıklayabilmek imkânsızdır. Her türlü nispetin ötesinde onun varlığı, birliği ve iyiliği bilinebilir. Bkz. Aristoteles, *Üsûlûcyâ*, çev. Cahid Şenel, 27/28.

ve O kimdir? Bu yüzden Firavun, Hz. Musa'ya "âlemlerin rabbi de nedir?" diye sorduğunda Hz. Musa O'nun kim olduğuna dair bir cevap vermiştir. " O, göklerin ve yerin ikisi arasındakilerin rabbidir." Zatı ve sıfatları konusunda bu tür incelikler bulunan yaratıcının keyfiyetinden habersiz olanlar, değişken ve farklı pek çok görüş ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler içerisinde en isabetli olanı ise; kendisinden önce hiçbir rakamın bulunmadığı "Bir" sayısının diğer sayılara olan nispetidir. Çünkü yaratıcı da "Bir" sayısı kadar bütün varlıkların özlerine nüfuz etmiş ancak onların niteliklerinden ayrı ve saf kalabilmiştir.¹³¹

İhvân'a göre yaratıcının kimliği, tanımlanmaya ihtiyaç olmayacak şekilde sarihtir. Buna rağmen O'nun hakkında bilgi sahibi olabilmenin ve sıfatları hakkında konuşabilmenin iki önemli yolu vardır. Bunlardan ilki zihni olgunluktur. Çünkü yaratıcının varlığına ilişkin bilgiler, bu bilgilere ulaşmayı isteyen kimselerin zihnî olgunluğuyla bağlantılı olarak değişebilir. İlk seviye bir algıya sahip olan kimse de yaratıcı insan tiplemesinde, ikinci seviyede arşın üstünde; üçüncü seviye de zaman ve mekânın dışında; dördüncü seviyede ise "Bir" sayısı kadar eşsiz ve saf olduğu kabul edilir.¹³² İkinci yol ise, elde edilen bilginin kalitesiyle bağlantılıdır. Çünkü insan ne denli bilimlere yönelir ve mesafe kat ederse, o derece bilinmeyi tanımaktadır. Bu sebeple de ister felsefî, ister dinî, ister matematiksel, ister tabîî ya da metafiziksel her vasıta, yaratıcıya varan yolun eksiksiz kılavuzudur. Elde edilen bilgilerin kılavuzluğunda, yaratıcının varlığını aşikâr kılan delillerinden birkaçını örneklemek istiyoruz:

- a. Fıtrat Delili: İhvân'a göre insanın dünyaya gelişi itibariyle yaratıcıyı bulması genel veya özel iki yoldan biriyle gerçekleşir. Genel olan yol, insanın dünyaya gelişi itibariyle yaratıcının varlığı ve birliğine yönelik taşıdığı içgüdüsel sezileridir. Bu tür seziler tüm insanlarda bulunup, başlarına gelen sıkıntı ve felaket anlarında açığa çıkarlar. Özel yola gelince ise; nefisini arındırma ve ilâhî

¹³¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/421-423; 1/81-102. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 68-70. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 62. İhvân, yaratıcının ne olabileceği noktasında Plotinus düşüncesiyle yakın perspektife sahiptir. Buna göre aşkın varlığın ne olduğundan ziyade onun varlığından söz etmeliyiz. Çünkü aşkın varlık, her türlü pozitif tanımlamanın ötesinde ve özü itibariyle bilinemeyecek akli bir sırdır. Bu sebeple onun hakkında söylenebilecek şey "var olduğu, birliği ve iyi" olduğudur. Çünkü tanrının diyalektiği hakkında konuşma, herhangi bir nesnenin hakkındaki konuşmanın ötesindedir. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 185-188. İhvân düşüncesinde yaratıcı ve yaratıcının nitelikleri konusunda detaylı bilgi için bkz. Mehmet Karakuş, "İhvân-ı Safâ Risâlelerinde Tanrı'nın Bilinmesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/17 (28 Temmuz 2019), 47-55.

¹³² Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 198.

desteğe mazhar olma bakımından ihlaslı kullara has marifettir. Bu kısım marifet ise; burhan ehli kimselere, peygamberlere, velilere ve yüksek erdem sahibi kişilere özgüdür.¹³³

- b. Matematiksel Delil: Yaratıcının mevcudatı sayıların sıralanışına benzer tarzda Bir'den başlayıp çoğalır kılması, kendisinin çokluk içerisindeki birliğini ortaya koyarken, sayılardaki sıra ve düzene ilişkin esaslarla da, varlıklardaki tertip ve intizamını göstermektedir.¹³⁴ Bu bakımdan sayı ilminin, özellikle de “Bir” sayısının, mevcudatın kendisinden taşıdığı ve varlık sisteminin üzerine inşa edilişi, doğrudan yaratıcıyı ve sanatını ele vermektedir.¹³⁵
- c. Hareket Delili: Dış dünyadaki varlıklar aralıksız bir hareket içerisindedir ki bu hareket, yaşamın başlangıcını ve devamını oluşturur. Ancak ilk hareketin kendi başına ortaya çıkması düşünülemez. Öyleyse bu âlemdeki hareketin mutlaka bir başlatıcısı ve yöneticisi olması gerekir ki O da Bârî'dir.¹³⁶ Diğer tüm varlıklarda fiillerinde, marifetlerinde ve faziletlerinde ona benzemek için hareket ederler.¹³⁷
- d. Hudus Delili: Varlıklar ve olaylara bakıldığında onlarda gözlemlenen değişim ve hareket, onların bir yokluğun ardından yaratıldığına işaret etmektedir. Bu durum da onlarda sonradan açığa çıkan bu değişimin ve hareketin bir fâili olduğuna dalalet eder. Çünkü yok iken yaratılışı tercih edilen bir şey, varlığı için tercihte bulunulan bir iradeyi gerektirir ki o da Bârî'dir. Bârî', her tür eyleminde ve yaratımında özgür (muhtar) olan bir fâildir. İsteddiği zaman fiilini ortaya çıkarmaya veya onu terk etmeye muktedirdir. Çünkü amaçlarına ulaşılması istenen her eylemin tercihi, fâilin bulunduğu ontolojik kategoriyle

¹³³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/192. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 78.

¹³⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/164-165; 3/309-310; 1/81-102; 3/325; 5/14-15.

¹³⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/268; 5/14-15. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/12. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 79-82.

¹³⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/20-21. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 86-87. Aristoteles kozmolojisinde ezeli varlıkların hareketi bulunmayıp, dairesel devinimden de uzak oldukları bildirilir. Çünkü evrende sonsuz ve hareketsiz olanın, sonlu ve başlangıcı olan bir zaman aralığında meydana gelmesi düşünülemez. O halde hareketi ve değişimi söz konusu olan evren sonludur ve zamansal anlamda bir başlangıca sahiptir. Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine*, çev. Saffet Babür, 33-35. Hermetik metafiziğe bakıldığında da ilk hareket noktasında benzer düşündüğü görülecektir. Çünkü Hermetik düşünceye göre hareket ancak hareketsiz bir noktadan başlatıldığında algılanabilir. Yani zaten hareketli ve sürekli olan bir nesnenin, sonradan kazandırılan bir hareketle, hareket ettirilemeyeceği kanaatindedir. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 41.

¹³⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/233; 3/294.

orantılıdır. O halde en mükemmel biçimde yaratılmış âlemde, en mükemmel kategorideki varlığın sonradan açığa çıkan tercihidir.¹³⁸

- e. Gaye ve Nizam Delili: Bu âlem olabileceğinde güzel ve en mükemmel bir biçimde yaratılmıştır. Onun başka tarzda yaratılmamış olması bu halinin en güzel ve en sağlam olması sebebiyledir.¹³⁹ Âlem sonradan ve örneksiz inceliklerle de donatılmıştır. Zeki, akıllı, algı düzeyi yüksek, düşünce ve araştırma metotlarını kabul eden her insan, evrende bulunan değişik türlerin, cinslerin, renklerin ve varlıkların durumunu tefekkür ettiğinde, bunca çetrefilli ve muhtelif oluşumun bir araya gelmesinin tesadüfi olamayacak bir husus olduğunu kavrar. Böylelikle de evrenin, hikmet sahibi bir sanatkârın sanatı olduğu cevabıyla tatmin olur.¹⁴⁰ Çünkü varlığına itminan olunan her kusursuz yaradılıştaki, hikmet sahibi bir sanatkârın varlığına işaret eder.
- f. Nedensellik Delili: Varlık skalasında ki nedensellik zinciri, varlığın en üst noktasında bulunan yaratıcıya ulaşmaya kadar ilerlemektedir. Yaratıcı ise varlığın, bekanın ve yetkinliğin ana kaynağıdır. Çünkü varlık, en yetkin olandan başlayarak, en az yetkin olana doğru bir nedensellik döngüsüne sahiptir.¹⁴¹ Ancak ardışık şekilde ilerleyen bu sürecin ilk neden (illetü'l- ulâ) olan yaratıcıya ulaştığında sonlanması gerekir. Çünkü yaratıcı, bütün varlıkların var olmalarının ve varlıklarını devam ettirebilmelerinin nedensiz ilkesidir.¹⁴²
- g. Antropiye Dayanan Kozmik Delil: İhvân, varlık hiyerarşisindeki yeri ve kozmos içerisinde yüklenilmiş sorumluluğu gereği insanı, yaratıcıyı ve yaratılanı açıklamanın ön şartı olarak kabul etmiştir. Çünkü insan yaratıcının eliyle yazdığı bir kitap kadar ona ait ve mahlûkatın içerisindeki en büyük temsilidir. İnsan suretinden başka bir kıyasa dayanılarak ne onun hikmeti ne

¹³⁸ Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 83-86.

¹³⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/298.

¹⁴⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/23-25. Benzer şekilde İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/278-279; 3/287-288. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 87-89. Hermetik düşünceye de bakıldığında tanrının varlığına işaret eden en büyük delilin, (O'nun) yer ve gök için seçtiği bütünsel uyum ve düzen algısı olduğu görülecektir. Bu bakımdan "yaratıcıyı tanımak, onun işlerini tanıma" çabasıdır. Trismegistus, *Corpus Hermeticum*, 56-58.

¹⁴¹ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/60. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 89-91.

¹⁴² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/299-300. İhvân, yaratıcıyı "varlıkların kendisiyle yaşama tutunduğu esas zemin" olarak kabul etmektedir. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/153.

bütün âleme yerleştirdiği ölçü anlaşılabilir.¹⁴³ Bu bakımdan insanın yaratıcısını tanıması ve ona ulaşması; özünü, yaratılışını, vücut yapısını, organlarını ve bu organların yüklenmiş olduğu görevlerin âlemlerle olan ilişkisini bilmesiyle mümkün olur. Böyle bir bilgi içinde insanın; kötü amellerle ve yanlış düşüncelerle kirlenen nefsinin, özüne çevirmesi gerekmektedir.¹⁴⁴

Son olarak İhvân metafiziğinde yaratıcı, eşyanın hem başlangıcıyla hem de sonuyla yakından irtibatlandırılmıştır. Nasıl ki rakamlar, sayısal düzenin esasını teşkil eden “bir”den başlıyor ve onda son buluyorsa, bütün mevcudatta yaratıcıyla başlayıp ona dönüşle son bulacaktır.¹⁴⁵ Bu son buluş ise, her varlığın kendi üstündeki sebebine doğru ilerleyen çözümlenmesinden (tahlil) ibarettir.¹⁴⁶ Nitekim İhvân, Kuran-ı Kerim’de yer alan pek çok ayeti bu çözümlenmenin altını doldurmak için kullanmıştır. Lokman suresi 28. ayette “Sizin hepinizin yaratılmanız da yeniden diriltilmeniz de sadece bir tek kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir; Allah her şeyi işitir, her şeyi görür” buyrulmaktadır.¹⁴⁷ Benzer şekilde yaşamın ve ölümün döngüsel birlikteliğini dair başka bir ayette “yaratılmışları nasıl ilk defa yaratmışsak, onu öylece tekrar yaratacağız”¹⁴⁸ beyanı açıkça ifade edilmiştir. Şu halde yaratıcının âlem üzerindeki tercihinin son buluşuyla¹⁴⁹ varlığın mevcudiyeti de ortadan kalkacaktır.¹⁵⁰

2.4.2. Faâl Akıl

İhvân metafiziğine rakamsal anlamda iki sayısına karşılık gelen akıl¹⁵¹ iki farklı kullanım ve işleve sahiptir: Bunlardan birincisi, yaratıcının emsalsiz bir şekilde yarattığı, yetkinlik ve fazlın zirvesinde bulunan ilk varlık olup, tüm eşyayı kuşatmış basit ve ruhânî bir cevheri ifade eder. Bu akıl kimi yerlerde Faâl Akıl¹⁵² kimi yerlerde

¹⁴³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/12.

¹⁴⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/8.

¹⁴⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/173; 3/146-148. İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/26-27.

¹⁴⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/195.

¹⁴⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/186; 5/334.

¹⁴⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/293.

¹⁴⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/277-279; 3/210-211.

¹⁵⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/267-268.

¹⁵¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/351-352. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 164. İhvân’ın varlık anlayışında akıl, fiziksel ve metafiziksel oluşuma sahip tüm eşyanın yöneticisi ve sebebi olarak görülmektedir. Emrah Kaya, “Reason and Rationality in the Epistles of Ikhwân al-Safâ”, *İlâhiyat Tetkikleri Dergisi* 52/2 (31 Aralık 2019), 162. Taş, *İhvân-ı Safâ’da Felsefe ve Din Münasebeti*, 66-67.

¹⁵² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/151; 4/177; 5/273; 5/357-358. Resâil incelendiğinde İhvân’ın aklı üç farklı bağlamda kullandığı görülecektir. Bunlardan ilki, kozmoloji bağlamında olan akıldır ki tanrı dışındaki her şeyin varlığından sorumlu bulunan akl el-evvel, aklü'l-kullî veya akl-i fâl’dir. İkincisi, insan aklı

Küllî Akıl,¹⁵³ diğer bazı yerlerde ise Rûhu'l-Emîn¹⁵⁴ olarak nitelendirilmiştir. İkinci anlamı ise; Küllî Nefs vasıtasıyla, insanî nefsin gerçekleştirmiş olduğu aklî eylemlerdir. Bunlar insanî nefse ait olan düşünme gücü, konuşma gücü, hayal gücü, hafıza gücü vb. donanımlardır.¹⁵⁵ Ayrıca aklın bu türü, insanlar için risâlet ve vahyin önündeki mukaddime olup, emir, nehiy, hüküm ve hadleri anlayabilme noktasında rehberdir.¹⁵⁶ Ancak biz konumuz gereği daha çok aklın birinci anlamı üzerinde duracağız.

Akıl, tüm noksan sıfatlardan münezzeh olan yaratıcının, örneksiz şekilde, salt yokluktan meydana getirdiği ilk varlıktır. O, basit ve ruhânî bir cevher olup, kendisinden sonra gelenlerin hesabını ve sayısını bilmesi itibarıyla “akıl” olarak isimlendirilmiştir.¹⁵⁷ O, bütün varlıkların belirli bir sıra düzeni içerisinde var edildiği hiyerarşide, yaratıcıdan sonra gelen ilk kuvvettir.¹⁵⁸ O, kendisi ve kendisinin dışındaki mahlûkatın, eşsiz bir sanatkâr tarafından yoktan var edildiğini bilmesiyle en üstün varlık mertebesine ulaşmış olmandır. Çünkü O, sonradan meydana gelişiyle birlikte, sanatkârını aşikâr kılan bir sanat eserinden farksızdır.¹⁵⁹ Bu anlamda akıl, yaratıcının bizzat yaptığı, iradesi ve kudretini cömertçe üzerine akıttığı ilk ve en yetkin yaratmadır.¹⁶⁰ Buna göre aklın yaratıcıya olan nispeti (aidiyeti), altındakilerin ona nispetinden daha yakındır. Çünkü fâil, kendi fiiline suret ve misalini nakşetmiş, kuvvetiyle de onu desteklemiştir. Onu, kendi altındaki

bağlamında kullanılan el-akl'dır. Üçüncüsü ise sezgiler veya diğer adıyla keşf ve ilham sonucu elde edilen mistik güç olan akıldır. Kaya, “Reason and Rationality in the Epistles of Ikhwân al-Safâ, 158. Sudûr sürecinin tanrıya en yakın unsuru olan aklı İhvân, iki anlamda kullanır. Bunların ilki ontolojik/kozmozolojik anlamda ikincisi ise epistemolojik/psikolojik anlamdadır. Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 205. Benzer ifade biçimleri için bkz. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı ve Âlem*, 164. Onay, *İhvân-ı Safâ'da Varlık Düşüncesi*, 70. Ayrıca İhvân, Faâl Akıl noktasına Fârâbî ve İbn Sînâ gibi meşşâî filozoflardan farklı düşünür. Çünkü İhvân, Faâl Akıl, İlk Akıl olarak düşünüp, tanrının nurundan yarattığı yalın bir öz olarak tanımlamaktadır. Buna karşın Fârâbî ve İbn Sînâ İlk Akıl, dokuzuncu kozmik akla kadar olan Ay-üstü varlıklar olarak düşünür ve Faâl Akıl da kozmik akılların onuncusu olan ve âlemin yöneticisi kılman güç olarak ifade eder. Şenel, *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, 205.

¹⁵³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/192; 3/198.

¹⁵⁴ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/16.

¹⁵⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/194.

¹⁵⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/89.

¹⁵⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/273. İhvân'ın tanımlamasına yakın şekilde Plotinus'da üç hipostazın ikincisi olan aklı, “mükemmel varlığın ilk eseri ve ruhun varlık nedeni” olarak tanımlamıştır. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 157-158.

¹⁵⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/166.

¹⁵⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/383; 1/270. İhvân düşüncesinde taşma şeklinde ifade edilen sudûr kuramında hem var edici hem de var edilenler, kendisinden taşan ve çıkanları bilmekte iken Plotinus'da var edici, varlıkları veya kendisinden taşanları sadece genel tarzda veya sınırlı şekilde bilmektedir. Bu durum ise İslâmî renkleri ağır basan İhvân'ın fikri zemininde eritilmiştir. Çünkü onlara göre yaratıcı, eşyanın tamamını hem tümel hem de tikel bir bilgiyle bilmektedir. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 90.

¹⁶⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/177. Hermetik külliyyatta da aklın tanrının iyiliğinden, tanrının dışında ama ona bağlı, ruhânî ve ruhun kaynağı olduğundan bahsedilir. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 46.

varlıklara nazaran fâil,¹⁶¹ muhalefeti bulunmayan melik, ilk elden yazılmış kitap ve eserleri görünür bir varlık kılmıştır. Ayrıca İhvân, aklın güçlerinin ve fiillerinin son bulmayacağını savunmuş ve bunu yaratıcının cömertliği ve lütfuna hasretmiştir.¹⁶² Hatta nefsinde aklın sahip olduğu bu kalıcılık sıfatına istinaden sürekliliğinin ve bekasının mümkün olduğunu düşünmüştür.¹⁶³

Akıl, yaratıcının varlığından taşmakla birlikte, ilk sebepli olunan varlıktır.¹⁶⁴ Yüce yaratıcının vasıtasız olarak meydana getirdiği bu ilk varlık, ondan taşmasıyla birlikte tam ve yetkin bir konuma sahip olmuştur. Bundan dolayı aklın varlığının nedeni, yaratıcının varlığı ve onun engin cömertliğidir. Aklın kusursuz mükemmeliyetinin nedeni ise, yüce yaratıcıdan kendine doğru taşan faziletleri tek seferde kendinde toplayabilmesidir. Akıl, yüce yaratıcının feyzinden taşan bu faziletleri, yüce yaratıcıya olan yakınlığı ve ruhaniyetinin şiddetinden dolayı zamansız, hareketsiz ve zorluksuz bir biçimde tek seferde kabul eder. Oysa aynı durum nefis için söz konusu değildir. Zira nefis, varlığını yaratıcıdan akıl vasıtasıyla aldığı için onun mertebesi akıldan daha aşağıdadır ve kusurludur.¹⁶⁵ O halde Faâl akıl olarak da isimlendirilen aklın temel işlevi, bütün şeylerin suretlerini kendinde depolaması ve altındaki varlıklara bu güçleri aktarmasıdır. Başka bir ifadeyle akıl, Tanrı'nın bilfiil yaratmakla beraber tüm eşyayı potansiyel (bi'l-kuvve) ve pratik (bi'l-fiil) olarak içerisinde şekillendirdiği varlıktır. Tıpkı sanat eserinin, maddeyi işlenmeden önce sanatkarın zihninde form halinde bulunması gibi.¹⁶⁶

¹⁶¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/172.

¹⁶² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/153. Aklın eylemlerinin son bulmayacağı hususunda İhvân'a benzer şekilde Aristoteles'te (onun) yaratıcıyla olan münasebetine değinmiştir. "...Tabii şeylerin birbirlerine bağlı olduklarını bilmen gerekir. Dolayısıyla onun bir kısmı bozulduğunda sebebine yönelir, gök cisimleri, sonra nefse ve en son akla ulaşana kadar yükselir. Bütün her şey akılda sabittir, akıl ilk sebeple ayakta kalır, ilk sebep ise tüm her şeyin başlangıcıdır ve varılacak son yerdir; sürekli olarak tekrar ettiğimiz gibi O'ndan meydana gelmişlerdir ve dönüşleri de O'nadır..." Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 333.

¹⁶³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/27-28.

¹⁶⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/148.

¹⁶⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/151. Aristoteles'te aklın bilgisini şu şekilde izah eder. "...Akıl bir şeyin öncesini veya sonrasını ayrı ayrı bilmez, o şeyin başını ve sonunu zaman itibarıyla değil bir sıradüzeniyle bilir, tıpkı bir ağacı gören kimsenin gövdesi ve dallarını ayrı ayrı değil, tamamını tek bir seferde görüp algılaması ve daha sonra bir tasnif yapması gibi aklın bilmesi de tek bir seferde gerçekleşir..." Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 33.

¹⁶⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/193; 1/207; 3/151; 3/158-159. Plotinus, aklın yaratılışıyla başlayan tanrısal açılımın nedeni olarak Mutlak Bir'in iyimserliğini ve maddesel olgunluğu kabul etmektedir. Böylelikle mükemmelliğe ulaşan her varlık zorunlu olarak iyimser bir aktarım sergiler ve kendi benzerinde bir varlık meydana getirir. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 189-190. İlk aklın tüm eşyanın suretlerinin depolandığı ve

Akıl konusunda dikkat çeken bir husus onun “nur” kavramıyla sembolize edilmiştir. Nitekim “Faâl akıl nedir?” sorusuna İhvân; “Allah’ın yaratıkları içerisindeki ilk varlık olup, kendisinde her şeyin suretinin bulunduğu nurlu ve basit bir cevher” şeklindeki cevabı vermiştir.¹⁶⁷ Diğer taraftan risâlelerde pek çok kez yer verilen Nur suresi 35. ayette bu sembolizmin temel argümanını oluşturmaktadır. Bu ayette “göklerin ve yerin nuru” olarak nitelenen Allah’ın, yoktan yaratmış olduğu ilk varlıkta “O’nun nurundan başka bir şey değildir” denilerek, akla işaret edilmektedir.¹⁶⁸

Akıl çokluğun aslı ve yaradılışın ilkesidir. O, kendisinden meydana gelen şeylerin tamamını kapsayan ilk dairedir. Bundan dolayı ona “önce gelen”¹⁶⁹ denilir. Akıl, kendisine benzeyen ve cinsinden olan varlıkların bulunmayışı sebebiyle, artmaya ihtiyacı olmayan bir birliğe sahiptir.¹⁷⁰ Diğer taraftan her varlığın salt ilkesini oluşturan akıl, sebebin izlerinin sebepli de görünür olduğu gibi kendi izlerini de altındakilere işleyen bir sürecin başlatıcısıdır. Bu bakımdan; nefis aklın izlerini, akıl da yaratıcısının izlerini kendinde taşımaktadır. Böylelikle akıl hem yaratıcının mevcudiyetini, hem de varlıklar üzerindeki cömertliğini aşikâr kılar.¹⁷¹ Çünkü akıl, kendinde bulunan her yetkinliği, kendisine en çok benzediği¹⁷² varlığın desteğiyle kazanmıştır.¹⁷³ Bu sayede de yaratıcının, kendine özgü sıfatlarından olan “var etme”, “meydana getirme”, “icat etme”, “bilme”, “mevcut olma” ve “yaratma” isimli sıfatlarını yüklenebilmiştir. Şu halde akıl da kendisinden kaynaklanan şeylerin var edicisi, yapıcısı, meydana getiricisi ve aynı zamanda nedenidir.¹⁷⁴

tek seferde altındaki varlıklara aktardığı noktasında bkz. Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 334-335.

¹⁶⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/318; 5/359.

¹⁶⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/269-270. Ayrıca varlığın unsurlarına nurların dağılımı için bkz. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/281. Plotinus’da aklın önemini “aydınlatma” vasfıyla özdeşleştirir; bu bakımdan her aklı parıltı, aynı zamanda maddî âlemin yakışsız izlenimlerinden kurtuluş reçetesidir. Plotinus, *Dokuzluklar V*, çev. Zeki Özcan, 61.

¹⁶⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/167. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/27.

¹⁷⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/167.

¹⁷¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/12-13. Plotinus’un Enneadlar adlı eserinde bakıldığında bu söylemin izlerine rastlamak mümkündür. Zira bu eserde akıl hem tanrının varlığını ve hem de kendi gerçekliğinin bilgisini dışavuran bir öneme sahiptir. Plotinus, *Dokuzluklar V*, çev. Zeki Özcan, 58-59.

¹⁷² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/172. Hermetik düşünceye göre de akıl, tıpkı ışığını Güneşten alan Ay kadar ona yakın, diğer taraftan ise bir o kadar ondan ayırık bir öz şeklinde tanımlanır. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 94. Ayrıca akıl, tanrıya en yakın olan surettir. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 99.

¹⁷³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/153.

¹⁷⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/172. Aristoteles’e göre tanrı ile akıl arasındaki fark şudur: Aklî olan şeyler duyuşal olanları gerektirir, tanrı ise aklî ya da duyuşal hiçbir şeyi gerektirmez. Buna göre tanrı aklî ve duyuşal hiçbir şeyi gerektirmeden tüm her şeyi en ideal dengede tutar. Yine aklî olan şeyler tanrıdan

Akıl başta olmak üzere ilâhî ve ruhânî şeylerin meydana gelişi, zaman, mekân, oluş ve bozuluşa konu olmaksızın bir defa da sıralı ve düzenli tarzda ortaya çıkarılmaktadır. Ruhânî ve ilâhî şeylerin başında gelen Faâl akıl, ardından gelen Küllî Nefs ve akabinde İlk Madde’de bu bakımdan yaratıcının “ol” sözü ile oluşmuş sürekli varlıklardır.¹⁷⁵ Dolayısıyla onlar cisimler ve arazlarda yerleşik bulunan vasıflardan ve değişimlerden uzaktırlar.¹⁷⁶

2.4.3. El-Nefs el-Külliyeye

Varlıkların tümü biri diğerinin altında sıralanırken nefis, akıl aracılığıyla yaratılmış bir güç olup varlıkların üçüncü sırasında¹⁷⁷ yerini alır. Nefis, varlıklarda bulunan en önemli gücü, yani “hayat”¹⁷⁸ fonksiyonunu cisimlere kazandırıp, onlardaki değişik tabiatları açığa çıkarır.¹⁷⁹ Başka bir ifadeyle sayısal düzenin birbiri üzerine kurulu düzeni, nefsi aklın altında, cismin ise yukarısında konumlandırmıştır. Nefis, özü itibariyle canlı, bilen, şekillendiren, etkin ve fâni olmayan bir cevherdir.¹⁸⁰ O, Güneş’in doğmak suretiyle mahlûkata ışık saçması gibi cisimlere hayat kazandıran,¹⁸¹ akla tâbî oluşuyla lâhik,¹⁸² aklıdan çıkan bir güç oluşuyla da edilgen (münfail) akıl¹⁸³ olarak nitelendirilir. İhvân’a göre her cüz’î nefisler, küllî nefisten taşan birer güçtür. Küllî

aracısız olarak meydana gelmişlerdir, duyuşal olanlarsa üstlerindeki hakiki varlıkların yeryüzündeki modelleridir. Dolayısıyla ayakta kalmak ve varlıklarını sürdürebilmek için üstlerindeki varlıklara sürekli yönelmek durumundadırlar. Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 36.

¹⁷⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/291. İhvân’ın tersine Plotinus, sudûrun başlangıcında ve çokluğun açığa çıkışında tanrının hareketsiz ve plansız davrandığını kabul eder. Ayrıca Güneş’in ışığının, karın soğukluğunun, ateşin sıcaklığının veya kokunun yayılımının da bu şekilde kendiliğinden olduğu kanaatindedir. O halde Bir’in imgesi olan akıl hareketsizlikten, âlemi kuşatan ve yöneten ruh ise ilk hareket verileden türetilmiştir. Bu sebeple ruh akla, akıl Bir’e yönelmektedir. Plotinus, *Dokuzluklar V*, çev. Zeki Özcan, 24.

¹⁷⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/89-90. Akıl, yaratıcının veçhi (yüzü) mesabesindedir. Vecihte değişmeyen ve hiçbir şekilde ortadan kalkmaya, dönüşüme konu olmayan ve hiçbir şekilde yok olmayacak sınırdır. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/9.

¹⁷⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/165; 3/147; 5/357-358. Taş, *İhvân-ı Safâ’da Felsefe ve Din Münasebeti*, 68. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/60. Plotinus düşüncesinde “ruh” kavramı, tanrısal açılımın üçüncü hipostazı olan ezeli, canlı ve ruhânî cevheri tanımlamak için kullanılır. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 133.

¹⁷⁸ Ayrıca nefis, kendinden fiiller meydana getirmesi, cismin genelinin çıkarına ve yararına götüren bir hareket oluşuyla da “hayatla” nitelendirilmiştir. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/312; 5/359.

¹⁷⁹ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/27. Nefsin varlığının cismânî olamayacak kadar duyuşal karışımların dışında kalan bir canlılık oluşu için bkz. Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 140.

¹⁸⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/273; 4/201; 5/359; 3/238. Plotinus’un “ruh” kavramı tanımlamasıyla İhvân’ın Küllî Nefs tanımlaması arasında çok yakın bir ilişki vardır. Öyle ki Plotinus’da ruhun, maddeye bağımlı olmayan, tinsel ve ölümsüz bir töz olduğu görüşündedir. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 130.

¹⁸¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/312.

¹⁸² İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/27.

¹⁸³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/158. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 168.

Nefs'de Faâl Akıl'dan taşan bir güçtür. Faâl Akıl'da yüce yaratıcının nurundan taşan bir güçtür.¹⁸⁴ Bu sebeple Küllî Nefs'in iki tane varlık sebebi bulunmaktadır: Bunlardan ilki, nefsin etkin yaratılış sebebi olan yaratıcı; ikincisi ise şekilsel (sûrî) neden olan akıldır.¹⁸⁵

Varlıkları, *İki*'den önce gelen *Bir*'e nispetle kendisine bağlayan yaratıcı, nefsi aklın altında, cismin ise üzerinde bir konuma yerleştirmiştir. Üstün faziletlerle ve birtakım tasarruflarla donatılan nefsin, -ilâhî hikmet gereği- işlevsiz ve kendine kapanık halde bulunması düşünülemezdi. Bu sebeple yaratıcı onu, şekillerden, suretlerden, tamlıktan ve hayattan yoksun olan cisim üzerine yönlendirdi. Böylelikle o da kuşatıcı feleğin bilinebilir en uzak köşesinden, yerin merkezine kadar olan varlığın tamamı olan cismin üzerinde tahakküm kurdu. Kurulan bu tahakküm aşamalı bir şekilde cismin bütün feleklerine, unsurlarına ve kısımlarına sirayet edip, onlarda yönetim ve hareketi sağladı. Periyodik ve sürekli şekilde gerçekleşen hareketler sonucunda, nefsin potansiyelinde bulunan hikmet ve sanatlar, Ay yörüngesinin altında bulunan hayvanları, bitkileri, madenleri ve diğer bozuluşa konu olan cüz'î cisimleri oluşturmak için kullanıldı.¹⁸⁶ Kısaca nefsin cisim başta olmak üzere, kendinden rütbece aşağıda bulunur karşısındaki konumu, şehrin tümü üzerinde otorite kuran yöneticinin durumu gibidir. Böylelikle Küllî Nefs, cinslerin cinsi; basit nefisler, onların türleri; onun altındaki nefisler, türlerin türü; tikel nefisler de bireyler olarak bu gücün hükmü altında sıralanmıştır.¹⁸⁷

Kuşatıcı feleğin en uç noktası, Küllî Nefs'in dairesine bağlı olup, onun yaptığı fiillere öykünmektedir. Bu sayede Küllî Nefs altında bulunanları hareket ettirir ve onların kendilerine ulaşan fiil ve faziletleri sergilemesi konusunda direktiflerde bulunur.¹⁸⁸ Öyle ki ulvî âlemin fertlerine ait kuvvetlerin oluş ve bozuluş âlemi olan süflî âlemin fertlerine ulaşması bu güç sayesinde olur. Öyle ki Küllî Nefs'ten âleme doğru yayılan ilk faziletlerde sabit yıldızlar denilen üstün ve parlak şahıslara, ardından gezegenlere, daha sonrada onların altında yer alan maden-bitki-hayvan üçlüsünün oluşumunu sağlayan dört unsura sirayet ederek ilerlemektedir. Kademeli olarak yeryüzüne ulaşan Küllî

¹⁸⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/281; 3/291; 5/270. Plotinus düşüncesinde de âlem ruhu ve bireysel ruhlar arasında ilkesel bir ayırım söz konusu değildir. Çünkü her ne kadar bireysel ruhlarla âlem ruhu arasında işlevsellik açısından farklar bulunsun da öz bakımından üçüncü hipostaz olan ruhun ana parçalarıdır. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 136-137.

¹⁸⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/196.

¹⁸⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/32-33.

¹⁸⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/178.

¹⁸⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/198.

Nefs'in güçleri, Ay-altı âleme ulaştıklarında öncelikle ateş, hava, su ve topraktan ibaret olan dört unsura nüfuz eder. Sonrasında ise çeşitli göksel hareketler ve katışımlar sayesinde; maden, bitki ve hayvanlardan ibaret olan kâinatın diğer yüzünü oluştururlar.¹⁸⁹

İhvân düşüncesinde âlem; canlı, ruh sahibi, bilen ve yaratana itaat eden tek bir nefistir. Bu anlamda yaratılmışların tamamı olarak kabul edilen âlem, nefis sahibi büyük bir insana karşılık gelir.¹⁹⁰ Bu büyük insanında ruh-beden düalizminden oluşması İhvân'a göre zorunluluktur. Çünkü cisimsel olan şeylerin kendi başlarına hiçbir fiili olamaz. Eğer cisim, cisim olması bakımından -kendi başına- hareketli olmuş olsaydı her cismin hareketli olması gerekirdi. Şayet cisim, cisim olması bakımından -kendi başına- hareketsiz olsaydı her cisminde hareketsiz olması gerekirdi. Oysa çevremizde görülen bazı cisimler daima hareketli, bazıları kısmen, bazıları da tamamıyla hareketsizdir. Bu durumda bize gösteriyor ki cisme hareket katan veya onu durağanlaştıran şey, aslında cismin dışında olup, bizâtihi diri, bilen ve etkin olan ruhânî bir güçtür. Öyle ki bu cevher cisimlerden herhangi birine bittiğinde, tıpkı ateşin özü gereği sıcak ve ısı verici bir tabiatı oluşu gibi, temasa geçtiği cismi ayağa kaldırmalı ve onu canlı hale getirmelidir. Bu da ne cisim ne de cisimle birlikte bulunan bir araz olmayıp, aksine cisme hayat katan nefistir.¹⁹¹

İhvân'a göre felekleri, yıldızları, unsurları ve onlardan doğanları yegâne hareket ettiren cevher nefistir. Nefsin temelde iki gücü, dört fiili ve fiiller yönünden iki tabiatı vardır. Onun güçlerinden biri "bilen (allâme)" diğeri ise, "yapan (fa'âle)" gücüdür. Bilme gücü; bilinebilir olan şeylerin suretlerini maddelerinden soyutlayıp, onları kendi özünde şekillendirmesidir. Yapma gücü ise; zihinde yerleşik bulunan suretleri açığa çıkarıp, onları cisimsel olan maddeye işlemektir. Nitekim herhangi bir sanatı öğrenen herkesin zihninde, sanat eserinin tasavvuru ilk etapta, bilkuvve durumdadır. Onları öğrendiği

¹⁸⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/161-162; 4/241. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/18; 1/23.

¹⁹⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/175. Plotinus düşüncesindeki insanın ruh ve bedenden bileşik olduğu yargısı çok açık bir kabuldür. Ruh, özü gereği canlı, aktif ve tinseldir. Ayrıca ruh, kendi dışında benzer varlıkları oluşturmak ve hayata sahip olmayan varlıklara da kendi niteliklerini aktarabilmek için onlarla ilişkiye girmelidir. Dahası nefis, akılsal bir maddeden oluştuğu için, kendi altında sıralanan varlıklara da akılsal bir düzen verir. Bu itibarla da cansız olan doğaya veya bireylere hayat veren ruh, aslında onlara sirayet etmiş veya girmiş değil, onları kendi konumuna yükselmiştir. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 138-139.

¹⁹¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/307-308. Hermetik öğretisi içerisinde de cismi hareketli kılan özün, cismin dışında ve tanrısal yapıdan gücünü alan bir varlık olduğu düşüncesi hâkimdir. Trismegistus, *Corpus Hermeticum*, 42 -44. Kılıç, *Hermesler Hermes*, 75.

zamanda bilfiil hale gelir. Bilkuvve bilen her nefis içinde, bilineni fiile dökerek bilen bir nefis zorunludur. Küllî Nefs'in bilfiil açığa çıkan fiilleri de; küllî fiiller, türsel fiiller, bireysel fiiller ve cinse ait fiiller şeklinde dörde ayrılır. Küllî fiiller; felekleri ve yıldızları, doğudan batıya doğru küresel harekete geçirip, merkezlerini ise hareketsiz sabitleyebilmesidir. Cinse ait fiiller; her feleğin, her yıldızın ve Ay-altı âlemde bulunan dört unsurun kendine has hareketidir. Türsel fiiller; madenler, bitkiler ve hayvanlara özgü fiillerdir. Bireysel fiiller ise; tek tek hayvanlardan ortaya çıkan fiiller ve insan eliyle meydana gelen sanatlardır.¹⁹² Küllî Nefs'in fiilleri itibariyle açığa çıkan yönlerine gelince; bunlardan ilki tabiatı izleyen güç olup, tabii fiiller yönünden tabiata bağlıdır. Diğeri ise akla yakın taraftan inen güç olup, insanî suretle ilişki kuran ve feleğin hareketleriyle teşekkül eden güçtür.¹⁹³

İhvân'a göre zaman,¹⁹⁴ Küllî Nefs'in göksel fenomenlere hareket kazandırmasıyla oluşmuş ölçümlerdir. Ayrıca Küllî Nefs, feleklere ihtiyarı bir hareket kazandırır ve onları sınıflandırır ki bu sayede harekette¹⁹⁵ bu gücün varlığıyla açığa çıkar.¹⁹⁶ Bu sebeple İhvân, hareket mefhumunu da Küllî Nefs ve onun güçlerinden bağımsız düşünmemektedir. Muhit feleğe hareketin, Küllî Nefs tarafından verildiğini ve sonra bunun diğer feleklerden âleme yayıldığını kabul eder. Çünkü cismin, cisim olması bakımından kendine has bir hareketinden söz edemeyiz. Dolayısıyla hareket, nefsin cisme şekilden sonra verdiği, cismin bütün cüzlerine nüfus edebilen tamamlayıcı bir formdur. Sükûn da bu formun yokluğudur. Zaman ise cismin hareketiyle senkronize olup, onun devinimiyle ölçülmeye başlar. Bu nedenle hareketin cisme nüfuz edişi, lambanın yanmasıyla odanın her tarafının aydınlatmasına benzer.¹⁹⁷

Küllî Nefs felekleri idare edişinde, yıldızları hareket ettirişinde ve kâinatı düzenleyişinde yaratıcıya benzeme gayreti içerisinde. Çünkü Küllî Nefs'in yaratıcısına karşı duymuş olduğu itaat, sevgi ve özlemi ortaya koyma istediği onda baskındır. Dahası bütün varlıklar; içinde buldukları durumların ve hallerin devamını

¹⁹² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/282-283.

¹⁹³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/162-163.

¹⁹⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/319.

¹⁹⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/319.

¹⁹⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/339-340.

¹⁹⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/20-23.

mutlak varlık olan yaratıcıya borçludur.¹⁹⁸ Bu sebeple Küllî Nefs, diğer varlıklara oranlara akla, akılda nefse nazaran yaratıcıya daha çok benzemektedir. Çünkü İhvân metafiziğinde varlıklar, biri diğerini ihtiva eden ruhânî kategoriler halinde silsiledir.¹⁹⁹

İhvân'ın Küllî Nefs ile ilgili üzerinde durduğu diğer bir mesele, onun Tabiatla olan ilişkisinin keyfiyetidir. İhvân'a göre Tabiat, Küllî Nefs'in, esîr küresinden yeryüzünün merkezine kadar ulaşan bütün cisimlerdeki nüfuz edici gücüdür. Ay feleğinin altında toprak, hava, su ve ateşten oluşan "basit" varlıklarla, bitki, hayvan ve madenlerden oluşan tüm "bileşik" cisimleri yönetip yetkinleştiren güç Tabiat'tır. Tabiat'ın fiili ve altındakilerle olan ilişkisi inkâr edilemez bir gerçekliktir. Bundan ötürü de İhvân, tabiatın varlık basamağındaki rolünü inkârı, nefsin inkârı olarak görmüştür.²⁰⁰

Evrenin nefsanî sanatçısı²⁰¹ olarak görülen Küllî Nefs'in, cisimle ilişkiye girerek yaratılışa hayat veren konumu, cismânî âlemden ayrılışıyla da son bulacaktır. Bu düşünceye ilişkin İhvân, "O dehşet günü gökleri yazılı kâğıt tomarlarını durer gibi dureriz. Yaratmaya başlamadan önceki hale döndürürüz. Sözümüz sözdür; biz bunu mutlaka yaparız" şeklindeki Enbiya sûresi 104. ayete yer verir. Buna göre Küllî Nefs'in ayrılışla birlikte feleklerin seyri, unsurların katışım ve birleşimi son bulacak, bitkiler, hayvanlar ve madenlerdeki düzen ifsat olup, âlem başlangıçta olduğu kadar sade ve yavan kalacaktır. Diğer bir ifadeyle nasıl ki insanın ölümü cesedine yerleşik bulunan nefsin ayrılışıyla gerçekleşirse, âlemin ölümü (kıyamet) de Küllî Nefs'in cisimlerden bir kerede kopuşuyla gerçekleşecektir.²⁰² Bu itibarla Küllî Nefs'in, küresel cisimlerin korunmuş olan düzenlerini ve dönüşlerini devam ettirdiği sürece, varlıktaki kalıcılıkta

¹⁹⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/233.

¹⁹⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/20-21. Yine İhvân'a göre aklın yaratıcıya nispeti Güneş ışığının güneşe nispetine, nefsin de akla nispeti, Ay ışığının Güneş'e olan nispeti gibidir. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/145. *Üsûlûcyâ* adlı esere baktığımızda akıl ve ruh arasındaki benzer açıklayış göze çarpmaktadır. "...Şanı yüce olan Tanrı aklın, akıl nefsin, nefis tabiatın, tabiat ise bütün cüz'î kâinatın illetidir. Ne var ki bazı şeyler diğerlerinin illeti olsa da Tanrı onların tamamının illetidir..." Aristoteles, *Üsûlûcyâ*, çev. Cahid Şenel, 146-147. Tanrının Güneş şeklinde sembolize edilerek evrenle ilişkisinin açıklanışı çok eski bir temsildir. Öyle ki Hermetik metinlerin pek çok yerinde bu açıklayış bulunmaktadır. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 118-119. Kılıç, *Hermesler Hermes*, 156.

¹⁹⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/123-124.

²⁰⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/123-124.

²⁰¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/270. İhvân'ın nefsanî sanatçı olarak nitelendirdiği Küllî Nefs; Ay-altı âlemde bulunan toprak, su, hava ve ateşten ibaret olan merkezi oluşumlara, feleklere ve bütün âlemin unsurlarına düzen vermektedir. Bu eylemlerini gerçekleştirirken de iki şeye ihtiyaç duyar ki bunlar; madde ve harekettir.

²⁰² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/88. Hermetik gelenekte de evrenin sonu ve ölümsüzlüğe varılan yer olarak gök cisimleri gösterilir ki bunların başında Satürn yıldızı gelir. Kılıç, *Hermesler Hermes*, 148.

devam edecektir. Lakin onun güçleri feleklere ulaşmaz veya hareket durursa, hareketsizlik soğukluğu, soğukluk dağılmayı, dağılma ifsadı ve yok oluşu meydana getirir.²⁰³

Son olarak İhvân, Küllî Nefs'in cevherinin akıl gibi yok olmayacağını ve fiillerinin kesintiye uğramayacağını savunur. Çünkü onun akıldan gelen maddesi devamlı ve sürekli bir transferdir. Dolayısıyla hem aklın hem de nefsin zatı asla kaybolmayacaktır.²⁰⁴

2.4.4. El-Heyûlâ

İlk Madde, İhvân'ın varlık sınıflamasında dördüncü sırada yer alıp, ruhânî varlıkların son halkasını oluşturur.²⁰⁵ İlk madde, uzunluk, genişlik ve derinlik gibi maddeye ilişkin temel sıfatlardan soyutlanmış, ancak bir o kadarda bu formları kazanmaya elverişli basit bir özdür. O tıpkı mumun kendisine işlenen suret ve nakşî kabul etmesi gibi kendisine işlenenleri almak üzere arzulu kılınmıştır.²⁰⁶ Onun dış dünyada algılanabilir bir gerçekliği bulunmayıp, bilkuvve var olandır. Ancak Küllî Nefs'in Tabiat eliyle kendisi için belirlemiş olduğu formları kuşanmasıyla bilfiil algılanabilir hale gelir.²⁰⁷ Çünkü İlk Madde, cisim olması bakımından fâil ve hareketli olmayıp, aksine edilgen ve pasiftir. Bu sebeple de kendine ait fiilleri bulunamayıp, Küllî Nefs'in Tabiat vasıtasıyla kendisi için belirlemiş olduğu uzunluk, genişlik ve derinlikten oluşan nitelikleri kazanışıyla birlikte "Mutlak Cisim/İkinci Madde" adını alır.²⁰⁸ Ruhânî ve basit bir cevher olan İlk Madde'nin üç sebebi vardır:

a. Fâil sebebi: Yaratıcı

²⁰³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/50. Çünkü İhvân düşüncesinde hareketler; gerçekleştirilmeyi arzulanan amaçlara ulaşılmasıyla son bulan niteliktedir. Böylelikle Küllî Nefs tarafından sergilenen her devinimde gayesine ulaşmasıyla birlikte dinginleşir ve durağanlaşır. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/229; 5/213-214. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 72-73.

²⁰⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/153.

²⁰⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/148; 3/166; 5/189.

²⁰⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/273; 3/317. İlk Madde hakkında Plotinus, bu maddenin sürekli ve niteliksiz bir yapıda bulunup, saf ve basit bir olgu olduğunu kabul eder. İlk Madde, cisimsel yapının ötesindedir. Çünkü cisimsellik, duyuşal nesnelerin temel özellikleri açısından kalınlığa, inceliğe, hafifliğe, ağırlığa, soğukluğa, sıcaklığa ve renge ilişkin genel izafetleri taşımamaktadır. Bu bakımdan madde değimiz şey, aslında cisimim temelinde bulunan ve onun içini dolduran şeydir. Ayrıca her ne kadar duyu bakımından İlk Madde algılanmasa da varlığı inkâr edilemeyecek bir hakikattir. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 105-106.

²⁰⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/385-386. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/28. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 174.

²⁰⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/151; 3/195.

- b. Sûrî sebebi: Faâl Akıl
- c. Gaye sebebi: Küllî Nefs'tir.²⁰⁹

İhvân cismi, madde ve suretten bütünleşik cevher olarak tanımlar.²¹⁰ Buna göre etrafımızda gördüğümüz pek çok şeyde gözlemlenen farklılıklarda, bu ayrım sebebiyle ortaya çıkar. Birbirinden farklı olarak addettiğimiz varlıkların isimlendirilişlerindeki bu farklılıklar, onların cevherlerindeki farklılıktan değil, suretlerinin (şekillerinin) farklılığındandır. Örneğin; bıçak, balta, testere vb. araçların özlerinin tamamı demir oluşuna karşın, suretlerindeki değişiklik sebebiyle farklı şekillerde adlandırılırlar.²¹¹ Bu adlandırılışlardaki ayrım ise; cismin “uzunluk, genişlik ve derinlikten oluşan şey” tanımlamasıyla alakalıdır. Haddizatında nefis ve akıl da birer cevherdir fakat uzunluk, genişlik ve derinlikle nitelendirilemezler. İşte bu da, cismânî cevherlerle ruhânî cevherler²¹² arasındaki bariz farktır. Öyle ki “şey” den kasıt “madde/cevher” iken; maddeyi şekillendiren üç özellik ise “suret/araz”dır. Dolayısıyla cisim tek başına özünü (cevheriyle) veya tek başına suretiyle (şekliyle) değil, bu ikisinin katışımla cisim ismini alabilir. Cisimlerin kabul edebileceği suretler ise iki kısımdır. Bunlardan ilki; cismin cisim olarak nitelenebilmesini sağlayan uzunluk, genişlik ve derinlikten ibaret olan mukavvime surettir. İkincisi ise; cismin cisim oluşundan sonra onun mahiyetine ilave edilen tamamlayıcı suretlerdir ki bunlar hareket, sükûn, yaşlık, kuruluk, sertlik, yumuşaklık, hafiflik, ağırlık vb. birçok niteliktir.²¹³ Madde konusunda ise İhvân onu dört kısma ayırır. Bunlar; sınaî madde, tabîî madde, mutlak cisim ve ilk maddedir. Sınaî madde; sanatkârın sanatını kendisi aracılığıyla görünür kıldığı her tür cisimdir. Marangoz için odun, demirci için demir vb. yapı maddeleridir. Tabîî madde; Ay feleğinin altında bulunan maden, bitki ve canlılardır. Bunlar dört unsurdan meydana gelmiş ve bozuluştan sonra tekrar onlara dönüşecek cisimlerdir. Mutlak cisim; âlemin tamamının kendisinden oluştuğu madde olup, bununla bütün felekler, yıldızlar ve oluşumlar meydana gelmiştir. Farklılıkları sadece şekillerinden kaynaklansa da özleri

²⁰⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/196; 5/208.

²¹⁰ Madde-sûret ayrımının eşya örneğinde açıklanışı için bkz. Aristoteles, *Üsûlûcyâ*, çev. Cahid Şenel, 286-287.

²¹¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/15. Varlıklardaki algısal farklılık noktasında İhvân, Aristoteles'e yakın bir yorumda bulunmuştur. Çünkü Aristoteles'e göre de cisimlerdeki oransal ve şekilsel değişim, niteliksel açıdan onlarda bir eksilmeye yol açamaz. Çünkü nitelik, parçası olduğu bir cismin, bütününde bulunan özelliiktir ki bunun örneği “bir kaşık balın, bir kavanoz balın tadını” taşıyabilmesidir. Aristoteles, *Üsûlûcyâ*, çev. Cahid Şenel, 138-140.

²¹² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/374.

²¹³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/305-306; 2/55-56.

tektir. İlk madde ise; duyuşal olarak algılanamayan basit bir cevherdir. O, varlığın en yalın kimliğini oluşturup en, boy ve derinliğe dair üç boyutu kabul edişıyla mutlak cisme dönüşür.²¹⁴

Anlaşılacağı üzere İhvân'ın maddeye ilişkin sınıflaması, temelde somut olan cisimlerden soyut olana doğru ilerleyişin tasviridir. Zira İlk Madde'den sınaî maddeye doğru gerçekleşen merhaleler, cismin bilenen şekliyle algıya açık düzeye çıkışını sağlayan aşamaların açıklamasıdır. Çünkü nesnelere sınıflamasında yer alan, ilk madde, mutlak cisim ve tabii madde basit cevherler olup, birbirlerinden farklı seviyelerde olmakla beraber, algısal düzeye çıkmamış yapılardır. Sınaî madde ise; hem zihinde tasarlanabilen hem de duyuların idrakine konu olan görünümüdür. İhvân, bu madde türlerinin sayısal analizini de şu şekilde ifade eder. Buna göre; onların hüviyeti "bir" sayısına, niceliği "iki" sayısına, niteliği "üç" sayısına benzer. Üçün, rakamsal olarak iki sayısından sonra gelişi gibi, nitelikte nicelikten sonradır. İkinci birden sonra gelişi gibi, nicelikte hüviyetten sonradır. Birin, diğer rakamların tamamından önce gelişi gibi hüviyette nitelik ve nicelikten önce gelir. Buna göre;

- a. Hüviyet = İlk Madde/Bir
- b. Hüviyet + Nicelik = Mutlak Cisim/İki
- c. Hüviyet + Nicelik + Nitelik = Kendine has şekli olan cisim/üçtür.²¹⁵

İhvân'a göre; hüviyet, nicelik ve niteliğin hepsi duyularla algılanamayan ancak zihinsel olarak kavranılabilir basit özlerdir. Bunlar, birbirlerinden ayrı şekilde düşünüldüklerinde, önce gelen diğerine göre madde, sonra gelen ise diğerine nazaran suret olmaktadır. Bu durumda nitelik niceliğin, nicelikte hüviyetin sureti olurken, tersine çevrildiğinde hüviyet niceliğin, nicelikte niteliğin maddesi olmaktadır. Bu madde ve form arasında yer alan rölâtif ilişkiler gereği İlk Madde, herhangi bir sureti önceleyerek veya sonraya bırakarak değil, aksine her bir sureti tek tek kabul ederek ilerlerler. Örneğin; pamuk iplik suretine girmeden önce elbise, iplik sureti de elbise suretine girmeden gömlek suretine giremez şeklindedir.²¹⁶

²¹⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/15-16.

²¹⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/16-17. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 175-176.

²¹⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/17.

İhvân İlk Madde'nin ezeli olduğunu savunanlarla, yaratılmış olduğunu kabul edenleri birbirinden ayırır ve maddenin ezeli olduğunu savunanların sınaat maddelerine, tabiata ve hammaddelere baktıkları gözle yaklaşır, onu üstünkörü bir kıyasla anlamaya çalıştıkları için eleştirir. Çünkü İhvân'a göre, İlk Madde'nin ortaya çıkışı insanda bulunan doğal akıl aracılığıyla değil, kazanılmış olan akıl tarafından bilinebilir. Bu nedenle âlemin ve İlk Madde'nin sonradan oluşunu araştırmaya koyulanlar sırasıyla belli yöntemleri takip etmelidirler. Yöntemlerin ilki ise; matematik ilimleri üzerinde düşünüp, onunla sağlam bir noktaya gelmektir. İkincisi; tabiat olaylarını inceleyip, onların kanunlarını doğru şekilde tanımaktır. Üçüncüsü ise; ilâhiyat konuları üzerinde düşünüp saf bir zihinle onları derinlemesine araştırmaktır.²¹⁷ Bu metotlar üzerine takip edilen incelemelerle İlk Madde'nin; yaratıcının fiiliyle her bir yıldıza, feleğe, unsura ve onlardan doğanlara özgü şekilleri muhafaza eden muhdes bir varlık olduğu anlaşılabilir.²¹⁸ Ancak metafiziksel düşüncelere dalan kimi filozoflar, İlk Madde'nin sonradan yaratıldığı konusunda ittifak etmiş olsalar da onun mahiyeti ve ortaya çıkış keyfiyetine üzerine ihtilafa düşmüşlerdir.²¹⁹

Sonuç olarak İlk Madde ile onun nicelik kazanmış görünümü olan Mutlak Cisim arasındaki farkı şu örnekle ifade edebiliriz. Şöyle ki; herhangi bir sanatçı, sanatını ortaya koymadan önce zihninde maddeye işlemeyi düşündüğü suretleri tahayyül eder. Bu tahayyülde maddeye ilişkin soyut bir tasarıdan öteye geçemez. Çünkü sanatçı, madde için tasavvur ettiği nakşî ve formu, düşüncesine konu olan nesneye -henüz- kazandırmamıştır. Ne zamanki sanatçı zihnî tasavvuruna konu olan maddeyi, bilfiil işleyip görünüm kazandırır, o zaman sanatçı için sanat eseri olabilir.²²⁰ Bu itibarla; İlk Madde, bir taraftan Ay-altı âlemde bulunan varlıkların, görünüş ve suretlerinin

²¹⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/383-384.

²¹⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/389.

²¹⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/385-386. İhvân, düşünürler arasında İlk Madde'nin niteliğe dair farklı görüşlerin olduğunu bildirir ki bunlar üç gruba ayrılır. a. Onlardan bir kısmı İlk Madde'nin artık parçalanamayan küçük parçalar olduğuna inanmışlar ve bu parçaların herhangi bir tarzda bir araya getirilişiyle, onlardan çeşitli şekillerde cisimler oluştuğunu kabul etmişlerdir. Buna göre havanın, toprağın ve ateşin cüzleri karışıklarında, kendilerinden madenler, bitkiler, hayvanlar ve diğer mahlûkat oluşur. b. Onlardan bir kısmı ise parçaların birbirlerine benzemekle birlikte, onlarla oluşturulmuş her terkinin şekli bakımından, değişik isim ve fiilleri olduğunu savunurlar. Örneğin; iki demir parçasından oluşmakla birlikte, fiil ve isim bakımından bıçak ve testere birbirlerinden farklı olarak nitelendirilirler. c. Son grup ise; diğer iki grubun araştırmalarına göre daha güçlü bir şekilde İlk Madde'nin yalnızca bütün keyfiyetlerden arınmış, basit ve ruhânî bir cevher olduğunu düşünmüşlerdir.

²²⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/270-271.

tasarımcısı olan fâilken, diğer taraftan hayvanların, bitkilerin ve madenlerin şekillenmesini sağlayan sâni'dir.²²¹

2.4.5. Et-Tabîah

Tabiat; Küllî Nefs'in işlevsel yardımcılarından biri olup, evrenin en üst katmanı olarak kabul edilen esîr küresinden, yerkürenin derinliklerine kadar her türlü organik veya inorganik cisimlere sirayet etmiş güçtür.²²² Bu güç özellikle Ay yörüngesinin altında bulunan; hava, su, toprak, ateş gibi basit cisimlerle, madenler, bitkiler, hayvanlar gibi bileşik (mürekkep) unsurlara nüfuz eder. Tabiatın, nesnelere karşısında sergilemiş olduğu bu içsel etkinlik, hem dört unsur üzerindeki konumunu hem de onlar aracılığıyla açığa çıkan madenleri, bitkileri ve hayvanları kapsamaktadır. Nitekim İhvân'a göre Tabiat'ın farklı mekânlarda ve çeşitli zamanlarda nesnelere açığa çıkardığı tesirler, her ne kadar farklı şekil ve özelliklere sahip olsa da, yaratıcı tarafından belirlenen hareket, değişim ve canlılığın yansımasıdır.²²³ Bu gücün dinî terminolojideki karşılığı “melek” iken, felsefî anlamda kastedilen karşılığı “Tabiat”tır. Zira Resâil'de pek çok defa bu husus vurgulanmıştır. “Bil ki Tabiat Allah'ın, emrettiği zaman emredileni yapmaya hazır, ona asla isyan etmeyen, onun korkusuyla irkilen ve onun -lütfuyla- desteklenmiş (müeyyedûn) meleklerinden bir melektir.”²²⁴ Ayrıca Resâil'de Tabiat'ın etkinlik alanını Ay-altı âlemde bulunan varlıklarla sınırlandırılmamıştır. Öyle ki birçok yerde Küllî Nefs'in ruhânî yardımcıları kabul edilen bu güç, bazı yerlerde ise ulvî âlemin oluşumunu sağlayan beşinci öz (esîr) anlamında kullanılmıştır.²²⁵

İhvân, iki farklı düzlemde kullandığı Tabiat kavramının, “melek” şeklinde telaffuz ettiğinde bazı çevrelerce eleştirilmesini doğru bulmamaktadır. Çünkü bu durum insanlara özgü nispetler (izafeler) kadar doğal bir şeydir. Zira toplumdaki, yöneticilerin hizmetçilerine veya görevlilerine verdikleri emirlerde, onların bunları gerçekleştirememelerinden değil, bilakis konum ve büyüklükleri itibarıyla müdahil olmaya değmez bir niteliği bulunmayışındandır. Her türlü övgülere sığdırılmayan, “ol” demesiyle olduran, yokluktan ilk varlığa çıkararak ve onu kendi varlığıyla idame ettiren

²²¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/67.

²²² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/123.

²²³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/123-124.

²²⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/116-117. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 187-188.

²²⁵ Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 191-192. Onay, *İhvân-ı Safâ'da Varlık Düşüncesi*, 75.

yaratıcı, cisimlere yönelik tasavvurlarını -bu sebeple- bizzat kendi zatıyla gerçekleştirmez. O, örneksiz bir biçimde ilk varlığı meydana getiriş sürecinin bilfiil fâili olup, bundan sonra gerçekleşen maddî ve kusurlu sürecin emredici fâilidir. O'nun emirleri ise, âlemin yönetimi ve ıslahıyla sorumlu kıldığı ruhânîler eliyle gerçekleştirir. Onlar da Bârî'nin koyduğu kurallar çerçevesinde Ay-altı âlemin korunması, gezegenlerin hareketleri, insanların, hayvanların ve bitkilerin oluşumuyla sorumlu kıldığı Küllî Nefs ve onun güçleri olan Tabiat'tan başkası değildir. Nitekim Kuran-ı Kerim'de konuya ilişkin şu pasajlar sunulmuştur:²²⁶ “Onları siz öldürmediniz, ama onları Allah öldürdü. Fırlattığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri kendinden güzel bir imtihanla imtihan etmek için böyle (yaptı.) Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir.”²²⁷ “Şimdi düşünsenize o akıttığımız meniyi! Onu yaratıp insan haline getiren siz misiniz, yoksa Biz miyiz?”²²⁸ “Ektiğiniz tohuma baksanıza! Siz mi onu yetiştiriyorsunuz Biz mi? Eğer isteseydik onu kuru çöp haline getirirdik, siz de şaşır kalır, pişman olurdunuz.”²²⁹

Yukarıdaki ayetlerden anlaşılacağı üzere, İhvân bu konudaki düşünceleri, dinî metinlerin muhtevasında yer alan söylemlerle ilişkilendirerek ele almaktadır. Fakat bunun yanında, konuya ilişkin düşüncesini gerekçelendirirken, aklî ilkeleri de göz ardı etmemiştir. Buna göre;

- a. Sonradan yaratılan her varlığın fiili -en son raddede- yaratıcısına nispet edilir.
- b. Tabiat başta olmak üzere tüm ruhânî ve cismânî mahlûkatta sonradan yaratılmıştır.
- c. Öyleyse onlara nispetle anılan fiillerde, yaratıcıya izafetle anlamlıdır.²³⁰

İhvân'a göre Küllî Nefs'in canlılık, hareket ve değişim kaynağı sayılan ruhânî güçlerinin (tabiatın) varlığı inkâr edilemez. Çünkü fiil denilen şey; canlı, bilen, hareketli ve ruhânî bir cevherin varlığına gereksinim duyar. Cisimle birlikte görülmeyen ancak fiillerinde kendini ele veren bu ruhânî özün inkârı, tabiatın inkârıyla eşdeğerdir. O halde gök kürede bulunan Küllî Nefs'in Tabiat olarak adlandırılan varlıkta yerleşik kuvvetleri,

²²⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/116-117.

²²⁷ el-Enfâl 8/17.

²²⁸ Vâkıa 56/58-59.

²²⁹ Vâkıa 56/63-65.

²³⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/117-118.

canlı, bitki ve madenlerden ibaret olan cinsleri örer ve onları şekillendirir.²³¹ Ayrıca insanlarda bulunan cüz'î nefislerde, Küllî Nefs'in Tabiat aracılığıyla gerçekleşen kuvvetlerinden biri oluşuyla, bu ruhânî güçlerin tesirine açıktır.

Son olarak İhvân'a göre Tabiat, kati suretle kalıcılık ve istimrara konu olan bir varlık değildir. O sonradan yaratılmış bir varlık olup, nefsin devamlığı ve iştiyakıyla ayakta kalmaktadır.²³²

2.4.6. El-Cism el-Mutlak

Mutlak Cisim, İhvân'ın varlık tasnifinde cismânî varlıkların ilk halkasını oluşturup, bu sürecin altıncı unsuru teşkil eder.²³³ El-Heyûlâ adlı bölümde de açıklandığımız üzere İlk Madde; bilinen ve algılanabilen şekli, özellikleri, tasavvuru veya etkinliği bulunmamakla beraber her tür şekli yüklenebilen basit bir özdür.²³⁴ Bu öz, Küllî Nefs'in Tabiat vasıtasıyla kendisine aktarmış olduğu uzunluk, genişlik ve derinlikten oluşan üç sureti kabul edilişle "Mutlak Cisim/İkinci Madde" olarak adlandırılmıştır.²³⁵ İşte İlk Madde'nin nicelik kazanmasıyla oluşmuş Mutlak Cisim, cismânî âlemin içerisinde bulunan varlıkların temel yapı malzemesini teşkil eder. Zira İhvân'ın varoluş sıradüzeninde yer alan felekler âlemi, unsurlar âlemi ve onlardan oluşan maddî âlemin tamamı, İlk Madde ve sonrasında gelen Mutlak Cismin çeşitli formlardaki görünümünden ibarettir. Çünkü yaratıcı, Faâl Akıl aracılığıyla Küllî Nefs'i yarattıktan sonra, İlk Madde'yi uzunluk, genişlik ve derinlik noktasında harekete geçirmiştir. Ardından Mutlak Cisim bu üç boyutu kazanışıyla görünür hale gelmiş ve bu görünürlük feleklerin ve yıldızların hareketiyle, dört unsur ve onların birbirlerine karışımlarından oluşmuş maden, bitki ve hayvanları açığa çıkarmıştır.²³⁶

Mutlak Cisim; kuşatıcı feleğin en uç noktasından yer merkezinin sonuna kadar olan âlemin toplamı olup, İlk Madde ve onun üstündekilerin tasavvurlarına açık olan sanat

²³¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/66-67. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 73-74. Aristoteles metafiziğinde de gezegenlerin eşya üzerine yansıyan etkileri, zanaatkarın sanatını icra ettiği sırada kullandığı aletler gibidir. Zanaatkâr, kendi iradî sebeplerine dayanarak aracı aletleri kullanır. Bundan ötürü etkide bulunan esere şekil veren aletlerin konumu, eserin amaç doğrultusunda tamamlanmasında yardımcı olmaktan öteye gidemez. Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 198-199.

²³² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/36-37.

²³³ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/60. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/148; 3/166.

²³⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/273; 3/317.

²³⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/196; 3/151.

²³⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/382-383.

eseridir.²³⁷ Bu maddenin hakikatini ve hallerini de bilmek, sanat eserini bilmek; sanat eserini bilmekte sanatkârı bilmek demektir. Zira hakikati, nakşı, formu, şekli, rengi ve arazları bulunmayan ham bir cevherin, bu kabullere iştiyakı tek başına gerçekleşemez. O, bu nitelikleri bir kast edenin kastı veya yapıcısının yapmasıyla kabul edebilir. Örneğin ahşap; masa, kanepa, sandalye vb. araçların formunu almaya hazırdır. Lakin bunlar, bir marangozun kastı ve gayretiyle kazanılabilir.²³⁸ O halde yaratıcının, Mutlak Cisme form kazandırıp, âlemin tamamını ondan terkip etmekle beraber, her bir feleğine, unsurlarına ve onlardan doğanlarına ilişkin suretleri onda toplaması, cömertliğine bağlı bir kastıdır.²³⁹

İhvân'a göre cisimsel olan her varlığın dört sebebi vardır: Bunlar fâil (etken) sebep, şekilsel (sûrî) sebep, tamamlayıcı (temâmî) sebep ve maddesel (heyûlânî) sebeptir. Mutlak Cisme gelince;

- a. Fâil sebep: Yaratıcı
- b. Şekilsel sebep: Akıl (çünkü uzunluk, genişlik ve derinlik aklî suretlerdir.)
- c. Tamamlayıcı sebep: Nefis (çünkü nefis, amaçlarını gerçekleştirebilmesi için maddenin içerisine yerleştirilmiştir.)
- d. Maddesel sebep: İlk Madde (çünkü uzunluk, genişlik ve derinliği kabul eden ve bunlarla birlikte cisim olarak adlandırılan basit özdür.)²⁴⁰

İhvân düşüncesinde maddeye ilişkin açıklanması gereken bir diğer konu da, onun, Küllî Nefs'in gök küredeki temsilcisi kabul edilen Tabiatla ilişkisidir. Çünkü Küllî Nefs'in, Tabiat olarak adlandırılan bütün cisimlerdeki yerleşik kuvveti, Mutlak Cismin yer ve gök arasındaki tüm unsurlarına sirayet ederek, ona şekil ve hareket kazandırmıştır. Bu şekil ve hareketin diğer varlıklara da kazandırılması aşamasında Mutlak Cisim, gök cisimlerine yönelmiştir.²⁴¹ Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki cisim, akıl ve nefis gibi yaratıcıdan gelen feyzleri zamansız ve tek seferde alamayacak kadar kusurludur. Onun bu kusuru ise, yaratıcıdan uzaklığı, faziletlere karşı isteksizliği ve cansız oluşu

²³⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/33.

²³⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/378-379.

²³⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/388.

²⁴⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/196.

²⁴¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/66-67. Benzer anlatım için bkz. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/282-283.

sebebiyledir.²⁴² Bundan dolayı Tabiat, Küllî Nefs'ten kendine gelen bu faziletleri bir defada altında bulunan cisme aktaramaz. Tıpkı havanın, Ay'ın ışığını zaman zaman ve parça parça alabilmesi gibi, cisimde Küllî Nefs'in faziletlerini azar azar kabul edebilir.²⁴³

2.4.7. Felekler Âlemi

Tanrı gibi en yetkin olandan başlayarak, doğanlar (müvellidât) gibi nakıs varlıklara gelinceye dek ilerleyen sudûr sürecinin yedinci basamağını felekler âlemi oluşturur.²⁴⁴ Felekler, âlemin tamamını tabakalar halinde kuşatmış, şeffaf, yuvar şekilli ve dairesel devinim sergileyen on bir küredir.²⁴⁵ Bu cisimler gökler anlamına gelen “semâ” kavramıyla anlamdaş olup, onun, Ay yörüngesinin üzerinde bulunan dokuz katmanına karşılık gelirler. Bunlar; Kuşatıcı Felek (Kapsayıcı Semâ), Sabit Yıldızlar Feleği (Sekizinci Kat Semâ), Satürn (Yedinci Kat Semâ), Jüpiter (Altıncı Kat Semâ), Mars (Beşinci Kat Semâ), Güneş (Dördüncü Kat Semâ), Merkür (İkinci Kat Semâ), Ay (İlk Kat Semâ)'dır. Sonrasında Ay yörüngesinin altında, yumurta akının yumurtanın sarısını kuşattığı gibi Âlem'i (Arz) kuşatan Hava (Esîr) küresi gelmektedir. Soğan halklarına benzer şekilde iç içe geçmiş bu on bir saydam dairenin merkezinde ise dünya yer almaktadır. Ayrıca âlemin en son katmanı olan Kuşatıcı kürenin tamamı, boylam aralıklarına benzer tarzda on iki hayali çizgiyle bölümlenmiştir. Söz konusu bu bölümlerden her birine de “burç” adı verilmektedir. Bunlar Koç (Hamel), Boğa (Sevr), İkizler (Cevzâ), Yengeç (Seretân), Aslan (Esed), Başak (Sünbüle), Terazî (Mizân), Akrep (Akrab), Yay (Kavs), Oğlak (Cedî), Kova (Devl), Balık (Hut)'tır.²⁴⁶

Ay-üstü âlemde yer alan felekler, beşinci unsur olan esîrden oluşmuş olup, oluş ve bozuluşa uğramazlar.²⁴⁷ Buna karşın dört unsurdan yapılandırılmış olan Ay-altı âlem sürekli bir yenilenme ve dışarıdan etkilenmeye açıktır. Ancak şunu bilmemiz gerekir ki

²⁴² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/152. Cisimsel olan madde, Plotinus düşüncesinde güzelliğe ve tamlığa en uzak kalan şeydir. Ancak maddeye ilişkin âlem ruhu onu güzel ve değerli kılmaktadır. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 198.

²⁴³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/193.

²⁴⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/145; 3/148; 3/166. Felek terimi hakkında detaylı bilgi için bkz. İlhan Kutluer, “Felek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Ekim 2020).

²⁴⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/319.

²⁴⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/32-34; 1/137-139; 3/151-152.

²⁴⁷ Esîr kelimesi ve geçtiği yerler için bkz. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/67; 3/184. Bazı yerler de “beşinci tabiat” olarak da adlandırılır. Resâ' ilü İhvâni's-Şafâ, 3/76. Batlamyus'da aynı kavramı “aether” şeklinde kullanmıştır ki bu öz, ulvî nesnelere oluşturan, dairesel, parçalarına benzemeyen ve hareketsiz bir özdür. Ptolemy, *Ptolemy's Almagest*, çev. G. J. Toomer, 40.

İhvân'ın "beşinci tabiat" veya "esîr" olarak adlandırdığı kavram, Aristoteles'in ve İbn Sînâ'nın "esîr" tanımlamasından oldukça farklıdır. Çünkü Aristoteles ve İbn Sînâ düşüncesinde ikiye ayrılan kozmosun maddî kısmı; sıcaklık-soğukluk, kuruluk-nemlilik şeklinde dört niteliğe sahipken, aslî kısmı oluşturan ruhânî âlem; niteliksiz bir öze sarılıdır. Diğer taraftan İhvân, parçalara ayrılmış kozmos düşüncesinin, astronomik ve astrolojik konfigürasyonlarını sekteye uğratabileceği endişesiyle reddetmiş ve bazı niteliklere sahip olabilen öz algısını benimsemiştir.²⁴⁸ Buna göre beşinci tabiat, her zaman aynı kalan, dairesel hareket²⁴⁹ sergileyen ve eksiksiz bir yapıdayken; dört unsur, sürekli değişen ve doğrusal hareket sergileyen eksik bir özdür. Ancak yine de her iki âlemin ortak ve farklı nitelikleri bulunmaktadır. Buna göre cisimlerin tamamlayıcı nitelikleri olan; şekil, hareket, ışık, şeffaflık, kuruluk ortak vasıflarıyken, -tabîi maddeye ilişkin- sıcaklık, soğukluk, ağırlık ve hafiflik isimli dört tabiat ise, Ay-altı âlemin türlerine hastır. Bu sebeple Ay-altı âlemde unsurlar arası dönüşümler ve ayrılışlar söz konusudur.²⁵⁰

El-ecsâmu'l-basîte'den (basit cisimler) biri olan feleklerin,²⁵¹ zihinsel olarak varlığı tasavvur edilen katmaları arasında herhangi bir boşluk bulunmamaktadır. Dolayısıyla on iki burç, dokuz felek ve 1029²⁵² adet kürevî cisimden oluşan âlem, tüm sonradan yaratılmışların sınırlı meskenidir. Gözlemlenebilen yedi gezegenin küreleri dışında kalan 1022 gezegenin kürelerini ise sabit yıldızlar feleği içerisine almaktadır. Bu durumda, İhvân'a göre, kuşatıcı kürenin ötesinde başka nesnelerin oluşturduğu sonsuz bir alan düşüncesi yanılıdır. Çünkü o katmanlar arasında yer kaplayan bir doluluğun bulunduğunu iddia etmek, cisim-mekân, hareket-değişim, vehim-burhan ilişkisine

²⁴⁸ Nasr, İslâm Kozmolojisi Öğretilerine Giriş, çev. Nazife Şişman, 72.

²⁴⁹ Aristoteles astronomisinde gök cisimlerinin dairesel bir harekete sahip olmaları gerekli görülmüş ve dairesel hareketin, varlığın en önde gelen taşıyıcısı olduğu belirtilmiştir. Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine*, çev. Saffet Babür, 113. Batlamyus astronomisinde de sıklıkla vurgulandığı üzere gök cisimleri, hızlı ve kusursuz türden bir dairesel harekete sahiptirler. Ptolemy, *Ptolemy's Almagest*, çev. G. J. Toomer, 43-45.

²⁵⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/76; 2/47-48.

²⁵¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/176.

²⁵² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/240. Plotinuscu sudûr düşüncesinde evrenin bölünmesi veya boşluğu kabul edilemez. Zira duyuşsal veya tinsel tüm gerçeklikler ilk ilkenin açılımının ürünüdür. Bu sebeple de ondan bağımsız bir boşluk veya onla ilişkisiz bir gerçeklik bulunamaz. Nitekim İhvân metafiziğinde de hem maddesel âlem hem de tinsel âlem tek bir gerçekliğin tezahürüdür. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 58-59. Aristoteles bu evreninin dışında farklı bir evrenin bulunuşunun veya en son kürenenin dışında bir boşluğun varlığını kabul etmez. Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine*, çev. Saffet Babür, 57-60.

aykırıdır. Bu sebepten ötürü de bu duruma muhalefet edenleri İhvân eleştirir ve söylemlerinin gerçeklikle örtüşmeyeceğini şu dört öncül üzerinden açıklar:

- a. Boşluk; içerisinde yer kaplayan bir cismin bulunmadığı mekândır. Mekân ise cismin arazî sıfatlarından. Dolayısıyla cismin bulunmadığı bir yerde mekâna ilişkin boşluk veya doluluktan bahsedemeyiz. Diğer bir anlamla, cismin niteliklerinden biri olan mekân, somut gerçekliği olan maddelere özgüdür. Oysa bu halkalar arasında var olduğu düşünülen boşluk, yeryüzünde ışığın veya karanlığın mekânla kayıtlı olduğunu iddia etmek kadar akıl dışıdır.
- b. Cisimlerdeki yer değişimi ve hareketin boşlukta gerçekleşebileceği düşüncesi eksik bir çıkarımdır. Bu söylemin doğruluğu için, var olan tüm cisimlerin katı ve geçişken bir yapısının bulunmaması gerekir ki varlıklardaki mevcut durum bunun aksinedir. Çünkü hava ve su gibi geçişken (latif) elementler, kimi unsurların parçaları içerisindeki geçişlerine engel teşkil etmezler. Bunun örneği, balığın su içerisindeki hareketi ve kuşun hava da ki devinimidir.
- c. Âlemin dışında başka bir cismin bulunduğu söylemek vehme dayalı bir tahayyüldür. Vehimde doğruluğu veya yanlışlığı kesin olarak ispat edilemeyen hususlardır. Böyle bir durum da duyu verileriyle desteklemedikçe veya iddiayı doğrulayacak akli bir burhan bulunmadıkça kabul edilemez.
- d. Şayet evrenin sonu olarak tahayyül edilen kuşatıcı feleğin ötesinde bir cisim mevcut olsaydı, onun arkasında da başka bir cismin bulunuşu imkân dâhiline girerdi. Bu da felsefi ve dinî düşüncenin akl-ı evvelilerden (apriori bilgi) olan “cismin iki kenarı” (başlangıcı ve sonu) ilkesine aykırı olurdu.²⁵³

İhvân, oluş ve bozulmuş âleminde meydana gelen tüm hadiselerin, feleklerin küresel hareketlerine bağlı olup, gezegenlerin hareketlerinden ve onların burçlardaki seyirlerinden açığa çıkan hususlar olduğunu kabul etmektedir. Buna göre bu âlemde hareket olarak hızlı, zaman olarak kısa, nitelik olarak yeni gelişen her bir olayın

²⁵³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/192; 1/417. Plotinus düşüncesinde evrenin bölünmesi veya boşluğu kabul edilemez. Zira duysal veya tinsel tüm gerçeklikler ilk ilkenin açılımının ürünüdürler. Bu sebeple de ondan bağımsız bir boşluk veya ondan ayık bir boşluk tasavvur edilemez. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 58-59. Aristoteles'e göre evren olabildiğince bir ve biriciktir. Zira maddenin bütününden oluşmuş evrenin, kendini oluşturan özlerden başka gerçekliği bulunan bir cisim olduğu düşünülemez. O halde müşahade ettiğimiz evrenin dışında ne bir yer, ne bir zaman, ne de bir boşluk yoktur. Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine*, çev. Saffet Babür, 73-74.

meydana gelişi, felekteki hareketlerin onlardaki yansımasıdır.²⁵⁴ Çünkü âlem yaratılmışları, felekleri ve bunların altında kalan varlıklarıyla tek bir cisimdir. Bu cisminde parçalarına hayat veren tek bir nefsi vardır. O da Küllî Nefs'tir.²⁵⁵ Küllî Nefs'in âlemin merkezine doğru yönelen güçleri öncelikle, sabit yıldızlar feleğine, daha sonra diğer gezegenlere, ardından da dört unsura nüfuz eder. Sonrasında gök cisimleri Küllî Nefs'ten almış oldukları bu güçle birlikte toprak, hava, su ve ateşten oluşan dört unsuru, çeşitli dönüşümlere uğratarak bitki, hayvan ve madenleri açığa çıkarırlar.²⁵⁶ Yine tüm bunlara istinaden yeryüzünün muhtelif noktalarına doğru ulaşan bu güç ve fezeyân; feleğin, yıldızların ve gezegenlerin yörüngelerindeki dairesel hareketlerini sağlamak dışında, hem unsurlar âlemindeki duyulur varlıkların oluşmasına hem de burada cereyan eden olayların gerçekleşmesine sebep olur. Bu sebeple feleklerin dönmesi, yıldızların hareketleri, Ay-altı âlemde sürekli şekilde gerçekleşen değişimlerin ve oluşumların temel fâilidir. Ayrıca gökteki her cismin ve onun gökteki yerinin, kendini diğerlerinden ayıran ve farklı fiillerinin açığa çıkışını sağlayan içkin nitelikleri vardır. Bu sebeple İhvân, risâlelerinde sıkça bu küresel nesnelere ve burçlarına ilişkin; şekil, konum, yapı ve doğanlar üzerindeki etkilerine dair tespitlerinden bahsetmiştir. Zira feleklerdeki hareketler korunarak devam ettiği sürece Ay-altı âlemin dört unsurundan oluşmuş varlıkları; şekillerinde, niteliklerinde, işlevlerinde, konumlarında, doğumlarında, gelişimlerinde, ölümlerinde vb. her bir yaşamsal meselede bu cisimlerin etkilerine maruz kalmışlardır.

İhvân feleklerin hareketleri noktasında Aristocu ve Yeni Eflâtuncu felsefenin kabullerden hareket ederek, gök cisimlerinin hareketsiz kalmakla beraber, kürelerinin

²⁵⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/209; 3/54. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/16. Hermetik düşünceye bakıldığında da saf akıl olarak düşünülen tanrının, ateş ve havadan oluşan yedi feleği, yeryüzündeki varlıkları idare etmek ve oranın düzenini belirlemek için yarattığından bahsedilir. Buna karşın toprak ve sudan oluşan âlem ise etkiye açık olan kısımdır. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 32. Kılıç, *Hermesler Hermes'i*, 71.

²⁵⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/31-32; 3/175. Semâvî âlemden gelen feyzlerin suflî âlemde açığa çıkması ruhânî birer zorunluluktur. Yani onların yeryüzünde açığa çıkan fiilleri, aslında istem dışı bir mecburiyettir. Bu durumu Aristoteles şu şekilde izah eder: "Yüce âlemden bu âlemin üzerine gelen şeyler bir tek şeydir ve ancak burada çoğalırlar. Bu cisimlerden gelen her şey kötü değil ancak iyidir. Bu yeryüzündeki şeylerle karıştığında ancak kötü olurlar. Yukarıdan gelen şeyler cüzün hayatı için değil külün hayatı için olduğundan iyidirler..." Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 200-201.

²⁵⁶ Canlı türlerinin göksel etkilerle değişimi hakkında detaylı bilgi için bkz. Onay, *İhvân-ı Safâ'da Varlık Düşüncesi*, 94-96.

onları hareket ettirdiğini kabul etmiştir.²⁵⁷ Bu bakımdan en muhkem ve nitelikli fiillerin sahibi olan yaratıcı, onların şekillerini küresel kılmıştır. Çünkü küre, şekillerin en geniş, bozulmadan en uzak olanı ve en hızlı hareket edenidir. Onun merkezi ortasında, çapları eşit, tek bir yüzeyle çevrelenen ve bir noktadan kendisine temas edilen yönü vardır. Onun dışında kalan şekillerde ise bu vasıflar görülmeyeceği için yaratıcı onun şeklini küre, hareketini dairesel kılmıştır.²⁵⁸

İhvân, her fâilin sonradan açığa çıkarmış olduğu eylemleri öncesinde, zihinde yerleşik bulunan bir hedefi olduğu kanaatindedir. Ulaşılmak istenilen hedefe varıldığında ise fiil kesilir. Haddizatında Küllî Nefs’de felekler vasıtasıyla öngördüğü amaçlarına ulaşana dek fiilini devam ettirir ve amaç gerçekleştiğinde feleklerin dönüşlerini durdurur ki buna büyük kıyamet, el-bevâru’l küllî (tamamen yok oluş) denir.²⁵⁹ Yine Küllî Nefs’de, felekleri idare edişinde, yıldızları hareket ettirişinde ve Ay-altı âlemdeki eylemlerinde, yaratıcıya benzeme gayreti içerisindedir.²⁶⁰ Nitekim felekler içinde amaç tüm varlıkların kendisine özlemlerle yöneldiği mutlak varlığa benzeme isteğidir. Felek sadece onda gördüğü güzellikleri, faziletleri ve üstün gayeleri gerçekleştirebilmek için beka sevgisiyle döner.²⁶¹

İhvân düşüncesinde “cennet” olarak isimlendirilen sonsuz mutluluk ve sükûnet âlemi, oluş ve bozuluştan uzak olan felekler âlemiyle özdeşleştirilmiştir. Bu anlamda felekler âlemi, yaratılanların yapmış oldukları şeyler karşılığında alacakları bir ödüldür. Buna karşın “cehennem” ise; sürekli oluş ve bozuluşa uğrayan, dönüşen ve yok olan

²⁵⁷ İhvân’ın burada sözünü ettiği ve Aristoteles astronomisinde kürelere çakılan ve kürelerin devinimiyle hareket eden gezegenler algısına sahiptir. Çünkü Aristoteles, yıldızların kürelerinin dışında hareket ediyormuş gibi algılanışlarının sebebini, gözün algılanan şeylerin uzaklığına oranla gerçeği yansıtmaya payının düşmesine bağlamıştır. Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine*, çev. Saffet Babür, 131-132.

²⁵⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/141. Batlamyus, evrenin küresel yapısının birçok yönden mantıksal zorunlulukları bulunduğunu savunmuştur. Buna göre içbükey, üçgen, kare veya farklı nitelikteki geometrik şekiller, şuan dünyadaki olumlu atmosferi açığa çıkaramazdı. Ptolemy, *Ptolemy’s Almagest*, çev. G. J. Toomer, 40-42. Küresel formun İhvân’a benzer şekilde en üstün şekil oluşunu Aristoteles’ten aynı argümanlarla desteklemiştir. Buna göre kürenin cisimler arasında en mükemmel forma sahip oluşunda; tek bir yüzeyden temas edilişi, devinimi esnasındaki sabitliği ve en kusursuz hareketle donatılmışlığı örnek verilebilir. Bu meselenin detaylı anlatımı için bkz. Dreyer, *A History of Astronomy From Thales To Kepler*, 109-119.

²⁵⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/87-88; 2/50.

²⁶⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/233.

²⁶¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/233. Aristoteles’ten gök cisimlerinin aslı âlemi hatırlatıcı olduğu kanaatindedir. “...Gezegenler kendi üzerlerindeki âlemi görür ve ilâhî olanı hissederler, dolayısıyla gördüklerini ve hissettiklerini hatırlamaları gerekir, böylece de hatırlama yetisine sahip olurlar. Deriz ki: Onlar sürekli akli âlemi görür ve yaratıcıyı hissederler. Bu âlemi görmeye devam ettikleri müddetçe hatırlamaya ihtiyaçları yoktur, çünkü bir an olsun kaybolmadan onların önündedir...” Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 264.

varlıkların diyarındır ki bu da kötü davranışların sonucu çekilecek bir ceza alanıdır. O halde Ay-üstü âlemin çehresinde bulunan cennet, Ay feleğinin sınırları içerisinde bulunan ise cehennemdir.²⁶² Cehennemlikler, yeryüzünün kevn ve fesadı içerisinde acı ve ıstıraba maruz kalan hayvanî nefislerdir. Cennetlikler ise felekler âleminde ve göklerin tabakalarında bulunan, huzur ve mutluluk içerisinde kalan melekî nefislerdir. İhvân'a göre cehennemin Ay feleği altında bulunuşunun delili ise "üç kola ayrılmış gölgeye gidin!" ifadesidir. Çünkü bu ifade, Ay feleğinin altındaki eni, boyu ve derinliği olan cisimsel alana işaret etmektedir. Aynı şekilde cehennemin yedi tabaka olarak ifade edilişi de, Ay feleğinin altındaki dört unsur ve ondan doğanların sayısına dalalet etmektedir.²⁶³ Dolayısıyla da İhvân, pek çok defa feleklerin, tikel nefislerin yerleşecekleri ödül alanı olduğundan söz ederken, yeryüzünden ukubet alanı olarak söz etmiştir.²⁶⁴ Bu olgu aslında İhvân'ın bir nevi Platon'da görmüş olduğumuz idealar ve gölgeler doktrinine benzemektedir. Öyle ki nesnelere dünyasının ve içerisinde bulunan tüm şeylerin, idealar âleminin yansıması olduğu fikri; İhvân'ın maddî âlemin aldatıcı ve geçiciliği vurgusuna, ruhânî âlemin ise gerçekliği ve ezeliliğine karşılık gelir.²⁶⁵

İhvân'a göre gök cisimlerinin hareketleri, dönüşleri ve birbirleriyle olan sürtünmeleri esnasında ut, tambur ve sazların çıkardığı nağmeler gibi güzel, beğenilen, kulağa hoş gelen sesler açığa çıkmaktadır.²⁶⁶ Çünkü sesler, cisimlerin birbirlerine çarptıktan sonra havada oluşan dalgalanmalardır ki bunlara, cevherlerden türemiş arazlarda denilir.²⁶⁷ İhvân'a göre şayet feleklerin hareketleri esnasında çıkan sesleri bulunmasaydı, onlar hareketsiz ve ölü olarak vasıflandırılırlardı. Çünkü sesin varlığı, canlı veya cansız varlıklar arasında gerçekleşen çeşitli hareket türlerine bağlıdır. Örneğin; insanların konuşma esnasında sergilemiş oldukları devinimle, iki taşın birbirlerine sürtünmesiyle

²⁶² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/60-61; 5/124.

²⁶³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/53-54; 4/119. Yeni Eflâtuncu düşünce külliyyatında tinsel ve maddesel dünya ayrımı oldukça ön plandadır. İnsan ruhları da maddî ve duyusal dünyanın tözüne uygun olmayan nitelikleri barındırırlar. Dolayısıyla maddesel dünyanın yaşam standartlarına yabancılaşma çekerler. Bu yabancılaşma hissiyatından kurtuluş ve huzura eriş, ruhun alışıktığı tinsel dünyaya yükselmesiyle son bulur. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 125-126

²⁶⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/123. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, İhvân-ı Safâ Risâleleri, 1/16.

²⁶⁵ Richard, *Muslim Neoplatonists An Introduction to the Thought of the Brethren of Purity*, 16-19.

²⁶⁶ İhvân-ı Safâ, İhvân-ı Safâ Risâleleri, 1/16. *Üsûlücyâ* isimle eserinde de "...Güneş ve bazı gezegenlerin fiillerinin tıpkı telli bir çalgının bazı tellerinin hareket ettirildiğinde, diğer teller de bu telin hareketini hissetmişçesine fiilde bulunurlar. Çünkü âlemin kısımları bütünlüklü bir sisteme ve onların her biri tek bir organik yapıymış gibi bir tek düzene sahiptir. Bazen üdî, udun tellerini hareket ettirince bundan dolayı diğer telleri de hareket eder..." söylemiyle bu konuya netlik getirilmiştir. Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 206-207

²⁶⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/79.

gerçekleşen devinim, onların seslere dair duyarlılığının delilidir.²⁶⁸ Bu bakımdan feleklerin dönüşü esnasında gezegenler ve yıldızlar hareketli olduğu için onların seslerinin ve nağmelerinin oluşması zorunlu olmuştur. Çünkü onlar kendi düzenleri içerisindeki dengeleri ve mükemmel şekillerinin sağlamış olduğu hareketlerle sesleri; ölçülü, nağmeleri haz verici, melodileri eşsiz bir musikiye çevirirler. Dinleyenlerin nefislerini yatıştırıcı nitelikteki bu seslerin amacı ise; yaratıcıyı yüceltmek ve insanlara göklerdeki yerlerini²⁶⁹ hatırlatmaktır. İhvân, bu düşünce yapısının mimarının kendileri olmadığını, aksine kendilerinden önce bu düşünceyi dile getiren pek çok bilginin bulunduğunu beyan etmiştir. Bunların başında ise Pisagor gelmektedir. O, bu ilimden ilk bahseden ve bu sırrı aktaran ilk kişi olarak nitelendirilmiştir.²⁷⁰ Şu halde evren “...kendisini oluşturan tüm parçalar ve bu parçaların meydana getirdiği girift ve karmaşık sistemiyle bir senfoni gibidir ve bu sistemin büyük olsun küçük olsun her ögesi varlığı, işlevi ve konumuyla bize bir şeyler söylemektedir.”²⁷¹

Feleklerin zamanın oluşunda, cismânî yaratılışın başlangıcında ve onun sona erişinde çok önemli bir fonksiyonu vardır. Çünkü İhvân’a göre zaman,²⁷² Küllî Nefs’in felekleri harekete²⁷³ geçirişiyile başlamış ve onun yokluğuyla da son bulacak bir mefhumdur. Ayrıca Küllî Nefs’in, küresel cisimlerde korunmuş olan düzeni ve transferleri devam ettiği sürece, varlıktaki kalıcılıkta devam edecektir. Lakin ne zaman onun tesirleri feleklere ulaşmaz ve hareket durursa, hareketsizlik soğukluğu, soğukluk dağılmayı, dağılma ifsadı ve yok oluşu meydana getirir. Bu bakımdan Küllî Nefs’in feleklerle

²⁶⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/77.

²⁶⁹ Yine İhvân’ın sıklıkla söz ettiği şekilde nefsin, gök cisimlerine bakarak ulvî âlemi hatırlıyor oluşu Aristoteles metafiziğinden alıntılanmış gibi durmaktadır. Nitekim *Üsûlücyâ*’da gök cisimlerinin insana bayağı âleme gelmeden önceki şeylerin halini hatırlatmasından ayrıntılı şekilde bahsedilmiştir. Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 260-261.

²⁷⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/75-78. İhvân’ın gök cisimlerine yönelik müzik teorisini, Pisagor’dan aldığı bilinmektedir. Çünkü İhvân bu etkilenişten açık şekilde bahsederken Pisagor’u, kozmik harmonilerin ilk dinleyicisi olarak kabul etmiştir. Çünkü Pisagor’a göre de feleklerin matematiksel uyumu ve hareketleri bazı sesler üretmiştir. Ayrıca bu seslerin ruhu yatıştırıcı ve ulvî âlemi hatırlatıcı fonksiyonu oldukça önemli görülmüştür. Richard, *Muslim Neoplatonists An Introduction to the Thought of the Brethren of Purity*, 13-14. Tekeli vd., *Bilim Tarihine Giriş*, 31. Ayrıca bkz. Şerif, *İslâm Düşüncesi Tarihi*, 121. Pisagorcular, dünya başta olmak üzere tüm gezegenlerin küre şeklinde olup, dairesel hareket ettiğini ve tamamının iki farklı varlık türü arasında kaldığını düşünmektedir. Aynı şekilde astronomik fenomenlerin, yörüngesel hareketleri sırasında çıkardıkları harmonik seslerle, beşerî sesler arasında yakınsaklıktan da bahseden ilk kişiler onlar olmuşlardır.

²⁷¹ Çetinkaya, “İhvân-ı Safâ Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi”, 72.

²⁷² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/319. Hermetik kültüründe de varlıklar teselsül zinciriyle birbirlerine bağlıdır. Tanrı sonsuzluğu, sonsuzluk kozmosu, kozmos zamanı, zamanda varlıklardaki oluş ve bozuluşu açığa çıkarmıştır. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 85-86.

²⁷³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/229.

irtibatı devam ettiği sürece, feleklerde hareketi sağlayacak, hareket ise yaşamı sürekli kılacaktır.²⁷⁴

2.4.8. Dört Unsur

Varlığın, birbiri ardına sıralanarak şekillenen ontolojik hiyerarşisinde İhvân, çoğunluğun anâsır-ı erbaa veya ümmühât (ana unsurlar)²⁷⁵ olarak isimlendirdiği hava, su, toprak ve ateşten oluşan elementleri sudûrun sekizinci basamağı olarak kabul etmiştir.²⁷⁶ Onları, en yalın haliyle şu şekilde tanımlayabiliriz:

- a. Ateş: Eşyayı bölen, onu parçalara ayıran ve en basit haline dönüştüren, parlak ve sıcak olan şeydir.
- b. Hava: Alt-üst, doğu-batı, kuzey-güney ayrımı gözetmeksizin bilinen altı yöne hızla hareket sergileyebilen; latif, hafif, akıcı ve şeffaf cisimdir.
- c. Su: Yeryüzünü kuşatan akıcı cisimdir.
- d. Toprak (Arz): Cisimlerin en ağırlı olup, âlemin merkezinde bulunan yoğun maddedir.²⁷⁷

Bilindiği üzere İhvân'a göre varlıklar en genel şekliyle ikiye ayrılır: Bunlardan ilki akılla algılanan ve düşünceyle tasavvur edilebilen ruhânî varlıklardır ki Faâl akıl, Küllî Nefs ve İlk Madde bunlardandır. İkinci kısım ise; hem düşünsel hem de duyusal olarak algılanabilen cismânî varlıklar alanıdır ki tüm gezegenler, yıldızlar, unsurlar ve bunların tasallutu ile oluşmuş bileşik varlıklardır.²⁷⁸ Cismânî varlıklarda birbirlerinden farklı iki âlem ortaya çıkarırlar ki bunlar;

- a. Felekler âlemi (Ay-üstü âlem-Ulvî âlem)
- b. Unsurlar âlemi (Ay-altı âlem-Süflî âlem)²⁷⁹

²⁷⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/50; 3/210-211. İhvân, Hermetik düşünceden evrenin yaratımı noktasında kesin hatlarla ayrılır. Çünkü Hermetik öğretiler kozmosun başlangıcının veya sonunun “yoktan bir yaratımla” oluşmadığı kanaatindedir. Buna göre tanrı, kozmosu ezelden ebede kadar kendisiyle var olacak bir özden yaratmıştır. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 66-67.

²⁷⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/116; 3/53.

²⁷⁶ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/60. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/148; 3/166.

²⁷⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/319.

²⁷⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/298.

²⁷⁹ İhvân her ne kadar bütünlük bir evren anlayışını temellendirmek istese de erken devir düşünce ekollerinde olduğu gibi düalistik bir ayrıma gitmiştir. Örneğin Sâbiîler, evreni “ışık âlemi ve karanlık âlem diye ikiye ayırmışlardı. Şinasi Gündüz, *İslâm ve Sâbiîlik* (İstanbul: Hikav Yayınları, 2018), 118.

Ay yörüngesinin altındaki cisimlerde temelde iki türdür. Bunların ilki; birbirlerine dönüşümleri esnasında farklılaşan ümmühâttir. Yani hava, su, ateş ve topraktan ibaret olan dört unsurdur.²⁸⁰ İkincisi ise; oluş ve bozuluşa konu olan doğanlar (müvellidât)'dır ki bunlar; maden, bitki ve hayvan olarak kabul edilen ürünlerdir.²⁸¹

İhvân, unsurlar ve ürünler arasında gerçekleşen dönüşümü, kevn ve fesad²⁸² düalizmi içerisinde açıklar. Buna göre kevn; suretin madde ile bütünleşmesidir. Fesad ise; suretin maddeden ayrılışıdır.²⁸³ Buna göre unsurlara ait şekil ve nitelikler bozulunca, ürünlerde doğal olarak başka bir hale dönüşecektir. Eğer bu noktada ürünlerin almış olduğu yeni şekil, öncekinden daha üstünse kevn, ondan daha aşağıda ise fesad olarak nitelenir. Örneğin; toprak ve suyun bitkiye, bitkinin meyveye, meyvenin de insana faydalı bir besine dönüşümü kevn, bitkinin yanıp kül olması veya çürümesi ise fesattır. Bu itibarla Ay-altı âlemdeki unsurlar üzerinde sürekli şekilde gerçekleşen oluş ve bozuluşlar, bütün varlıkların temelini oluştururlar. Öyle ki bu unsurların belli bir oran çerçevesinde birleşmesiyle madenler, bitkiler ve canlı organizmalar açığa çıkar. Ancak unsurların yapısı ve görünüşlerindeki mizaç birbirlerinden farklı olup, kendi kendilerine düzenli bir bütün teşkil etmeleri mümkün değildir. Onlar ancak bir uzlaştırıcının istemiyle uyum ve ahenklerini sürdürebilirler. Çünkü bu unsurlar, belirli bir oran çerçevesinde bir araya getirilemezlerse, ortaya bilinmesi zor ve anlamsız varlıklar türer. Yaraticının unsurlar arasında sağlamış olduğu bu uyumun farkında olan İhvân, görüşleriyle ilgili şu temsillere yer verir. Nasıl ki müzikte yer alan nağmelerin ancak belirli bir harmonide kulağa hoş gelişi mümkünse veya renklerin kâğıt üzerine miktarları belirli bir biçimde sarf edilişiyle sanat eseri meydana geliyorsa, dört unsurda kendilerine en uygun kıvamda bir araya geldiklerinde varlığın kalanına dönüşebilirler. Zira canlı veya cansızlarda gördüğümüz şekiller, renkler, tatlar, kokular ve görünümündeki farklılık; unsurların onlardaki katışımına ve birleşim miktarına göre belirlenmektedir. Bu bakımdan insanın renk, görünüş ve ahlâkı da bu oranla ilişkilidir. İnsan, bu unsurların

²⁸⁰ Evrendeki tüm varlıkların, dört elementin farklı görünümündeki tezahürleri olduğu yargısı Hermetik düşünce içerisinde de sıkça dile getirilmiştir. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 32. Kılıç, *Hermesler Hermes*, 70.

²⁸¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/116; 2/55. İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/60.

²⁸² İhvân'ın, unsurlar âleminde sürekli yaşanan kevn ve fesad gerçekliğini, beş grupta incelediğinden bahsetmiştik. Bunlar; dört unsurun birbirine dönüşümüyle gerçekleşen değişim, meteorolojik olaylardaki değişim, toprak tabakasında, deniz derinliklerinde ve madenî cevherde yaşanan değişim, insan ve hayvanlardaki değişimlerdir. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/319.

²⁸³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/319.

kendisinde en sağlam şekilde bulunuşuyla birlikte; bünyesi sağlam, -fizyolojisi- güçlü, rengi saf, görünüşü güzel ve ahlâkı düzgün bir forma kavuşur. Aksi bir durumda ise görünümü çirkin, ahlâkı kötü ve beden yapısı eksik bir canlıya dönüşür.

Ay-altı âlemdeki varlıklar yedi cinsten oluşur. Bunlardan hava, su, toprak ve ateşten müteşekkil olan kısma tümeller (küllîler); bitki, hayvan ve madenlerden oluşan vecihlerine ise tikeller (cüz'iler) denilir. Küllîlerin her biri madde ve suretten oluşur. Onları birbirlerinden ayıran farklılıklar da suretleri sebebiyledir. Suret ise; varlık veren anlamında "mukavvim" ve tamamlayıcı anlamında "mütemmim" olarak ikiye ayrılır. Buna göre maddesinden ayrıldığında yok olan surete "mukavvim"; maddeyi ulaşabileceği en yüksek konuma ulaştıran surete ise "mütemmim" suret denir:

- a. Ateş: Mukavvim sureti yanma eylemidir. Tamamlayıcı sureti ise; sıcaklık ve ardından gelen kuruluk, latiflik, aydınlık, parçaları bir araya getirme vb. niteliklerdir.
- b. Toprak: Mukavvim sureti durağanlıktır. Tamamlayıcı sureti ise; soğukluk ve ardından gelen kuruluk, yoğunluk, parçalarının bir araya gelişiyile oluşan müvellidâttır.
- c. Hava: Mukavvim sureti rutubettir. Tamamlayıcı sureti ise; latif ve hareketli parçalarının çok olurken, yoğun ve durağan parçalarının az olmasıdır ki -sıcaklığı sebebiyle- daha çok ateşe benzer.
- d. Su: Mukavvim sureti rutubettir. Tamamlayıcı sureti ise; yoğun ve durağan parçalarının çok olurken; latif ve hareketli parçalarının az olmasıdır ki -soğukluk bakımından- toprağa benzer.²⁸⁴

Görüleceği üzere toprağın, suyun, havanın ve ateşin kendilerine varlık veren ve yetkinliğe ulaştıran suretleri birbirlerinden farklı içeriktedir. Onlarda yerleşik bulunan bu farklılıklarda Küllî Nefs'in güçlerinden olan tabiatın, gök cisimlerini alet olarak kullanışıyla birlikte bitki, hayvan ve madenlere yönelen güçleridir. Öyle ki kendilerinden maden, bitki ve hayvanların meydana geldiği bu güçler; etraflarında hareket eden gök cisimlerinin seyirleriyle ve yıldızların parlak ışıklarını kendilerine

²⁸⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/55-57.

doğru çevirişleriyle cüz'î oluşumlara dönüşürler.²⁸⁵ Bundan ötürü bu dört tabiatın, Ay feleğinin altında ortaya çıkarmış oldukları bütün oluşumlar -bitkiler, hayvanlar ve madenler- küllî unsurlara ilişen bu güçlerin bir araya gelmesiyle oluşup, bozuluşuyla da eski haline dönerler. Örneğin; ateş dönüşüm geçirir ve hava olur. Hava dönüşüm geçirir ve toprak olur. Toprak dönüşüm geçirir ve su olur. Su dönüşüm geçirir ve hava olur. Hava dönüşüm geçirir ve ışık olur. Ateş başlangıçta hava ile ilişki kurar, sonunda ise ışığa yaklaşır. Havanın başlangıcı suyla; sonu da ateşle bitişiktir. Suyun başlangıcı ise toprakla; sonu da hava ile bitişiktir. Toprakta yukarı tarafıyla üstündekilerle; aşağı tarafıyla da altındakilerle ilişki kurarak doğanlara dönüşüm sağlar. Aynı şekilde onları tek bir maddeden oluşturarak, şekillerini farklı kılan Tabiat, unsurlar âlemindeki şeylerin bazısını bazısından daha kıymetli kılmıştır. Mesela ateş, havadan daha saf ve daha kıymetlidir. Havada sudan daha saf ve daha kıymetlidir. Suda topraktan daha saf ve daha kıymetlidir. Dahası unsurlarda görülen bu derecelendirme, onların başkalaşmış şekilleri olan varlıklar arasında da görülmektedir. Buna göre doğanlarda şu şekilde sıralanır: Madenleri takiben bitkiler, bitkileri takiben hayvanlar, hayvanları da takiben insanlar gelmektedir. Onların da kendi aralarında saf ve kıymetli olmaları terkipleri ve suretleri bakımından farklı olup, maddeleri bakımından değildir.²⁸⁶

2.4.9. El-Müvellidâtü's-Selâsetü

Ay-altı âlemdeki varlıklar temelde yedi tür olup, onların son halkasını el-müvellidâtü's-selâse²⁸⁷ veya el-evtâdu'l-erba'²⁸⁸ şeklinde ifade edilen maden (meâdin), bitki (nebâtât) ve hayvan (hayvânât) grupları oluşturmaktadır.²⁸⁹ İhvân, esasını dört unsurun oluşturduğu Ay-altı âlemdeki cismânî varlıkları oluşum açısından en üstün ve en yetkin olandan, en aşağı ve en noksan olana doğru şu şekilde sıralamaktadır:

²⁸⁵ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/18; 2/128.

²⁸⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/17. Varlıkların oluşumunda dört unsurun kaynaklığı açısından Aristoteles; "...İşte buradaki dört unsurun canlı olmalarının delili, unsurlardan doğan şeylerdir. Sudan, havadan ve ateşten canlı doğabilir, havada meydana gelen canlılar biraz daha çok ve daha bârizdir. Suda doğan canlılar ise âşikârdır, ancak ateşte meydana gelen canlılar biraz daha gizli saklıdır. Ayrıca unsurların ateşte doğan canlılar üstünde etkisi yoktur. Aynı şekilde havadaki canlıya da suyun ve toprağın etkisi olmaz. Bunun delili, et ve ete benzer diğer organlar gibi bizdeki ıslaklıklardan oluşan şeylerdir. Zira et katı bir kandır ve duyu sahibidir, bu etin kaynağı olan kan ise hissetmez, aynı şekilde bedeninin diğer bütün unsurları hissetmez, onlardan mürekkep olan bedense hisseder ve etkilenir." Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 238-239.

²⁸⁷ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/60. Ayrıca bkz. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/196.

²⁸⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/84. İhvân, el-evtâdu'l-erba' şeklinde söylemi kullanırken "insanı" hayvanlar başlığından ayırarak, müstakil anlamda dördüncü tür olarak nitelemiştir.

²⁸⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/293.

- a. Madenler: Toprağın derinliklerinde, denizlerin çukurlarında ve dağların içlerinde bulunan çözülmüş buharlar, yükselmiş dumanlar ve birikmiş nemlerden oluşmuş cansız özlerdir. Bu cevherlerde toprak özelliği baskındır.
- b. Bitki: Toprağın üzerinde biten her tür ot, çayır, bakla, ekin, ağaç vb. canlı nebâtâtır. Bu varlıklarda su özelliği baskındır.
- c. Hayvan (Canlı): Diri olan nefsin ve ölü olan bedenin bir araya gelmesiyle hareket eden ve hisseden her cisimdir. Bunlarda hava özelliği baskındır.
- d. İnsan: Kendinden önceki tüm varlık kategorilerinin manalarını kendi bileşiminde barındıran, nefis ve bedenden²⁹⁰ mürekkep küçük bir âlemdir. Onda ateş özelliği baskındır.²⁹¹

Ay feleğinin altında bulunan varlıklar sayıların ve feleklerin birbiri ardına sıralanışı gibi, bazısı diğer bazısının altında sıralanmış ve sonları baş tarafları ile bitştirilmiştir. Nitekim Ay-altı âlemin kendisinden oluştuğu iki tür kürenin (ateş-hava küresi ve su-toprak küresi) kendine has dizilimi de buna örnektir. Zira bu dizilimin ilk halkası, Ay feleğinin altında yanan ateş (esîr) küresi, onu takiben aşırı soğukluk olan zemheri küresi, onun altında aşırı nemli olan su küresi, sonrasında ise aşırı kuru olan toprak küresi yer alır. Bu dört tabiatın tümelleri merkezlerinde korunmuş, sonları başlarına bitişmiş ve tikellerin bazısı bazısına dönüşmüştür. Onların birbirlerine katışımlarıyla açığa çıkan madenler, bitkiler ve hayvanlarda, tıpkı bu feleklerin sıralanışı gibi sonları başlarına bitişen bir düzene sahiptir.²⁹² Buna göre bileşimleri ve sıralanışları dikkate alındığında madenler unsurlardan, bitkiler madenlerden, hayvanlar bitkilerden, insan da bütün hayvanlardan üstün şekilde sıralanmalıdır. Ancak her varlık tabakası kendi bünyesinde diğer varlık türleriyle ilişkili olup, aralarında bulunan bir yakınlık vardır. Buna göre; insan tabakasının en alt derecesi hayvanlar tabakasına, en üst derecesi ise melekler tabakasına yakındır. Hayvanlar tabakasının en alt derecesi bitkilerin en üstüne, en üst tabakası da insan tabakasının en altına yakındır. Bitkilerin en alt derecesi madenlerin en üst derecesine, en üst seviyesi de hayvanların en alt seviyesine yakındır. Madenlerin alt seviyesi de toprak ve suya bitişiktir.²⁹³ Diğer bir deyişle unsurların

²⁹⁰ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/19-20.

²⁹¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/152.

²⁹² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/231-232; 3/182.

²⁹³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/138. İnsanın dünyadaki en asil varlık oluşu ve diğer varlıkların onun altında sıralanışının önemli bir nedeni vardır. Platon'a göre Ay'ın küresinin altında bulunan varlıklarda bireysel

feleklerin hareketiyle geçirmiş olduğu değişim, sonlarını başlarına bitişiren tarzda madenleri, bitkileri ve hayvanları açığa çıkarmıştır.²⁹⁴

Yer kürenin tamamı, tüm parçalarıyla üst üstü dizilmiş katmanlara, sıkıştırılmış toprak tabakalarına ve farklı yaradılışlara sahip madenî cevherlere ayrılmıştır.²⁹⁵ Temel de üç çeşidi bulunan bu cevherler ise şunlardır: Karaboya ve göz taşı gibi erimeyen ve yanmayan topraklı şeyler; altın, gümüş ve bakır gibi eriyen fakat yanmayan taşlar; kibrit ve zift gibi eriyen ve yanan sıvı şeylerdir.²⁹⁶ Onlardaki bu değişik terkiplerde bazısını bazısından daha üst veya daha alt konumda konumlandırmıştır. Örneğin madenlerin ilk basamağı, toprağı izleyen kireç ve alçı taşı ile suyu izleyen tuzdur. Madenlerin en yüksek basamağı ise, bir yönüyle madenî cevherlere diğer yönüyle bitkilere benzeyen mantar, pamuk ve benzeri şeylerdir. Tüm madenî cevherler ise bu iki tür arasında yer almaktadır.²⁹⁷

Bitkiler de madenler gibi çeşitli tür ve niteliklere ayrılmış canlılardır. Onlar ağaçlar gibi dikilen, tohumlar gibi ekilen ve çayırlar gibi kendiliğinden bitenler olmak üzere üç türdür.²⁹⁸ Bitkiler var olmada hayvanlardan önce gelir. Zira onlar hayvanların formları için madde, vücutları için besin mesabesindedir. Yine onlar kendilerinden sonra gelen varlıklar için anne konumundadır. Çünkü bitkiler suyun nemini, topraktaki yararlı besini damarlarıyla emim, onunla yeni dokular ve ürünler meydana getirirler. Bu da tıpkı bir annenin yemek yiyip, oradan aldıklarını göğsünde dönüştürerek yavrusuna sunmasından farksızdır.²⁹⁹ Bitkilerin en alt mertebesi, madenlerin en üstü olan gübre otu (hadraüddemen)'dur. Bitkilerin en üst, hayvanlar mertebesinin ise en alt kısmında bulunan bitki hurma ağacıdır.³⁰⁰ Çünkü hurma, hayvanî bir bitkidir. Onun bazı hal ve fiilleri cisminin bitkisel olmasına karşın bitkilerinkinden farklıdır. Nitekim onun erkek

nefislere sahiptir fakat onların türleri nedeniyle bu nefsin güçlerini kabulleri farklı düzeydedir. Bu sebeple de önce madenler, sonra bitkiler, ardından hayvanlar ve son olarak insan yaratılmıştır. Fazilet açısından sıralanış ise tam tersi seyre sahiptir. Callatay, *Ikhvân al-Safâ*, 21-22.

²⁹⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/231-232.

²⁹⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/89-90.

²⁹⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/166.

²⁹⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/231-232. İhvân'a göre mantarların, madenler basamağının en üstünde bulunuşunun nedeni ise yapraksız, meyvesiz ve topraktan türeyişidir.

²⁹⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/166.

²⁹⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/151. Ayrıca benzer açıklama biçimi için bkz. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 182.

³⁰⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/151. Hadraüddemen adlı ot; toprak, kaya ve taşların üzerine yapışıktır. Yağmurla ve gecenin rutubetiyle ziraat ürünümüğü gibi görünen tozlu bir yapıya sahiptir.

ve dişi türlerinin ayrı oluşu, başlarının kesildiğinde gelişimlerinin durması, hayvanlarla aralarındaki benzerliklerinde saklıdır. Bu benzerlikler de onu, fiilleri itibariyle hayvansal nefsin fiillerine, sureti itibariyle ise bitkisel nefsin suretine yakın kılmıştır.³⁰¹

Hayvanlar; algılayan, beslenen, büyüyen, hisseden ve bir alandan diğerine doğru hareket eden cisimlerdir.³⁰² Onlarda doğumla, yumurtayla ve kokuşmuş şeylerin içerisinde teşekkül edenler olmak üzere üç kısma ayrılırlar.³⁰³ Hayvanlar mertebesi, üzerinde bulunan insanlık mertebesiyle çeşitli yönlerden irtibat halindedir. Şöyle ki üstünlük ve erdem kaynağı olması hasebiyle insanlık mertebesi hayvanlar mertebesinin sadece bir türünü değil birkaç türüne karşılık gelir. Hayvanlar içerisinde insanî mertebeyi takip ederek en yüksek mertebeye ulaşan varlıklar; bedenlerinin formu açısından maymunlar, huyları ve faziletleri bakımından atlar, zekâsıyla fil, sesi ve söylemleriyle papağan-bülbül ve incelikli işçiliğiyle arıdır.³⁰⁴ Bitkisel mertebeyi takip ederek, hayvanlar basamağının en alt kısmını ise salyangoz oluşturur.³⁰⁵ Salyangoz, hayvanlar habitatında en aşağıyı ve en eksik kısmı temsil eder. Zira onun dokunma duyusu dışında hiçbir algısı yoktur.³⁰⁶

İnsan; nefis ve bedenden bütünleşik, hayvanî suretlerin en faziletlisi, âlemin kısa özeti, iyi ve kötü arasında kurulu sırat, (eşyaya) adaletle hükmedici, ilâhî sanat eseri, ilk kelim, ilk kitap ve varlığın ilk halifesidir.³⁰⁷ İnsan bedeni bakımından karanlık, eksik, bozulan ve değişen bir tabiata sahipken, nefsi itibariyle ruhânî, diri, hafif ve idrak eden bir cevherdir.³⁰⁸ Ayrıca insan kendi mertebesinin sonu olan meleklik suretiyle,

³⁰¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/231-232.

³⁰² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/165.

³⁰³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/163.

³⁰⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/152-153.

³⁰⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/152.

³⁰⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/232.

³⁰⁷ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/19-20. Üsûlücyâ adlı eserde insanın ruh-beden düalizminden meydana geldiği vurgulanmış ve madde-suret birlikteliğinden oluşan insanın, bedeninden sıyrılarak gerçek kimliğine yani soyut bir cevhere dönüşeceği ifade edilmiştir. Bu sayede de ilâhî âlemin bir parçası olarak bilen, bilgi ve bilinen bir etkinliğe sahip olmuştur. Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 102-103. Hermetik düşünceye göre de insan, tanrının kendine en çok benzeyen yaratılmışıdır. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 32-33. Kılıç, *Hermesler Hermes*, 71.

³⁰⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/292-293. Plotinus'a göre insan ruhları, doğaları itibariyle tanrısal ve akılsal alana ait olup, maddesel dünyadan kurtulmak için arzu ve güce sahiplerdir. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 146. Hermetik düşünceye göre de insanın bedeni, maddesel olduğu için kötülüklerle nitelendirilip kınanmaktadır. Çünkü maddesel öz, tanrıya kavuşabilmenin önünü açan asıl özü baskılar ki insan kendi bilgisinden uzaklaşır. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 36-37. Kılıç, *Hermesler Hermes*, 73. Ayrıca Hermetik düşüncede insan, maddesel kötülükler arındırılabilmek için -ölümünden sonra- sırayla yedi gök cismine yükselir ve her bir gezegenin kendine kattığı olumlu özellikleri yüklenirken diğer kötü

aşağısında bulunan varlık türlerinin temel kesişim noktasıdır. Bu sebeple eğer kendi mertebesinin sınırlarını aşabilirse bilfiil melek olup cennete, kendi sınırlarının altında kalır ise de bilfiil şeytan olup cehennemi hak eder.³⁰⁹ Zira varlık mertebelerinin en üstünde yer alabilecek olanda veya onların en altında kalabilecek olanda insandır. İnsanı varlık sisteminin zirvesine oturtacak ana etmende; kendini, çevresini ve aklının sınırlarını tanıyarak duyuşal âlemden nefsini soyutlayabilmesidir.³¹⁰

İhvân'ın insan merkezli evren anlayışına ilişkin baskın karakterli açıklamaları, sadece ruhânî âlemin varlıkları bakımından değil, cismânî âlemin canlı türleri açısından da kurulan kapsayıcı benzerliklerle işlenmiştir. Bu bakımdan evrenin ayırım gözetmeksizin tüm alanlarında bulunan gök cisimleri, unsurlar ve onların birbirine dönüşümüyle oluşan maden, bitki ve hayvan türlerinden her ne varsa, nitelikleri bakımdan insan tabiatında bulunan bir karşılıkları mutlaka vardır. Çünkü insan dışında herhangi bir varlığın kendi bünyesi içerisinde, evrende bulunan bunca somut gerçekliği, karmaşık durumları, oluşumlarda gözlemlenen farklı tasavvurları ve tüm niteliksel özdeşlikleri ihtiva eden “küçük bir âleme”³¹¹ karşılık gelişi mümkün değildir. Daha doğrusu böylesi bir yapının tamamına karşılık gelirse bile, bu yapıların tümünü kendine kıyasla anlaşılır kılabilecek uygun bir ölçütün bulunması olası değildir. Dolayısıyla maddî ve manevî yapısı itibariyle insan; kuşatıcı feleğin en üst noktasından Ay yörüngesinin en üçra köşesine kadar, basit veya bileşik tüm varlık türlerine ilişkin tabiatları kendi özünde muhafaza eden nihaî analogik ölçüttür. Aynı zamanda bu ölçüt, âlemin tamamını ayakta tutan Küllî Nefs'in, kendisine en çok benzeyen cüz'î yanını oluşturmaktadır. Bu sayede de Küllî Nefs'ten Tabiata, Tabiat'tan gök cisimlerine, gök cisimlerinden dört unsura ve

hasletlerden sıyrılır. Sonunda ise göklerin melekûtuna, yani gayri cismânî âlemin sonsuzluğuna ulaşır. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 37-38. Kılıç, *Hermesler Hermes*, 74. İnsanın maddesel ve karanlık yönü olarak kabul edilen beden, Sâbiîliğe göre de mahkûmiyet ve ceza sebebidir. Bu sebeple de insanın kurtuluşu, evren içerisindeki yerini bilerek, kendini maddesel kirlere arındırmasıdır. Gündüz, *İslâm ve Sâbiîlik*, 140-141.

³⁰⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 3/41; 3/53; 1/123; 2/61-62. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/105-106. Aristoteles teolojisinde, insanın kendini ait hissettiği aklı ve ruhî âleme ulaşabilmesi, nefsin kendini bedenden soyutlayışıyla birlikte gelen mistisizme bağlıdır. Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 45. Hermetik düşünce de de bedensel hazza ve şehvete dalarlar, akıllarını kullanmadıkları ve kendilerini ölümlü âleme sıkıştırdıkları için tanrısal gerçekliğe ulaşamamış olanlar olarak nitelendirilirler. Trismegstus, *Corpus Hermeticum*, 51.

³¹⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/234-235; 2/153-154. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/409.

³¹¹ İhvân düşüncesinde insanın “küçük bir âlem” oluşu hakkında detaylı bilgi için bkz. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 80-87. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 119-122.

dört unsurdan müvellidâta doğru akan faziletlerin, insanın tabiatında açığa çıkardığı etkiler kolayca algılanabilmektir.³¹²

Görüleceği üzere İhvân feleklerin, gezegenlerin, burçların, göğün katmanlarının veya Ay-altı âlemde bulunan tüm varlık türlerinin, insan bedeninin oluşumunda, idamesinde ve sonlandırılışında etkilerinin ve benzerliklerinin bulunduğunu kabul etmiştir. O halde evrene bir bütün olarak bakıldığında her yapının birbiriyle örülü çeşitli nedensellikleri kesin şekilde bulunmaktadır.³¹³

³¹² Varlığın sekizinci evresi olarak bilinen anâsır-ı erbaa (dört unsur) bölümünde, İhvân'ın, Küllî Nefs'in güçlerinden doğan fiillerini -Tabiat vasıtasıyla- gök cisimlerine, unsurlara ve onlardan doğanlara nasıl taşırdığını açıklamıştı. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/321-322.

³¹³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/353-356. İhvân, insanın âlemin kısa bir özeti oluşunu şu sözlerle açıklar. "...Yüce yaratıcı insanı en güzel bir şekilde yaratmış, en mükemmel surette dizayn etmiş ve onda büyük âlem görünsün diye suretini nefsin aynası yapmıştır. Çünkü şanı yüce olan yaratıcı insan nefsinin ilimlerin hazinelerinden haberdar etmek ve ona bir bütün olarak âlemi göstermek isteğince, âlemin geniş ve büyük olduğunu, yine âlemin ömrünün uzun, insan ömrünün de kısa olması sebebiyle, âlemin tamamını görmeden insanın, bu âlemde dönüp dolaşamayacağını biliyordu. Bu sebeple insan nefsinin, büyük âlemin özeti durumunda olan küçük bir âlem olarak yaratmayı hikmetinin gereği görmüştür..." İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/352.

BÖLÜM 3: RESÂİLÜ İHVÂNİ'S-SAFÂ ÇERÇEVESİNDE GÖK CİSİMLERİNİN İNSANLA MÜNASEBETİ

3.1. Bir Akıl Yürütme Teatisi Olarak İlm-i Ahkâm'ın Önemi ve Bilgi Türleri Arasındaki Yeri

İhvân-ı Safâ'nın bilimler sınıflamasına ilişkin düşüncelerini aktardığı bölüm dikkate alındığında felsefî ilimleri; matematik, mantık, tabiî ilimler ve metafizik (ilâhiyat) şeklinde dörde ayırdığı görülecektir. Bunların ilki olan matematik ilimleri, içerisinde yıldızlar ilminin (ilm-i nücûm) de bulunduğu dörtlü bir araştırma sahasına sahiptir. Bu sahanın temel şubelerinden biri olan ilm-i nücûm; feleklerin, gezegenlerin ve burçların tabiatlarını, miktarlarını, yapısal formlarını, dönüş keyfiyetlerini, dairesel hızlarını ve sahip olmuş oldukları ekliptik³¹⁴ düzlemlerini dikkate alarak, yeryüzünde gerçekleşen durumların, oluşmadan önceki hallerine dalâlet eden astronomik verilerin yorumlanmasıyla uğraşan ilimdir ve bu ilim üç kısma ayrılmaktadır.³¹⁵ Bunlar daha öncede belirtildiği gibi ilm-i hey'e, ilm-i zîcât ve ilm-i ahkâm'dır.³¹⁶

İlm-i nücûm'un ana dalı olan ilm-i hey'e'nin, İslâm dünyasında yer yer eleştirilse de, en azından güçlü bir muhalefetle karşılaşmayacak kadar felsefî, fikhî ve kelâmî çevrelerce kabul gördüğünü bilmekteyiz.³¹⁷ Buna rağmen aynı ölçüde kabullenişin ilm-i ahkâm noktasında bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Zira dönemin ulemâsı bu ilmin doğrulanması ve hakikati noktasında görüş ayrılığına düşmüştür. İhvân ise bu ilme ait

³¹⁴ Ekliptik (Tutulum): Gezegenlerin Güneş'in etrafında dönerken izlemiş oldukları hayali düzleme denir.

³¹⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/60. İhvân düşüncesinde ilm-i nücûm olarak ifade edilen ilim, daha çok ilm-i felek terimiyle astronomiye karşılık gelirken; İlm-i ahkâm-ı nücûm olarak ifade edilen tanımlama ise, astroloji bilimine karşılık gelir. Benzer tanımlamalar için bkz. Tevfik Fehd, "İlm-i Ahkâm-Nücûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 03 Temmuz 2020). Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005), 29-34. Tevfik Fehd, "İlm-i Felek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 03 Temmuz 2020). Batlamyus'un astronomi tanımlamasına baktığımızda, astrolojiyi de kapsayan genel bir yapısının olduğu görülecektir. Bu tanımların özelinde yer alan astroloji ise olasılık, öngörülebilirlik ve bireysel çıkarımlar bazında zaman zaman açığa çıkan göksel değişimlerin, genel nitelikler noktasında vukû' bulan sonuçlarını araştırmak olarak tanımlanmaktadır. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 8.

³¹⁶ Bu ilimlerin özelliklerine ve araştırma konularına ilişkin bilgiler daha önceki bölümler içerisinde yer verildiği için burada uzun uzadıya yer verilmeyecektir. Ancak ilm-i ahkâm ile ilgili tanımlamaya tekrar bakacak olursak onun; gezegenlerin yörüngesel hareketlerinden, burçların doğumlarından ve yıldızların hareket durumlarından yola çıkarak, Ay-altı âlemden oluşmadan önce kâinat hakkında, akıl yürütmenin niteliğine bağlı öngörüler olduğunu ifade etmemiz gerekir. Detaylı bilgi için bkz. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/137; 5/60; 1/160-161. Benzer yorumlayış şekli için bkz. Aydın, "İhvân es-Safa'da Bilim Eğitimi, Amacı ve Sınıflaması", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 6/21 (2007), 50/51.

³¹⁷ Aydın, "Kozmolojik Temeleler Işığında İhvân es-Safa'da Astroloji ve Astrolojinin Meşruluğu Sorunu", 181.

çoğu incelemeleri risâlelerde sıkça dile getirerek büyük bir meşruiyet kazandırmıştır. Buna göre gök cisimlerinin yeryüzünde gerçekleşen olaylara gizli etkileri, işaretleri ve temasları olduğu düşüncesi ön planda tutulmuştur. Ancak İhvân, yaratıcının âlemin imarı, idamesi ve idaresi için seçtiği bu koruyucu varlıkların, beşerî konjonktürdeki yerini ve etkilerini, varlık ve eşya hakkında incelikli araştırmalarda bulunan kimselerin fark edebileceğini düşünmüştür.³¹⁸ Buna göre gök cisimleri birtakım olaylar üzerinde öngörüselsel analizler sunabilir³¹⁹ veya bir akıl yürütme teatisi olarak faydalarından bahsedilebilir. Bu faydalara iki örnek vermek gerekirse ilki; insanların ilerleyen süreçte meydana gelecek durumlardan haberdar oluşuyla, onlara karşı geliştirebileceği tedbir ve bertaraf amaçlı bilgi yardımıdır. İkincisi ise henüz gerçekleşmemiş durumların bilinmesiyle birlikte, yaratıcıdan istenilecek bağışlanma, yardım ve acziyete ilişkin durumların itirafına sunacağı kolaylıktır.³²⁰

İhvân'ın gök bilimleri olarak üçe ayırdığı astronomi, ilm-i ahkâm ve ilmü'z zîcât, hem tanımları bakımından hem de araştırma sahaları bakımından ileriye dönük birtakım tespitler içermektedir. Ancak onların içermiş oldukları bu tespitlere yüklenen değerler, onların varlık düşüncesindeki konumlarının bir getirisi olarak, gelecek kaygısı üzerine inşa edilmiş akıl yürütmelerdir. Çünkü risâlelerde çoğu kez “yıldızların rûhânîleri” ve “melekler” şeklinde ifade edilen bu gök cisimleri, zihinsel emirlerin bedensel hareketleri yönettiği gibi yeryüzünü yöneten sorumlu varlıklar kabul edilmiştir. Haddizatında yaratıcı, bu gök cisimlerinin de içerisinde bulunduğu bir sistemle yeryüzüyle irtibat halindedir. Bu irtibatın başlatıcısı, sonlandırıcısı, hareket ettiricisi, yöneticisi ve yönlendiricisi olan yaratıcı, kendi tercihiyle birtakım varlıklara -aracı-mesûliyetler vermiştir. Bu mesûliyetler hiyerarşisinde yer alan gök cisimleri, evrenin mecâzî fâili olarak nitelenen Küllî Nefs'in, alet ve edevâtları mesabesinde. Bu bakımdan onlar, Tabiat aracılığıyla Küllî Nefs'ten kendilerine gelen feyzi ve bilgiyi, varlık sahasına taşımakla görevli kılınmışlardır. Ancak görevliler eliyle taşınan bu

³¹⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/161.

³¹⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/260.

³²⁰ İhvân gibi Batlamyus'da her durumda olacak olayların önceden bilinmesinin gereksiz olduğunu söyler. Çünkü insanların ilk etapta gerçekleşeceğini bildiği olaylar karşısında bile aşırı paniğe veya çılgınca bir sevince kapılmasının yaratabileceği kötü durumların oldukça fazla olduğu kanaatindedir. Diğer taraftan olaylara dair sahip olunan önsezilerin, beklenmeyen olaylara yönelik sakinleştirici ve kaygıyı hafifletici etkileri de ortadadır. Yine Batlamyus'a göre önceden bilinen bir gerçeklik, ilâhî yasaların sonucu açığa çıkan nedensel getirilere karşı itminan oluşu sağlar. Çünkü gök cisimleri, insanda sonradan değişimi mümkün olan doğal eğilimlerin gerçekleştiricileri ve yansıtıcılarıdır. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 13-15.

faziletlerin, Ay yörüngesinin altındaki canlılara aksettirebilmeleri, onları kabul edecek varlıkların durumlarıyla yakından ilişkilidir. Öyle ki onların (gök cisimlerinin) boyutlarına, yeryüzüne uzaklıklarına ve birbirleriyle olan hareketlerine göre farklılık arz eden yapıları, yeryüzünde gerçekleşen her oluşun ve meydana gelişin ana sebebidir. Bu yüzden Ay yörüngesinin altında gerçekleşecek her olayın veya oluşun bilgisi, yine Ay yörüngesinin üstünde belirlenen zamanına ve illetlerinin açığa çıkışına bağlıdır.³²¹ O halde yörüngelerindeki hareketleri esnasında, yedi gezegenin ve diğerlerinin, Ay-altı âlemin düzen ve istikrarına ilişkin etkilerinin, rasyonel çıkarımlarla önceden ortaya koyuluşuna “göksel bilgi” veya “astrolojik bilgi” diyebiliriz.

Kâinata ilk etkenin lütfuyla başlayan ve son edilgenin bu lütfu kabullenışıyle nihayete eren nedensellik zinciri, gök cisimlerinin yeryüzüyle bağlantılı birçok durumun nedeni olduğu yargısını geçerli kılmıştır. Ancak zaman içerisinde böyle bir yargının oluşumuyla birlikte akıllara, yeni bir problem olan “gaybî bilgi”³²² ile “göksel bilgi” arasındaki ilişkinin keyfiyeti gündeme gelmiştir. Bu noktada İhvân, “(yaratıcı açısından) geleceğe yönelik kesin bilgiler” olarak gördüğü gaybî bilgilerle, “aklı çıkarımlarla desteklenmiş önsözler” olarak gördüğü göksel bilgiler arasında ayrıma gitmiştir. Çünkü İhvân’a göre insan için bilgi alanları üçe ayrılır ki bunlar; geçmişte olmuş olanlar, şimdiki zamanda oluşanlar ve gelecekte olacak olanlardır. İnsan kendiyle ilgili gerçekleşen bu üçtür bilgiye ise üç yolla³²³ ulaşır: Önceden gerçekleşmiş olanlar hakkında duyum ve haber alma, şimdiki zamanda gerçekleşenler hakkında duyumsama, gelecekte karşılaşılabileceklerle ilgili ise akıl yürütmeler vasıtasıyla bilgi edinmektedir.

³²¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/126. İhvân’a yakın şekilde Batlamyus’da, ezeli varlıktan başlayarak âleme doğru yayılan gücün, orada bulunan tüm varlıkları kapsayacak şekilde temas ettiğini kabul etmektedir. Gök cisimleri ise, yerküreye yayılacak olan bu gücün taşıyıcılarıdır. Gök cisimlerince aktarılacak olan bu güç, önce dört unsura, ardından bitkilere, sonra hayvanlara ve maden türlerine ulaşarak onları değişime uğratar. Bu sebeple de Güneş ve Ay başta olmak üzere gök cisimleri mevsimlerin, iklimlerin, bitkilerin, suların ve canlıların vücutsal değişimlerinin belirleyicileridir. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 9.

³²² Burada bahsedilen gaybî bilgi, insan için algılanabilenin ötesinde kabul edilen, duyulara konu olmayan ve yaratıcıya nispetle kesin olan bilgilerdir. Bu anlamda bkz. Maşallah Turan, “Gayb İlminin Yorumlanmasındaki Tutarsızlıklar Muhammed Ali Sâbûnî Örneği”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2016), 134-135. Necati Kara, “Kur’an’da Gayb”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1994), 55-57. Taş, *İhvân-ı Safâ’da Felsefe ve Din Münasebeti*, 52.

³²³ İhvân’ın reel varlık alanına hasrettiği bilgi alanları hakkında detaylı bilgi için bkz. Onay, *İhvân-ı Safâ’da Varlık Düşüncesi*, 138-146. Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı-Âlem*, 52-56. İhvân, Kur’an-ı Kerim’de insan için belirlenen bilgi alanlarıyla özdeşleşen bir tanımlama yapmıştır. Bu anlamda bkz. Vahid Göktepe, “Kur’an’da Bilgi ve Bilginin Kaynakları”, *Harran Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/20 (2008), 164. İhvân-ı Safâ düşüncesinde insan ve bilgi edinme yolları hakkında detaylı bilgi için bkz. Haris Macıç, *İhvân-ı Safâ’da Zâhir ve Bâtın* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 15-21.

Dolayısıyla insanın elde edebileceği söz konusu bilgiler bakımından, “gaybî bilgi”, bulunduğunu konum itibarıyla, beşerî bilgi alanına dâhil değildir. Çünkü gaybî bir bilgi akıl yürütmeye, neden-sonuç ilişkisine, haberlere ve duyumsamaya ihtiyaç duymadan bilmeyi gerektiren bir bilgidir. Bunu ise yaratıcı dışında hiçbir kademede yer alan yaratılmışların bilmesi mümkün değildir. Buna karşın göksel alana (astrolojiye) ilişkin bir bilgi, onunla ilgili duyumsamalara, incelemelere, düşünmeye ve neden-sonuç ilişkisi kurarak kıyaslamalarda bulunulmaya mahkûmdur.³²⁴

Göksel bilgiler, akıl yürütme sanatına bağlı olarak birtakım olayların oluşmasından önce onlar hakkında fikir sahibi olunuşuna yardımcı olan incelikli ve titizlikli bir yoldur. Bu yolu kullanan diğer ilimlerinde her ne kadar araştırma konuları farklı olsa da amaçları geleceğe yönelik öngörü hizmeti sunmaktır. Bu ilimler İhvân’a göre; zecr, fal ve kehanetler; birtakım rüya yorumları; kalbe gelen düşünceler (havâtır), vahiy ve ilhamdır. Bunların son kısmı hariç tamamı, öğrenimine ilişkin belirli bir çaba ve gayret sonucunda, insan tarafından kazanılan ve üstlenilen birer meziyettir. Çünkü bahsi geçen tüm bu faaliyetlere ilişkin bilgilerin oluşumunda insan; incelemeye, tefekküre, düşünmeye ve kıyas yapmaya mecburdur. Bu sebeple bu türden düşünsel bilgilerin oluşumu her tür seviyedeki insan gruplarına değil, alanında uzmanlaşan kimselere mahsus bilgilerdir.³²⁵ Zira henüz gerçekleşmemiş durumların önceden bilinmesi her insan için uygun olmayıp, kişilerin mizaçlarına göre olumlu veya olumsuz durumlara sebebiyet verebilirler.³²⁶ Buna karşın uzman kimselerin bu ilimleri öğrenişinde de kendilerine has amaçları vardır ki bu amaç; “Ay-altı âlemdeki olayların nasıl yönetildiğini bilme ve mevcudatın içerisine yerleştirilmiş yasaları öğrenme çabasıdır.”³²⁷ Bu yasalar çerçevesinde gerçekleşmesi muhtemel durumları inceleyen, akıl yürüten ve neden-sonuç ilişkisi perspektifinde araştırmalarda bulunanlar, oluşu ve sonuçları muhtemel durumları önceden kestirebilecekleri için, dünyalık iş ve durumlardan uzaklaşarak, orada gerçekleşen durumların zorunlu kıldığı sonuçlar karşısında üzüntü veya kaygıya kapılmazlar. Hal böyle olunca bu göksel nesnelere üzerinden önceden gözlemlenebilecek her hüküm, insanların olumsuz durumlar

³²⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/167-168.

³²⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/168.

³²⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/241.

³²⁷ Benzer açıklama için bkz. Taş, *İhvân-ı Safâ’da Felsefe ve Din Münasebeti*, 52.

karşısındaki tutumunu optimize edecektir.³²⁸ Aynı şekilde göksel bilgilerin farkında olan kimseler, yaşamın akışı içerisinde var olup, sonuçları hızlı veya yavaş gerçekleşen iş ve eylemlere ilişkin en doğru başlangıç ve son veri zamanlarını bulabilirler.³²⁹

Göksel bir bilgi, toplumsal ve bireysel hayatımızın tüm alanlarında karşımıza çıkan meselelerde, yaratıcının kozmik düzen içerisine yerleştirdiği yasaları da hesaba katarak, ferasette bulunulmasını sağlamaktadır.³³⁰ Bu durumun farkında olan İhvân, -oldukça geniş bir yelpazede- göksel yasaların, hayatın tüm alanlarına ilişkin analizlerine yer verme yoluna gitmiştir. Örneğin; hamilelik, evlilik,³³¹ doğum, cinsiyet,³³² ölüm,³³³ hastalık, yolculuk³³⁴ vb. yaşama ilişkin; savaş, barış, yönetim, bürokrasi vb. siyasi meselelere ilişkin; alım-satım, ticaret ve alışveriş³³⁵ gibi iktisadi meselelere ilişkin;

³²⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/241.

³²⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/280-281.

³³⁰ Seyyid Hüseyin Nasr'a göre de İhvân, risâlelerinde pek çok defa yer verdiği astrolojiyle, geleceğe yönelik sıradan olayları tahmin etmek yerine, varlıktaki düzenden etkilenen eşyayı açıklamayı amaçlamıştır. Nasr, *İslâm Kozmolojisi Öğretilerine Giriş*, çev. Nazife Şişman, 96.

³³¹ Batlamyus, karı-koca arasında kurulan evlilik bağının niteliğinin, eşlerin özelliklerinin, evlilik sayılarının, ruh hallerinin, cinsel dürtülerinin ve kişisel özelliklerinin önceden bilinmesi hakkında çıkarımlarda bulunur. Örneğin; uğurlu gezegenlerin yükselişi esnasında kurulan bir evlilikte Satürn'e rastlanırsa, evlenilecek eş çalışkan ve sert; Jüpiter'e rastlanırsa onurlu ve iyi bir yönetici; Mars'a rastlanırsa cesur ve asi; Venüs'e rastlanırsa neşeli, güzel ve çekici; Merkür'e rastlanırsa zeki ve maharetlidir. Dahası Jüpiter, Satürn veya Merkür ile bir araya gelen Venüs, eşleri kocalarına ve çocuklarına karşı tutumlu ve şefkatli yapar, ancak Mars ile karşılaşırsa kolayca öfkelenen, dengesiz ve duygusuz biri kılar. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 106-109.

³³² Batlamyus, bireylerin evliliği sonrasında doğacak çocukların sayısının, cinsiyetlerinin, karakteristiklerinin ve yaşam sürelerinin gök cisimlerinin doğum anındaki pozisyonlanmalarıyla çeşitli öngörülerde bulunulabileceğini savunmuştur. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 109-110.

³³³ Batlamyus astrolojisinde gündelik hayatta yaşanan hastalık ve ölüm şekillerinin niteliği, gezegenlere ilişkin gözlemler sonucunda önceden tahmin edilebilir. Örneğin Satürn; romatizma, kolikasyonlar, titreme ve ateş, histerik koşullar, aşırı soğuktan kaynaklanan bazı hastalıklar ve ölümlerle ilgilidir. Jüpiter; zatürre, spazmlar, baş ağrıları, kalp rahatsızlıkları, solunum düzensizliği vb. ölümle sonuçlanabilecek hastalıklarla ilgilidir. Mars; sürekli veya aralıklı olan ateşler, ani felçler, nefritik durumlar ve kan tükürme, kanamalar, düşükler ve doğum gibi zararlı hastalıklarla ilgilidir. Venüs; mide, karaciğer ve bağırsak rahatsızlıklarından, kanserlerden ve aşırı nem kayıplarından (veya fazlalığından) kaynaklanan ölümlerle ilgilidir. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 116-118.

³³⁴ Ülke içi veya ülke dışı yapılacak seyahatler için doğru zamanın, doğru yönün ve doğru hava koşullarının, tehlikeli veya güvenli yolculukların belirlenmesinde gezegenlere ait temel figürler oldukça önemlidir. Örneğin Jüpiter ve Venüs'ün hâkim olduğu seyahatler güvenli ve keyifli iken; Satürn ve Mars'ın hâkim olduğu dönemlerde yapılan seyahatler rahatsız edici ve güvensizdir. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 114-116.

³³⁵ Batlamyus'a göre sosyal alanda kurulan dostluklar, düşmanlıklar, tanışmalar, yakınlaşmalar veya sempatik ya da antipatik diyebileceğimiz çoğu eğilimler, iyi yahut kötü şekilde kurulan göksel konfigürasyonlarla bağlantılıdır. Örneğin, Satürn ve Jüpiter birbirlerinin mevkilerine yaklaşırlarsa, tanışma, tarım veya miras yoluyla dostluklar üretirler; Satürn ve Mars birbirinin mevkilerine yaklaşırlarsa, kasıtlı olarak kavgalar ve entrikalar üretirler; Satürn ve Venüs birbirinin mevkilerine yaklaşırlarsa, akrabalar arasında hızla soğuyan birliktelikler üretirler. Satürn ve Merkür birbirinin mevkilerine yaklaşırlarsa, ticaret, evlilik veya ortaklık üretirler. Jüpiter ve Mars birbirinin mevkilerine yaklaşırlarsa, statü veya mülk yoluyla gruplaşmalar üretirler; Jüpiter ve Venüs birbirinin mevkilerine

hırsızlık, gasp, zorbalık, kayıp olanın bulunması vb. cezaî durumlara ilişkin; elçilerin gönderimi, haberlerin doğruluğu, vahiy vb. dinî meselelere³³⁶ ilişkin; vücut yapısı, ahlâk, karakter, psikoloji vb. insan tabiatına ilişkin; zecr, fal, sihir,³³⁷ büyü, kimya vb. ezoterik ilimlere ilişkin meseleler bunlardan bir kaçıdır.³³⁸ İhvân, bu meselelere ilişkin yürütülen istidlâl çalışmalarını ise, ileriye dönük mutlak zaman algıları yerine, kayıtlandırılmış zaman algıları üzerine inşa etmiştir. Dolayısıyla astrolojiyle uğraşan müneccimin, kendisiyle ilgili ön fikriyatlarda bulunacağı olayların, hem konuları hem de zaman aralıkları bakımından kayıtlandırılmış olması gerektiği kanaatindedir.³³⁹

Tablo 3: İlm-i Ahkâm'ın Temel Araştırma Sahaları

1	Yaklaşık her bin yılda bir gerçekleşen büyük kavuşumların (kırân), kendileriyle ilişkilerini araştıran millet ve devletlerin akıl yürütmeleridir.
2	Memleketlerin bir hükümdardan diğerine, bir milletten diğer bir millete, bir ülkeden diğer bir ülkeye veya bir soydan diğer bir soya geçişiyle ilgili akıl yürütmelerdir. Bu akıl yürütmelerde her yüz kırk yılda bir gerçekleşen kavuşumlar esas alınır.
3	Yönetimin kişiler arasındaki el değişimini ve bu nedenle ortaya çıkacak savaşlar ve

yaklaşırlarsa arkadaşlık, kadınsılık, dinî ayinler vb. şeyler üretirler. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 111-113.

³³⁶ İhvân, gökyüzünde yaşanan birtakım olayların yeryüzünü etkileyişinde dinî bir zeminin varlığına da işaret etmektedir. Buna göre ilm-i ahkâm sadece beşeri aklın bir tasavvuru değil, yeryüzüne göklerin bilgisini taşıyan Hz. İdris'e indirilen vahyin bir sonucudur. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/363. Nasr, *İslâm Kozmolojisi Öğretilerine Giriş*, çev. Nazife Şişman, 88. Kılıç, *Hermesler Hermes*, 188.

³³⁷ İhvân'ın büyü, sihir ve zecr gibi gizli ilimlerden ne anladığı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 54-57. Üsûlücyâ'da, sihir ve efsun yoluyla insanlara sunulan şeylerin, aslında evrenin birbirine tâbi yasalarının önceden bilinmesi sonucu açığa çıkan olguları olarak kabul edilir. Çünkü bu ilimlerle uğraşanlar, hakikati (yasaları) o ana kadar bilinmeyen şeylerin, insanlar için asıl cezbedici ve büyüleyici olduğunu bilmektedirler. Aristoteles, *Üsûlücyâ*, çev. Cahid Şenel, 202-203.

³³⁸ İhvân'ın özellikle edebî ilimlerin bir parçası olarak gördüğü zecr, fal, sihir, büyü, kehanet, muska vb. ilimlerin keyfiyetlerine ve kişiler üzerinde zor anlaşılır etkilerine, gök cisimleri kanalıyla vakıf olunacağı kanaatindedir. Bundan ötürü risâlelerde çoğu kez ezoterik ve mistik karakterli pek çok sanatın anlaşılabilmesinin ön şartı, gezegenlere ait durumların ve hesabın sonucu oluşan verilere bakmakla bilinebilir. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/282-283. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 49-56. Muhammed Âbid el-Câbirî'ye göre İhvân, gizli ilimlerin gök cisimleriyle ele alınışında Hermetik bir kökenden beslenmiştir. Nitekim Hermesçiliğin temel konuları arasında bulunan simya, astroloji, büyü, tılsım vb. gizli ilimlerin risâlelerde ele alınışı da bu kökene bağlanmıştır. Câbirî, *Arap Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba, 282-283. Hermetik düşünceye benzer tarzda Sâbiî metninin de kehanet, sihir, büyü vb. ezoterik ilimleri, gök cisimleriyle birlikte ele aldığı görülecektir. Gündüz, *Sâbiîler Son Gnostikler*, 197-198. Sâbiîliğin bir uzantısı olarak düşünülen Harrânîler'de İhvân'a benzer şekilde gök cisimleriyle ezoterik ilimleri ilişkilendirme yoluna gitmişlerdir. Gündüz, "Harrânîler".

³³⁹ Batlamyus astrolojisinde öngörülerde bulunabilecek olayların birkaçını şu şekilde ifade etmemiz mümkündür. Bunlar savaşlar, kıtlıklar, salgın hastalıklar, depremler, su baskınları ve benzerleri ülke halklarını doğrudan etkileyen büyük ve periyodik durumlardır. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 37-38.

	ihtilaflarla ilgili akıl yürütmelerdir. Bu konudaki akıl yürütmeler her yirmi yılda bir oluşan kavuşumlardan hareketle yapılır.
4	Ucuzluk, pahalılık, bolluk, kıtlık, verimsizlik, salgın vb. olumsuz durumlarla gerçekleşen ölümlerin ve toplumsal bozulmaların sonuçlarına ilişkin akıl yürütmelerdir. Bu konudaki akıl yürütmeler dünyanın takvimlerde kaydedilen yıl dönümlerinden hareketle yapılır.
5	Aybeay veya günbegün gerçekleşen günlük olaylara ilişkin akıl yürütmeler. Bu akıl yürütmeler yıllık çizelgelere kaydedilen vakitlerden, gezegenlerin kavuşumlarından (ictimâ) veya karşı konumlarından (iskbâl) hareketle yapılır.
6	Yeni doğan kimselerin, doğdukları andaki göksel düzenin esas alınarak, onların doğumlarının yıl dönümleri üzerinde zorunlu kıldığı hallerinden haberdar olmak için yapılan akıl yürütmelerdir.
7	Hırsızlık ve söylenti gibi gizli olaylara ilişkin akıl yürütmelerdir ki bununla o eylemler sonucu oluşan niyet ve sorumluluklara yönelik öngörülerde bulunmaktadır. Bu konudaki akıl yürütmeler, sorunun ve onunla ilgili talebin ortaya çıktığı vakitten hareketle yapılır.

Kaynak: İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/168-169. Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 53-54.

3.2. İlm-i Ahkâm'ın Araştırma Konuları ve Özellikleri: Felekler, Gezegenler ve Burçlar

Tüm gök bilimlerinin ana konuları gibi ilm-i ahkâm'ın da ana konusu üç şeyin niteliklerini bilmekle sınırlıdır. Bunlar; felekler, gezegenler ve burçlardır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi felekler; Güneş başta olmak üzere bilinen her bir gezegene ait olduğu düşünülen şeffaf, içi boş ve oval biçimli yörüngelerdir. Aynı şekilde birbiri üzerine sarmal pozisyonda dolanmış bu ekliptik düzlemler, gökler anlamına gelen “semâ” kavramıyla anlamdaş olup, onun Ay yörüngesinin üzerinde bulunan dokuz katmanına karşılık gelirler. İhvân'a göre yaratıcı tarafından kendilerine özel bir düzlem tahsis edilmiş olan gezegenler, hareketsiz olmakla beraber, kendilerine ait felekleriyle

birlikte hareket kazanırlar. Çünkü hareket, feleklerin gezegenlere sunmuş olduğu dairesel bir dönüş kuvvetidir.³⁴⁰

Gezegen; sayıları 1029 olarak kabul edilen dairevi, yuvarlak, parlak ve “yıldız” şeklinde isimlendirilen gök cisimlerinin, doğrudan gözlemlenebilen yedi gezgin kısmına karşılık gelen isimlendirmedir. Bunlar Satürn (Zühal), Jüpiter (Müşteri), Mars (Merrîh), Venüs (Zühre), Güneş (Şems), Merkür (Utârid) ve Ay (Kamer)’dir. Gezegenlerin bir diğerine oranla dönerken izlemiş oldukları düzlemlerinde, hareketlerinde, akışlarının niteliğinde ve birbirleriyle uyumlu şekilde geçekleştirmiş oldukları etkilerinde, Küllî Nefs’in birincil etmen olduğundan önceki bölümlerde bahsetmiştik. Dolayısıyla yörüngesel düzlemler içerisine oturtulmuş gezegenlerin “göklerin hükümlerleri” ve “tanrının melekleri” oluşu, İhvân kozmogonisinde³⁴¹ edimsel bir kabul olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kabulle ilgili kurulan en yakın benzerlik ise; insanın yerküre ile olan bağlantısı ve orada “halife” kılınışıdır. Çünkü insanlar, kendi bedensel ve zihinsel güçlerini kullanarak, gerçekleştirmeyi arzu ettikleri durumları belirli kurallar çerçevesinde yeryüzüne tatbik ederler. Benzer şekilde gezegenlerde kendilerine has amaç ve enerjileriyle birlikte âlemin imarına, idaresine ve yönetimine, ussal bir yakınlıkla müdahil olurlar.³⁴²

Gezegenler ve âlem arasında kurulan bu yakınlık, onların açılarına, merkezlerine ve hareketlerinin hızlarına mukabil değişiklikler gösterse de, latif fiillerinin ve gizli tesirlerinin bulunduğu kanısını ortadan kaldırmaz. Ancak İhvân, sözü edilen bu tesirlerin ve fiillerin niteliğinin kimler tarafından kavranabileceği noktasında Batlamyus’dan ayrılır. Çünkü Batlamyus, İhvân’ın bilimsel bilgi veya metafizik alanda uzmanlaşmış kimselere hasretmiş³⁴³ olduğu bu ilmi, en basit tarzda gözlemlerde bulunan bireylerinde anlayabileceği kanaatindedir. Bu yüzden de çiftçilerin, çobanların, denizcilerin bile basit bir gözlemle işlerine ne zaman başlayacaklarını, ne zaman sonlandıracaklarını, nerede bulunacaklarını veya nerede bulunmayacaklarını önceden

³⁴⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/175-176.

³⁴¹ Kozmogoni: Gökyüzü cisimlerinin ve gökyüzü sistemlerinin kökenini ve gelişmesini ele alan bir astronomi dalı. Bkz. Aziz Çalışlar, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1991), 282.

³⁴² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/161. Gezegenlerin temel niteliklerinin, yeryüzündeki varlıklara olan etkilerinin en yalın tavihi için bkz. Kaya, “Reason and Rationality in the Epistles of Ikhwân al-Safâ”, 160. Sâbiî kutsal metinlerinden Ginza’ya göre de yeryüzünde bulunan her varlığın karakteristiği, yedi gezegen ve on iki burcun karakteristikleriyle özdeştir. Gündüz, *Sâbiîler Son Gnostikler*, 116-117.

³⁴³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/161.

bilmeleri tesadüf değildir. Hal böyle olunca da insanların, Güneş'in ve Ay'ın hareketleri gözlemlendiği kadar, diğer gök cisimlerinin de çevresiyle olan etkileşimini araştırması gerekmektedir.³⁴⁴

Daha sonra açıklanacağımız üzere, gezegenlerin kendilerine özgü feleklerinde (yörünge) farklı halleri bulunmaktadır. Bunlar; hızlı seyir, yavaş hareket, duraksama, saat istikametinin aksine veya saat istikametinde dönme, apojedeki yükseklik, perijedeki alçaklık, meyilde olma, enlemde hareket etme, düğüm noktasına ulaşma vb. niteliklerdir.³⁴⁵

- a. Yedi yıldızın kendi yörüngelerindeki konumlarından kaynaklı dört hali vardır. Bunlar: zirve (su'üd), iniş (hubût), saat yönünde dönüş (râci'), saat yönünün tersine dönüş (müstakim) şeklindedir.
- b. Yedi yıldızın Güneş karşısındaki konumundan kaynaklı dört hali vardır. Bunlar: Güneş'e yakın olma, Güneş'in karşısında bulunma, ondan ışık alma veya alamama şeklindedir.
- c. Yedi yıldızın Koç (Hamel) burcuna ilişkin yörüngeye girişiyle birlikte gerçekleşen dört hali vardır. Bunlar; merkezlerinin yörüngelerine en uzak noktaya bulunmasına, merkezlerinin yörüngelerine göre en yakın noktada oluşana veya merkezlerinin yörüngelerine en yakın noktadan en uzak noktaya çıkışına, ya da en uzak noktadan en yakın noktaya inişi şeklindedir.
- d. Yedi yıldızın burçlar kuşağı içerisindeki dört hali vardır. Bunlar ya inişten şerefe gitmesine ya da şereften inişe geçmesine; güneysel, kuzeysel, çarpık veya düzgün burçlarda olup olmamasına; enlem ve sapmanın güneyde veya kuzeyde yer alan burçlarda veya tersi durumda oluşuna göre farklılaşmaktadır.³⁴⁶

İhvân'a göre sayılan bu nitelikler, tüm gezegenler için ortak olup, onların bu hallerde bulunmaları kendileri açısından zorunludur. Çünkü gezegenler, bu halleriyle gerçekleştirmiş oldukları seyirlerinde, Ay-altı âlemdeki varlıklar için en uygun mizacı, en doğru tabiatı ve en sağlam nizamı ortaya koyacaklardır. Dolayısıyla gezegenlerin yörüngelerinde yaşanan, olumlu ve itidal üzere bir seyir, yerküredeki canlılar için belirlenen gelişim, donanım ve yapı bakımından en uygun şekli sunarken; bunun aksi

³⁴⁴ Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 10.

³⁴⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/164-165.

³⁴⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/320-321.

yönde gelişen bir seyir ise, yerküredeki canlılar için olumsuz bir gelişim ve donanım sunmaktadır. Çünkü gezegenlerin yerküreye olan ilişkisi, nedenin nedenli üzerindeki yansımından ibarettir. Bu sebeple de göksel düzenin pek çok alanı, yersel düzenin muhtelif pek çok alanına karşılık gelmektedir. Ancak biz araştırmamızın kapsamı gereği, onlara ilişkin niceliksel tanımlar ve rakamsal benzerliklerden ziyade, niteliksel vasıflarından ve insanla ilintili yanlarından söz edeceğiz.

3.2.1. Satürn

Satürn, varlıklardaki formların maddelerine tutunmasını sağlar ve bu sayede kazandırılmak istenilen form, maddeye işlenir. Bu bakımdan dalaktan, vücudun tüm uzantılarına yayılan siyah bir karışıma (kara safra) benzer. Nitekim dalağın insan vücudunun işlevsel yapısı içerisinde önemli bir görevi vardır. Çünkü damarlarda dolaşan kanın en son depolandığı alan olup, gerekli görüldüğünde tekrar -kanın- dönüşümünü sağlamaktadır. Ayrıca kandaki akışkanlığın donuklaşması, kan hücrelerinin birbirine tutunması ve kemik, deri, sinir vb. cildin kısımlarının birbirine bağlanması bu güç sayesinde olmaktadır. Bu sebeple İhvân, Satürn'ün evrene yayılmış olan güçlerinin bulunmayışıyla; vücudun bayağı ve akışkan bir yapıda kalacağını kabul etmektedir.

* Yeryüzünde Satürn'e nispet edilebilir sıfatlar ve fiiller: Ölüm, hareketsizlik, ağırlık, vakar, durma ve yavaşlık³⁴⁷ özelliğidir.

* Toplumsal alanda Satürn'ün tanımladığı kimseler: Çirkin görünümlü insanlar³⁴⁸ ve bu insanların niteliklerine sahip olanlardır.

* Madenler ve eşyalar açısından karşılık geldiği nesnelere: Zift ve kurşun gibi madenler; değersiz kitaplar ve rağbetsiz resimler gibi eşyalardır.

* Mekânlar ve yerler açısından karşılık geldiği alanlar: Yeryüzündeki kara dağlar, harap olmuş yerler, karanlık vadiler, engebeli yollar vb. mekânlardır.

³⁴⁷ Batlamyus astrolojisindeki karşılıkları için bkz. Bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 50-52.

³⁴⁸ Batlamyus astrolojisinde gezegenlerin gökyüzünde buldukları yönler doğrultusunda, doğan bireylerin bedensel mizaçlarında gözlemlenebilen etkileri için bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 78-80.

- * Bitkiler açısından karşılık geldiği türler: Siyah renkli, kötü kokulu ve bayağı şeylerdir.
- * Hayvanlardan arasından karşılık geldiği türler: Siyah renkli ve çirkin görünümleri olan hayvanlardır.
- * Renkler açısından karşılık geldiği kısım: Siyahtır.
- * Yeryüzüne yansıyan ruhânî güçleri açısından: Münker, Nekir ve Azrail’inde içerisinde olduğu gazap meleklerinin fiillerine benzemektedirler.³⁴⁹
- * Günler içerisinden: Cumartesi³⁵⁰
- * Doğası bakımından: Soğuk, kuru, eril, gündüzel ve uğursuzdur.

3.2.2. Jüpiter

Varlıklardaki zıt karışımların dengelenmesi, karşıt tabiatların uyumlu işlerliği, nesnelere üzerine kurulmuş düzen ve istikrarın devamı, Jüpiter’in güçlerinin korunmasıyla gerçekleşmektedir. Tıpkı insan vücudunun içerisine alınmış besinlerin, alanlarına göre sınıflanması, dengelenmesi ve kullanılabilir faydalı ürünlere dönüşümünü sağlayan karaciğerlerin durumuna karşılık gelir. Çünkü Jüpiter’de âlemin parçalarının sınıflanmasına, unsurlarının dengelenmesine ve âlemde bulunan varlıkların en üstün durumlara çıkışına yardımcı olan güçtür. Ayrıca bu güç sayesinde insanlardaki büyüme ve gelişme yanında, zıt karakterli bireylerin arasında kurulacak duygusal yakınlıkta (ünsiyet) sağlanmış olur.

- * Yeryüzünde Jüpiter’e nispet edilebilir sıfatlar ve fiiller: İtidal, denge, uyum, gelişim, din, dindarlık, bağlılık vb.³⁵¹ niteliklerdir.
- * Toplumsal alanda Jüpiter’inin tanımladığı kimseler: Peygamberler, din bilginleri, filozoflar, şeriat sahipleri ve ahlâkî olgunluğa erişmiş³⁵² kimselerdir.

³⁴⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/133; 4/178-180.

³⁵⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/278.

³⁵¹ Batlamyus astrolojisindeki karşılıkları için bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 50-52.

³⁵² Batlamyus astrolojisinde gezegenlerin gökyüzünde buldukları yönler doğrultusunda, doğan bireylerin bedensel mizaçlarında gözlemlenebilen etkileri için bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 78-80.

- * Madenler ve giyim açısından karşılık geldiği nesnelere: Beyaz veya yeşil renkli kumaşlar, sarıklar ve şallar; madenlerden inci, mercan, billur ve camdır.
- * Mekânlar ve yerler açısından karşılık geldiği alanlar: Namaz kılınan ve ibadet edilen kutsal mekânlara karşılık gelir.
- * Bitkiler açısından karşılık geldiği türler: Kâfur³⁵³ kokulu ve dengeli tabiatlı bitkilerdir.
- * Hayvanlar açısından karşılık geldiği türler: Kurban olarak kesilenler ile sadaka veya zekât niyetiyle dağıtım yapılacak tüm hayvanlardır.
- * Renkler açısından karşılık geldiği kısım: Beyazdır.
- * Yeryüzüne yansıyan ruhânî güçleri açısından: Rıdvan'ında içerisinde bulunduğu meleklerin fiillerine benzemektedirler.³⁵⁴
- * Günler içerisinden: Perşembe³⁵⁵
- * Doğası bakımından: Sıcak, nemli, eril, gündüzel ve uğurludur.

3.2.3. Mars

Varlıkların gerçekleştirmek istedikleri amaçlarına yönelik aksiyom, istek, teşebbüs, iş ve sanat etkinlikleri, bulunulan konumlarda yükselme, mükemmel ve üstün olana ulaşma dürtüsü Mars'ın etkisiyle gerçekleşir. Bu bakımdan Mars gezegeninin vücuttaki muadili, öd kesesinin durumuna karşılık gelir. İhvân'a göre karaciğerin, öd kesesinde yoğunlaştırılmış şekilde depoladığı sarı safra, vücudun diğer kısımlarına taşınırken, yağimsı ve nemli maddelerin emilimini sağlar. Bu sayede sarı safra ile birlikte gelen ısı ve sıcaklık, vücuttaki soğuk ve kuru tabiatı dengeleyerek onun gerekli düzeyde tutulmasını sağlar. Benzer durum bitkiler içinde söz konusudur. Öyle ki Mars'tan yayılan güç sayesinde bitkilerdeki nemli ve sulu tabiatlar giderilerek, onların meyvelerini olgunlaştırması sağlanır. Eğer böyle bir durum söz konusu olmasaydı, aşırı nemliliğe maruz kalan bitkiler çürürdü.

³⁵³ Kâfur ağacı: Uzak doğu ülkelerinde yetiştirilen, kokusu keskin ve tadı acı olan bir bitkidir.

³⁵⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/133; 4/178-180.

³⁵⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/278.

- * Yeryüzünde Mars'a nispet edilebilir sıfatlar ve fiiller: Kin, öfke, şiddet, düşmanlık, kötülük, fitne, kararlılık, atılganlık vb.³⁵⁶ niteliklerdir.
- * Toplumsal alanda Mars'ın tanımladığı kimseler: Subaylar, komutanlar, yiğit, atılgan, cesur ve kahraman³⁵⁷ kimselerdir.
- * Madenler ve eşya açısından karşılık geldiği nesnelere: Demir madeni, demirden yapılan silahlar ve aletlerdir.
- * Mekânlar ve yerler açısından karşılık geldiği alanlar: Demir işleme tesisleri, ateşle çalışılan yerler, hayvan kesim alanlarıdır.
- * Bitkiler açısından karşılık geldiği türler: Ateş başlatıcı bitkilerdir.
- * Renkler açısından karşılık geldiği kısım: Kırmızıdır.
- * Yeryüzüne yansıyan ruhânî güçleri açısından: Malik'inde içerisinde bulunduğu, sert ve katı mizaçlı meleklerin fiillerine benzemektedirler.³⁵⁸
- * Günler içerisinde: Salı³⁵⁹
- * Doğası bakımından: Sıcak, kuru, dişil, gecesel ve uğursuzdur.

3.2.4. Güneş

Yapısal olarak tasarlanan evrenin merkezinde yer alan yıldızdır.³⁶⁰ Hikmet ve gücün kaynağı oluşu yanında, varlıkların iyileşmesi, tamamlanması, yetkinleşmesi ve bekaları bu gücün sürekliliğine bağlıdır. Bu gücün varlıktan ayrılışı, varlık sisteminin düzgün ilerlemeyişine ve Küllî Nefs'ten cisimlere yayılan hayat gücünün onlarla buluşmamasına sebebiyet verir. Onun feleklere, tabî unsurlara, onlardan doğanlara, kısacası küllî ve cüz'î bütün mahlûkata nüfuz eden güçleri vardır. İnsan merkezli düşünüldüğünde bu güçler, bedendeki her bir organa özel olarak kan pompalayan kalp

³⁵⁶ Batlamyus astrolojisindeki karşılıkları için bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 50-52.

³⁵⁷ Batlamyus astrolojisinde gezegenlerin gökyüzünde buldukları yönler doğrultusunda, doğan bireylerin bedensel mizaçlarında gözlemlenebilen etkileri için bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 78-80.

³⁵⁸ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/133; 4/178-180.

³⁵⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/278.

³⁶⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/35.

gibidir. Nitekim insan kalbinin bedeninin merkezine yerleştirilmiş olmasına benzer şekilde, Güneş'in cismânî varlığı da feleklerin tam ortasında konumlandırılmıştır. Kalp nasıl ki kanı, vücudun tüm kısımlarına pompalayarak, hormonların ve enzimlerin taşınmasını sağlıyorsa, benzer şekilde Güneş'te yaymış olduğu ısı ve ışığını, âlemin bütün parçalarına taşıyarak, ayakta kalmasını sağlamaktadır. Bu bakımdan bir gezegen olarak Güneş'in, Ay-altı âleme ilişkin izdüşümünü yansıtan bazı durumların bilinmesi gerekir:

* Yeryüzünde Güneş'e nispet edilebilir sıfatlar ve fiiller: Hayat (canlılık), sıcaklık, denge, yetkinlik, tamlık, iyilik, güzellik, parlaklık, ışık, yücelik ve ihtişamdır.

* Toplumsal alanda Güneş'in tanımladığı kimseler: Krallar, liderler, otorite sahipleri, yöneticiler ve izzet sahibi mevkilerde bulunanlardır.

* Madenler ve giyim açısından karşılık geldiği nesnelere: Kırmızı altın, yakut ve değerli mücevheratlar ile ipek ve sarı giysilere karşılık gelir.

* Mekânlar ve yerler açısından karşılık geldiği alanlar: Kral, başkan ve yönetici kesiminin ikamet ettiği görkemli alanlara karşılık gelir.

* Bitkiler açısından karşılık geldiği türler: Kokusu güzel, meyvesi temiz ve şekli düzgün olan tüm bitkilerdir.

* Hayvanlar açısından karşılık geldiği türler: Cevval ve rengi sarı olan atlardır.

* Renkler açısından³⁶¹ karşılık geldiği kısım: Sarıdır.

* Yeryüzüne yansıyan ruhânî güçleri açısından: İsrâfil'inde içerisinde olduğu bazı meleklerin fiillerine benzemektedirler.³⁶²

* Günler içerisinde: Pazar³⁶³

* Doğası bakımından: Eril, sıcak, ateşsel, gündüzel ve uğurludur.

³⁶¹ İhvân astrolojisinde olduğu gibi Batlamyus'da renkleri gezegenlerle ilişkilendirmiştir. Bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 53.

³⁶² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/133; 4/178-180.

³⁶³ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/278.

3.2.5. Venüs

Venüs yıldızı, şuan ki şekliyle gördüğümüz tüm varlıklardaki güzelliğin, çekiciliğin, süsün, keyif verici hallerin, düzenin ve bunlara karşı duyulan arzu ve iştiağın müsebbibidir. Bu gücün varlıklara yayılışı, içine giren yiyeceklerin kimyasal ve fiziksel parçalanmaya uğradığı sindirim organının durumuna benzemektedir. Zira İhvân için mide, haz merkezlerinin temel mecrasıdır. Midenin, yiyeceklerin sindirimi sonrasında duymuş olduğu haz, damarlar yoluyla vücudun tüm kanallarına yayılarak onlarda güzel ve hoş durumların ortaya çıkışını sağlamaktadır. Ayrıca bu güç sebebiyle kişilerde, dünyaya aşırı istek duyma, ahireti arzulama ve dünyada sonsuza denk kalma temennisi belirlemektedir.

* Yeryüzünde Venüs'e nispet edilebilir sıfatlar ve fiiller: Aşk, sevgi, güzellik, çekicilik, süs vb.³⁶⁴ haz verici niteliklerdir.

* Toplumsal alanda Venüs'ün tanımladığı kimseler: Kadınların, hizmetçilerin ve onların konumunda olanların yapısıyla³⁶⁵ ilgilidir.

* Madenler ve eşyalar açısından karşılık geldiği nesnelere: İnci ve bakır madenlerine; eşyalardan kadınların kullandığı takılara, taçlara ve yüzüklere karşılık gelmektedir.

* Mekânlar ve yerler açısından karşılık geldiği alanlar: Yeryüzünde lezzetli yiyecekler ve tatlılarla ilişkili mekânlardır.

* Bitkiler açısından karşılık geldiği türler: Tadı, kokusu, meyveleri, görünümü ve yağları güzel olan her tür bitkidir.

* Hayvanlardan açısından karşılık geldiği türler: Görünümü güzel olan tüm hayvanlardır.

* Renkler açısından karşılık geldiği kısımlar: Tüm uyumlu renklerdir.

* Yeryüzüne yansıyan ruhânî güçleri açısından: İri gözlü hurilerin ve cennetin sakinlerinin içerisinde bulunduğu meleklerin fiillerine benzemektedirler.³⁶⁶

³⁶⁴ Batlamyus astrolojisindeki karşılıkları için bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 50-52.

³⁶⁵ Batlamyus astrolojisinde gezegenlerin gökyüzünde buldukları yönler doğrultusunda, doğan bireylerin bedensel mizaçlarında gözlemlenebilen etkileri için bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 78-80.

* Günlerden: Cuma³⁶⁷

* Doğası bakımından: Soğuk, nemli, dişil, gecesel, uğurlu ve siyahtır.

3.2.6. Merkür

Merkür insan, cin, melek ve şeytanlar başta olmak üzere varlıklardaki; his, bilinç, ayırt etme, düşünüp taşınma, algılama, vahiy, ilham, marifet vb. tüm zihinsel güçlerin kaynağıdır. Bundan dolayı onun âlemin unsurlarına olan nüfuzu, beynin vücuttaki organların tamamına nüfuzu gibidir. Çünkü beyin görme, tatma, koklama, işitme, dokunma vb. duyumsamaların; bilinçli yapılan hareketlerin; hafıza, öğrenme ve konuşmanın; sevgi, elem ve kaygı gibi duygusal durumların merkezidir. Bu bakımdan insandaki tüm zihinsel işlevlerin sistemli ve düzenli işleyişini sağlamaktadır.

* Yeryüzünde Merkür'e nispet edilebilir sıfatlar ve fiiller: İlham, rüya, vahiy, vehim gücü, tahayyül, fikir, düşünce, temyiz, sezgi, görüş, duygu vb. zihinsel kazanımlardır.

* Toplumsal alanda Merkür'ün tanımladığı kimseler: Kâtipler, vezirler, valiler ve mal tahsildarlarıdır.³⁶⁸

* Madenler ve cevherler açısından karşılık geldiği nesnelere: Madenlerden civa; cevherlerden inci, boncuk, badizehrdir.

* Mekânlar ve yerler açısından karşılık geldiği alanlar: Şiir, hat, nazım vb. sanat ve meslek alanlarıyla ilgilidir.

* Bitkiler açısından karşılık geldiği türler: İnsanlığa faydalı olup, ilaç yapılan tüm bitkilerdir.

* Hayvanlar açısından karşılık geldiği türler: Zürafalar, yaban öküzleri ve diğer hayvanlardan yavaş yürüyen fakat uzun mesafe kat eden her canlıdır.

* Yeryüzüne yansıyan ruhânî güçleri açısından: Vildanlara (gençler), sâdik meleklerle (el-kirâmu'l-berara) ve izzetli yazıcıların (el-kirâmu'l-kâtibûn) dâhil olduğu meleklerin fiillerine benzemektedirler.³⁶⁹

* Günler içerisinde: Çarşamba³⁷⁰

³⁶⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/133; 4/178-180.

³⁶⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/278.

³⁶⁸ Batlamyus astrolojisinde gezegenlerin gökyüzünde buldukları yönler doğrultusunda, doğan bireylerin bedensel mizaçlarında gözlemlenebilen etkileri için bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 78-80.

³⁶⁹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/133; 4/178-180.

3.2.7. Ay

Ay, değişim, dönüşüm ve bozuluşun ilişmediği felekler âlemiyle; sürekli yenilenme, başkalaşma ve fesadın hüküm sürdüğü unsurlar âlemi arasında köprü konumundadır. Nitekim vücutta bulunan akciğerlerde, hem içlerine çekmiş oldukları havayla (oksijen) bedenın doğal ısısını korurlarken, hem de dışarıya vermiş oldukları havayla da (karbondioksitle) bedene sıhhat kazandırmaktadırlar. Ayrıca Ay, âlemde bulunan varlıklardaki artma, büyüme, çoğalma, gelişme vb. niteliklerin müsebbibidir. Bu sayede bitkilerde gördüğümüz yetişkinlik, sularıda gördüğümüz çoğalma ve bazı madenlerdeki oluşumlar meydana gelir.

* Yeryüzünde Ay'a nispet edilebilir sıfatlar ve fiiller: Büyüme, gelişme, olgunlaşma, değişim, yenilenme vb. varlığa ilişkin ilerletici niteliklerdir.

* Toplumsal alanda Ay'ın tanımladığı kimseler: Vekiller, ileri gelenler, imaret sahipleri, tahsildarlar ve su ile ilgili işlerde çalışanlardır.

* Madenler ve cevherler açısından karşılık geldiği nesnelere: Gümüş, tuz ve kar gibi beyaz cisimlerdir.

* Mekânlar ve yerler açısından karşılık geldiği alanlar: Dağların dorukları ve karlı alanlarıdır.

* Hayvanlardan açısından karşılık geldiği türler: Sudan oluşan ve sudan beslenen tüm hayvanlardır.

* Yeryüzüne yansıyan ruhânî güçleri açısından: Yeryüzü ve gökyüzü arasında gidip gelen, vahiy ve bereket taşıyan Muakkîb meleklerin fiillerine benzemektedirler.³⁷¹

* Günler içerisinden: Pazartesi³⁷²

3.2.8. Sabit Yıldızlar

Varlıkların cinslerindeki farklı görünüşleri, yer ve gök sakinlerinin bekası, mahlûkatın ayakta duruşu ve varlıkların yaşam döngülerini devam ettirebilmeleri, bu yıldızlar

³⁷⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/278.

³⁷¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/133; 4/178-180.

³⁷² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/278.

sayesinde gerçekleşmektedir. İhvân, sabit yıldızların yeryüzüne yansıyan güçlerini, arşı taşıyan meleklerin konumlarıyla özdeşleştirmektedir.³⁷³

3.3. Burçlar ve Nitelikleri

İhvân düşüncesinde, âlemin en son katmanı olarak kabul edilen kuşatıcı feleğin tamamı, dikey bir formda ve eşit parçalara ayrılmış on iki hayali çizgiye sahiptir. Söz konusu bu çizgilerden her birine de “burç” adı verilmektedir. Bunlar Koç (Hamel), Boğa (Sevr), İkizler (Cevzâ), Yengeç (Seretân), Aslan (Esed), Başak (Sünbüle), Terazi (Mizân), Akrep (Akrab), Yay (Kavs), Oğlak (Cedî), Kova (Devl) ve Balık (Hut)’tır.³⁷⁴ Her biri 30 derece olmak üzere burçların tamamı 360 derecedir. Derecelerden her biri 60 parçaya, parçalar dakikalara, dakikalar saliselere, saliseler ise daha alt kısımlara ayrılmıştır. Ayrıca burçlarında, gezegenlerin hareketlerine benzer tarzda hareketleri bulunmakta olup, Ay yörüngesinin altında zatları gizli, fiilleri ise görünür olan etkileri bulunmaktadır. Bu durum -daha öncede açıkladığımız şekilde- İhvân’ın, kâinatın korunması ve yönetiminden sorumlu olarak gördüğü melek algısıyla ilişkilidir.

Gök bilimlerinin üçüncü araştırma sahasını oluşturan “burçlar”, gezegenler için “beden”, gezegenlerde burçlar için “nefis” konumundadır. Onların Ay-altı âlemin müvellidâtını etkileyen yönlerine ve tanımlamalarına geçilmeden önce bazı niteliklerini bilmek gerekir:

Tablo 4: Burçların Çeşitleri ve Belirgin Nitelikleri

Kuzeyssel burçlar	Koç, Boğa, Yengeç, Aslan ve Başak’tır. Güneş bunlardan herhangi birinde bulunursa gece uzun, gündüz kısa olur.
Güneyssel burçlar	Terazi, Akrep, Yay, Oğlak, Kova ve Balık’tır. Güneş bunlardan herhangi birinde bulunursa gündüz uzun, gece kısa olur.
Açı bakımından düzgün doğan burçlar	Yengeç, Akrep, Aslan, Başak, Terazi ve Yay’dır. Doğuş süreleri 120 dakikadan fazla olup, Güneş’in kendi üzerlerinde bulunuşuyla geceler uzamaya başlar.

³⁷³ Batlamyus, el-Mecistî adlı derlemesinde, İhvân’a yakın tarzda sabit yıldızlar adlı beş gezegenin konumunu, evrenin küre şeklini ve paralel çizgiler üzerindeki seyri açısından niteliklerini anlatmaktadır. Bkz. Ptolemy, *Ptolemy’s Almagest*, çev. G. J. Toomer, 37-38.

³⁷⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/138-139; 5/157-158.

Açı bakımından çarpık doğan burçlar	Oğlak, Kova, Balık, Koç, Boğa ve İkizler'dir. Doğuş süreleri 120 dakikadan az olup, Güneş'in kendi üzerlerinde bulunuşuyla gündüzler uzamaya başlar.
Eril ve gündüzel burçlar	Koç, İkizler, Aslan, Terazi, Yay ve Kova'dır. ³⁷⁵
Dişil ve gecesel burçlar	Boğa, Yengeç, Başak, Akrep, Oğlak ve Balık'tır. ³⁷⁶
Gündüz doğan altı burç	Aslan, Yengeç, İkizler, Boğa, Koç, Balık ve Kova'dır.
Gece doğan burçlar	Oğlak, Yay, Akrep, Terazi ve Başak'tır.
Güneş bölgesindeki burçlar	Aslan, Yengeç, İkizler, Boğa, Koç, Balık ve Kova'dır.
Ay bölgesindeki burçlar	Oğlak, Yay, Akrep, Terazi, Başak ve Aslan'dır.
İlkbahar burçları	Koç, Boğa ve İkizler'dir. Kuzeyden yükselip gündüzü geceden uzun kılarlar. ³⁷⁷
Yaz burçları	Yengeç, Aslan ve Başak'tır. Kuzeyden alçalarak geceyi gündüzden uzun kılarlar.
Güz burçları	Terazi, Akrep ve Yay'dır. Güneyden alçalarak geceyi gündüzden uzun kılarlar.
Kış burçları	Oğlak, Kova ve Balık'tır. Güneyden yükselerek gündüzü geceden uzun kılarlar.
Sıcak, kuru ve doğusal olan ateş üçgenini oluşturan burçlar	Koç, Aslan ve Yay'dır.
Soğuk, kuru ve güneysel olan toprak üçgenini oluşturan burçlar	Boğa, Başak ve Oğlak'tır.
Sıcak, nemli ve batı karakterli olan hava	İkizler, Terazi ve Kova'dır.

³⁷⁵ İhvân astrolojisinde görüldüğü gibi Batlamyus'da gezegenleri eril ve dişil olma noktasında ayırmıştır. Buna göre Ay ve Venüs dişil; Güneş, Satürn, Jüpiter ve Mars eril; Merkür'ün ise her iki cinsiyeti taşıdığı aktarılmıştır. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 18.

³⁷⁶ Batlamyus astrolojisinde burçların, eril-dişil, gecesel-gündüzel, kuzeysel-güneysel şeklinde nitelendirilişleri açısından bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 25.

³⁷⁷ Batlamyus astrolojisinde burçların ve sabit gezegenlerin mevsimlerle ilişkisi ve ekinoksal isimlendirilişleri için bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 24. Burçların etki ettiği meteorolojik durumların yönlerine göre farklı tesirleri vardır. Bunlarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 55-56.

üçgenini oluşturan burçlar	
Soğuk, nemli ve kuzey karakterli olan su üçgenini oluşturan burçlar	Yengeç, Akrep ve Balık'tır.
Zamansal anlamda dönenceli burçlar	Koç, Yengeç, Terazi ve Oğlak'tır.
Zamansal anlamda sabit burçlar	Boğa, Aslan, Akrep ve Kova'dır.
Çift bedenli burçlar	İkizler, Yay, Başak ve Balık'tır.

Kaynak: İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/140-141.

İhvân'a göre gezegenlerin ve burçların yörüngelerinde, birbirleriyle ilişkili bulunan farklı halleri söz konusudur. Bu hallerin bazılarında daha önceki bölümde -ismen- bahsetmiştik. Ancak gezegenlere ilişkin bu durumların tanımlanmasından ve burçların konularında açığa çıkan özel durumlardan bahsetmemiştik. Buna göre burçların; evlerine, vebâllerine, şereflerine, hübûtlarına, üçgenlerine, hadlerine ve ekinokslarına (nevbahar) göre bazı özel durumları vardır. Ayrıca bu özel durumlar, burçlardan birinin diğeriyle arasındaki münazaraya, kavuşmaya (ittisâl), yakınlaşmaya (mukârene), terk ediş (insirâf), çabalamalara (ihtirâf), içtimalara (toplanma), doğuya yönelimine, batıya yönelimine, vedetlerine ve onları takip edilen yerlerdeki bulunmalarına veya oralardan ayrılmalarına göre değişmektedir. Zira her bir gezegen kendi ekliptiğinde seyrederken, belirli açılarda ve derecelerde burçlar kuşağının alanlarına girmektedir. Gezegenlerin karargâhları olarak düşünülen burçlara yüklenmiş kozmik ve mistik özelliklere geçmeden önce, konunun ilerleyen kısımlarında sıkça yer verilecek kavramların tanımlamasını yapmak gerekmektedir.³⁷⁸ Çünkü yeri geldikçe açıklayacak olduklarımız dışında bazı kavramların risâlelerdeki kullanımlarına yer vermek, çalışmanın anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu doğrultuda İhvân'ın antroposentrik çizgisini de ele alan, genel bir terminolojik tablo sunacağız:

Tablo 5: Burçlara Dair Terminoloji ve Antroposentrik Çizgileri

³⁷⁸ Batlamyus düşüncesinde kullanıldığı şekliyle; gezegenlerin evlerine, vebâllerine, üçgenlerine ve yüzleşiş-alçalış aralıklarına ilişkin detaylı bilgi için bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 27-30.

Ev	Güneş ve Ay başta olmak üzere yedi gezegenin 30'ar derecelik aralıklarla bölümlenmiş, burçlarındaki gayri müşahhas ikamet alanlarıdır. Buna göre Aslan burcu Güneş'in evi; Yengeç burcu Ay'ın evi; İkizler ve Başak burcu Merkür'ün evi, Boğa ve Terazi burcu Venüs'ün evi; Koç ve Akrep burcu Mars'ın evi; Yay ve Balık burcu Jüpiter'in evi; Oğlak ve Kova burcu Satürn'ün evidir.	Kendi evinde olan bir gezegenin durumu, kendi ülkesinde veya aşiretinde bulunan bir adama benzemektedir.
Vebâl	Her bir gezegenin kendisine ait olan evinin karşısındaki bölgedir.	Vebalinde olan bir gezegen, yaşadığı coğrafyanın dışında tereddütte kalmış bir adama benzer.
Şeref	Gezegenlerin burçlar kuşağındaki en güçlü olduğu konumdur.	Şerefinde bir gezegen, güç ve kudret sahibi bir adama benzer.
Hubût	Gezegenlerin burçlar kuşağındaki en işlevsiz konumdur.	Hubûtunda olan bir gezegen hakir ve aşağılık bir adama benzer.
Apoje	Gezegenlerin burçlara ait düzleminde, en yüksek noktaya varmasıdır.	Apojesinde olan bir gezegen, en yüksek mertebeye ulaşmış bir adama benzer.
Perije	Gezegenlerin burçlara ait düzleminde, en alt kısımlarda bulunmasıdır.	Perijedeki bir gezegen kendi konumunu kaybetmiş bir adama benzer.
Düğüm noktası	Güneş'in burçlar kuşağındaki geçişi esnasında, kendi yolu ile gezegenlerin izlemiş olduğu yolun, iki noktada kesişmesiyle oluşan düğümlerdir.	Düğüm noktasında olan bir gezegen, yolları kesişen iki adama benzer.

Çıkış düğümü (ra'su'l- cevhezer)	Herhangi bir gezegenin yörüngesindeki seyri esnasında, gideceği düzleme doğru seyrederken sergilemiş olduğu güneyden kuzeye hareketidir.	Çıkış düğümünde olan bir gezegen, uygun bir zamanda hareket eden adama benzer.
İniş düğümü (zenebü'l- cevhezer)	Herhangi bir gezegenin, yörüngesindeki seyri esnasında, kuzeyden güneye doğru yol alırken gelmiş olduğu ilk noktadır.	İniş düğümünde olan bir gezegen, muhalif konumdaki asi bir adama benzer.
Üçgenlerin erbâbları	Tabiatları aynı olan ve buldukları evlerinde ortaklık söz konusu olan üçer burçtan her birine İhvân “üçgenler” adını verir. Bu üçgenleri yöneten benzer nitelikli gezegenler de “üçgenlerin erbâbları” olmaktadır. Dahası tasavvur edilen bu üçgen, insanın üç yaşamsal evresine mukabildir. Örneğin ateş üçgeni, ateşimsi özelliklerin baskın olduğu Güneş, Jüpiter ve Satürn'e; toprak üçgeni Venüs, Ay ve Mars'a; hava üçgeni Satürn, Merkür, Jüpiter'e; su üçgeni Venüs, Mars ve Ay'a ait üçgenleri oluşturmaktadır.	Üçgeninde olan bir gezegen, kendi konağında, dükkânında veya arazisinde bulunan bir adama benzer.
Vecih	30'ar derecelik açılarla birbirlerinden ayrılan burçların, kendi içlerinde de ayrılmış 10'ar derecelik kısımlarına vecih denir. Bu 10'ar derecelik üç kısma ise sırayla “vecih erbâbı” denilen üç gezegen yerleştirilmiştir. Örneğin Koç burcunun birinci 10	Vechinde olan bir gezegen, giyinip kuşanmış bir adama benzer.

	derecelik kısmına ilkin Mars'ın, sonra Güneş'in, ardından Venüs'ün vecihi denilmektedir. İhvân'a göre yeni doğan bir kimsenin morfolojik görünümü hakkında yapılan akıl yürütmeler "vechin erbâbı" olan gezegenin durumuna bağlıdır.	
Hadd	Bilinen 12 burcun farklı noktalardan beş kısma ayrılmasıyla ortaya çıktığı düşünülen ve en küçük parçası 2, en büyük parçası ise 12 derece kabul edilen parçalardan her birine hadd denir. Her haddin gezegenlerden birine bağlanmasıyla oluşan duruma ise "haddin erbâbı" denir. İhvân'a göre haddler üzerinden yapılacak akıl yürütmelerle, kişilerin ahlâkları hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlar.	Haddinde olan bir gezegen, kendi ahlâk ve karakterini gösteren bir adama benzer.
İçtimâ	Çok nadir olmakla birlikte, birden fazla gezegenin yahut tamamının aynı burçta bir araya toplanmasına verilen isimdir.	İçtimâ halinde olan bir gezegen, tüm sevdikleriyle bir araya gelmiş bir adama benzer.
Mukterin	Burçlar kuşağının herhangi bir derecesinde görülemeyen iki gezegene, iki kavuşmuş anlamında "mukterin" denir.	Mukterin durumunda olan iki gezegen, birbirine kavuşmuş iki insana benzer.
İnsirâf	Bir gezegenin, diğer bir gezegenin yanından ayrılıp seyrine devam etmesine denir.	İnsirâf halinde olan bir gezegen, amacına ulaşmış bir kimseye benzer.
İttisâl	Bir gezegenin, peşi sıra diğer bir	Nazar halinde olan bir gezegen,

	gezegeni izlediğinde söz konusu olan duruma denir. İttisâl, iki şekilde olabilir. Bunlar; mukârenet veya nazardır. Nazar; gezegenler arasında 60 derecelik, yani kürenin altıda biri kadar (tesdîs); 90 derecelik, yani kürenin dörtte biri kadar (terbî); veya 180 derecelik, yani yarım (nısf) küre kadar bir açının bulunması demektir.	ihtiyacını gidermeye yönelen şanslı bir kimseye; tesdîs halinde, işlerinde ağır davranan iki kişiye; terbî halinde, karşılıklı anlaşmazlık yaşayan iki ortağa ve teslîs halinde ise, karakterleri uyumlu iki kimseye benzer.
İhtirak	Bir gezegenin Güneş'e en yakın olduğu andır.	İhtirak halindeki bir gezegen, hasta bir kimseye benzer.
Veted	Kuşatıcı kürenin 180 derecelik altı burcunu kapsayan sağ yarıçapıyla, diğer altı burcunu kapsayan sol yarıçapının, 90'ar derecelik dört sabit noktasına denir.	Veted halinde bulunan bir gezegen, kendisi ile ilgili bir duruma hazırlanmış adama benzer.

Kaynak: İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/175-176; 1/141-146.

Buraya kadar anlatılanlarla birlikte, burçların ve onlara izafetle gezegenlerin kavramsal terminolojisini sunmak, konunun ileride anlatılacak kısımları için oldukça yararlıdır. Nitekim yukarıdaki açıklamaları göz önüne alarak, burçlara ilişkin temel bilgileri de - şuan- sunmak yerinde olacaktır:

Tablo 6: Burçlar ve Mufassal Ayrımları

Koç Burcu	Mars'ın evi, Güneş'in şerefi, Satürn'ün hübûtu ve Venüs'ün vebâlidir. Doğusal, eril, dönenceli, safra tabiatlı, ilkbahara ait ateş burcudur. Güneş, onun birinci derecesine ulaştığında gece ile gündüz eşitlenir ve üç ay boyunca günler uzamaya, geceler ise kısaltmaya başlar. Üç vecihi ve beş haddi vardır.
Boğa Burcu	Venüs ün evi, Ay'ın şerefi, Mars'ın vebâlidir. Gecesel, güneysel, sabit, ilkbahara ait ve sevda tabiatlı burçtur. Üç vecihi, beş haddi vardır.

İkizler Burcu	Merkür'ün evi, çıkış düğümünün şerefi, iniş düğümünün hübütu ve Jüpiter'in vebâlidir. Eril, gündüzel, batısal, ilkbahara ait, kan tabiatlı, çift bedenli hava burcudur. İkizler burcunun sonunda günlerin uzunluğu ve gecelerin kısalığı nihaî noktaya varır.
Yengeç Burcu	Ay'ın evi, Jüpiter'in şerefi, Mars'ın hübütu ve Satürn'ün vebâlidir. Dişil, gecesel, kuzeysel, dönenceli ve yaza ait balgam tabiatlı su burcudur. Onun başlangıcıyla üç ay boyunca geceler uzamaya gündüzler kıalmaya başlar. Üç vechi beş haddi vardır.
Aslan Burcu	Güneş'in evidir. Kendisinde şeref ve hübütu bulunmaz. Satürn'ün vebâlidir. Eril, gündüzel, doğusal, sabit, yaza ait, safra tabiatlı ateş burcudur.
Başak Burcu	Merkür'ün evi ve şerefi, Venüs'ün hübütu, Jüpiter'in ise vebâlidir. Gecesel, dişil, güneysel, yaza ait, çift bedenli, sevda tabiatlı toprak burcudur. Onun sonunda gece ve gündüz tekrardan eşit olur. Üç vechi beş haddi vardır.
Terazi Burcu	Venüs'ün evi, Satürn'ün şerefi, Güneş'in hübütu ve Mars'ın vebâlidir. Eril, gündüzel, batısal, dönenceli, sonbahara ait, kan tabiatlı hava burcudur. Başlangıcıyla birlikte üç ay geceler uzamaya başlar.
Akrep Burcu	Mars'ın evi, Ay'ın hübütu, Venüs'ün ise vebâlidir. Gecesel, dişil, sonbahara ait, kuzeysel, balgam tabiatlı su burcudur.
Yay Burcu	Jüpiter'in evi, iniş düğümünün şerefi, çıkış düğümünün hübütu ve Merkür'ün vebâlidir. Eril, gündüzel, çift bedenli, sonbahara ait, safra tabiatlı ateş burcudur. Onun sonunda gecenin uzunluğu ve gündüzün kısalığı nihaî noktasına ulaşır.
Oğlak Burcu	Satürn'ün evi, Mars'ın şerefi, Jüpiter'in hübütu ve Ay'ın vebâlidir. Gecesel, dönenceli, sevda tabiatlı, kışa ait, güneysel toprak burcudur. Onun başlangıcıyla üç ay boyunca günler uzamaya ve geceler kıalmaya başlar.
Kova Burcu	Satürn'ün evidir, kendisinde ne şeref ne de hübütu bulunur, bunula birlikte Güneş'in vebâlidir. Eril, gündüzel, batısal, sabit, kışa ait ve kan tabiatlı hava burcudur.
Balık	Jüpiter'in evi, Venüs'ün şerefi, Merkür'ün hübütu ve vebâli, dişil, gecesel,

Burcu	kuzeysel, balgam tabiatlı su burcudur. Onun sonunda gündüz ve gece eşit olur. Ardından Güneş'in Koç burcuna uğrayışıyla birlikte yeni bir yıl başlar.
-------	---

Kaynak: İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/153-154.

Yeryüzünde bulunan her hayvan, bitki, maden, renk, gün, saat, iş, duygu, düşünce, karakter vb. aklınıza gelebilecek her alan veya her bir nesne, gökyüzünün imitasyonu olan âlemin, sansasyonel karşılıklarıyla gizli bir şekilde örülmüştür. Bu sebeple İhvân düşüncesinde bazı kısımlar zorlama olarak görülse de, sürekli göksel alanın bilinen tüm kısımlarıyla, yeryüzünde karşılaştığımız her objenin onlardan bağımsız düşünülemeden yakın etkileri ve işaret alanları vardır. Zaten İhvân'ın astroloji olarak nitelendirdiği şeyde, göksel düzene yerleştirilmiş olan bu benzerliklerin, akıl yürütmeler sayesinde açığa çıkarılmasıdır. Bu bakımdan Güneş ve Ay başta olmak üzere gezegenlerin ikamet alanları olarak kabul edilen evlerinde, hadlerinde,³⁷⁹ nevbahrelerinde (türlerinde),³⁸⁰ yaradılışlarında,³⁸¹ zamansal aralıklarında³⁸² ve buna benzer birçok noktada; insanlardaki, madenlerdeki, bitkilerdeki veya eşyalardaki çoğu alanı etkiledikleri ve bunlarla benzerlik kurduklarını sıkça ifade etmiştik. Ayrıca İhvân'ın savunmuş olduğu çoğulcu düşünsel yaklaşım gereği bu etkilerin tamamı tek bir millete, kültüre veya çevreye ait düşünürlerin tespitleriyle değil; Fars, Hint ve Yunan kültürü³⁸³ başta olmak üzere birçok medeniyetin süre gelen analizlerine yer verilerek ortaya koyulmuştur. Biz bu noktada İhvân'ın, gezegenlere ait evler noktasında temele aldığı ve insan yaşamıyla ilişki kurduğu izahlara da değinerek, söz konusu başlığı sonlandıracağız:

Tablo 7: Burçların Evleri ve Antroposentrik Karşılıkları

Doğan (Tâli') Evi	Vücudun, yaşamın ve hayatın her alanındaki başlangıçlara işaret etmektedir. Onun ilk üçgeninin hareketi; ömür olarak ifade edilen hayat süresinin uzunluğuna veya kısalığına, ikincisi cisimlerdeki kuvvete, üçüncüsü ise cisimlerin şekillerine	İlk evde olan bir gezegen, yeni doğan bir kimseye veya yeni varlık kazanan bir nesneye benzer.
----------------------	--	--

³⁷⁹ Hadlerin detaylı anlatımı için bkz. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/289-291.

³⁸⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/291-293.

³⁸¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/285.

³⁸² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/286-287.

³⁸³ Taş, *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*, 17.

	karşılık gelir.	
Beytülmal Evi	Servet kazanma, birikim yapma, yaşam için gerekli şartlara, (mal) almaya ve vermeye işaret eder. İlk üçgeni servete; ikincisi yaşama ve yaşamsal etmenlere; üçüncüsü mürüvvet ve lütfa karşılık gelir.	İkinci evde olan bir gezegen, ileride karşılaşılabilecek bir duruma benzer.
Erkek veya Kız Kardeşler Evi (Yakınlar Evi)	Kardeşlik, akrabalık, hısımlık vb. yakın ilişkilere; dinler, dinî metinler, haberler, elçiler vb. teolojik durumlara; ayrıca kadınlara ve rüyalara da işaret etmektedir. İlk üçgeni erkek ve kız kardeşlere; ikincisi akrabalık ilişkilerine; üçüncüsü topluma karşılık gelir.	Üçüncü evde olan bir gezegen, kardeşi ile görüşmeye giden bir kimseye benzer.
Babalar Evi	Ebeveynlere, (bir şeyin) aslına veya cinsine; köylere, şehirlere, binalara, iki yerin konumuna; define, hazine, ölüm, defin, mezar vb. yer altındaki gizli şeylere ve insanın ölümü sonrasında yaşayacağı uhrevi hallere işaret eder. İlk üçgen babalara ve annelere; ikincisi son buluşa; üçüncüsü yerleşim yerlerine ve oralarda şehirler inşa etmeye karşılık gelir.	Dördüncü evde olan bir gezegen, ebeveynlerinin evinde bulunan bir adama veya (bir şeyin) merkezinde bulunan kimselere benzer.
Çocuklar Evi	Çocuklara, hediyelere, isteklere, lezzete, yeme-içmeye, haberlere, elçilere ve karşılıklı sohbet kurulan arkadaşlara işaret eder.	Beşinci evde olan bir gezegen, ticarete yatkın olup, beklentileri ile mutlu olan bir adama benzer.
Hastalık Evi	Hastalıklara, rahatsızlıklara ve bunların sebeplerine; göçlere, zulümlere ve	Altıncı evde olan bir gezegen, yenilgiye

	hizmetlilere (cariye-köle); ayrıca niyet ve düşüncelere karşılık gelir.	uğramış veya bitkin düşmüş bir firariye benzer.
Kadınlar Evi	Bayanlara, evliliğe ve bunlarla ilgili sebeplere; uzlaşmazlık, husumet vb. zıtlıklara; müşterek katılımlara, ortaklıklara ve sebeplerine karşılık gelir	Yedinci evde bulunan bir gezegen, uzlaşmamış iki kimseye benzer.
Ölüm Evi	Ölüm, öldürme, zehirlenme, helak etme ve kaybolan her şeye karşılık gelir. İlk üçgeni emanetlere, tembelliğe ve atalete; ikincisi korkuya; üçüncüsü ise mirasa dalalet eder.	Sekizinci evde olan bir gezegen, korkak ve ürkek birine benzer.
Yolculuk Evi	Yolculuklar, yollar, gurbet, ulûhiyet, nübüvvet, din, ibadet mekânları, felsefî bilgi, astroloji ve kehanet ilmi, kitaplar, elçiler, haberler ve rüyalara dalalet eder. İlk üçgen yolculuk ve uygunluğuna; ikincisi dinî ilimlere; ibadetlere, kitaplara ve felsefeye; üçüncüsü ise rüya ve düşlere dalalet eder.	Dokuzuncu evde olan bir gezegen, vatanından uzakta bulunan bir misafire ve yetkisinden vazgeçmiş bir kimseye benzer.
Saltanat Evi	Yükseklik, krallık, saltanat, üstünlük, erkeklik, annelik, sanatkârlık ve işlere dalalet eder. İlk üçgen kudret ve yönetime; ikincisi melekler ve vahye; üçüncüsü ise annelere dalalet eder.	Onuncu evde olan bir gezegen, kendi işini ve yetkisini sergileyen bir kimseye benzer.
Şans Evi	Mutluluk, ümit, arkadaş, sevgi, övgü, vaat, beklenti, çocuk ve yardımcıya dalalet eder. İlk üçgen işlerde ümide; ikincisi mutluluğa; üçüncüsü arkadaşlığa, cömertliğe ve nezakete dalalet eder.	On birinci evde olan bir gezegen, arkadaş olunabilecek sevgi dolu bir kimseye benzer.
Düşmanlar Evi	Düşman, sıkıntı, üzüntü, keder, haset, iftira, kurnazlık, hile, zorluk, inatçılık ve ordulara dalalet eder. İlk üçgen düşmanlara; ikincisi	On ikinci evde olan bir gezegen, konumundan hoşlanmayan, bulunduğu

	sıkıntı, iftira ve kedere; üçüncüsü ise inatçılığa dalalet eder.	yeri sevmeyen bir tutukluya benzer.
--	--	-------------------------------------

Kaynak: İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/295-298.

3.4. İnsan Özelinde Gök Cisimleri ve Çeşitli Alanlara Etkileri

İhvân, ilmu'l-ahkâm vasıtasıyla insanların gök cisimlerinin kendileriyle ve çevreleriyle olan etkileşiminin, çeşitli alanlara yansımından sıkça bahsetmiştir. Dahası bu ilmin, her insanın mevsimlerin oluşumunu ve değişimini takip ettiği kadar, gökteki yıldızların ve burçların, kendisi ve çevresiyle olan ilişkilerini de takip etmesi gerektiği kanaatinde olmuştur.³⁸⁴ Bizde onların bu düzlemdeki söylemlerini daha anlayabilmek adına -genel hatlarıyla da olsa- bu etkileri konu alan başlıklara yer verdik.

3.4.1. Biyoloji ve Fizyoloji Açısından Gök Cisimlerinin İnsanlara Etkileri

İhvân'a göre babadan gelen sperm³⁸⁵ hücresiyle, anneden alınan yumurta hücresinin rahimde döllenmesiyle birlikte başlayan hamilelik süreci, oluşan yeni hücrenin geçirdiği değişimler bakımından gök cisimlerinin etkileri altında belirli evrelerden geçmektedir. Bu evreler esnasında, onun tabiatına aydan aya işlenen muhtelif görünüm ve yaşam boyu benliğinde saklanacak -içsel ve dışsal- kodlar yerleştirilir. Yüz yirmi yıllık doğal yaşam süresi boyunca taşınacak olan bu ruhânî kodlamalar, insanı morfolojik, psikolojik, sosyal ve psişik yönleri açısından her tür donanımı kabule hazır hale getirmektedir.³⁸⁶ Bu anlamda İhvân, insanın dünyadaki azami kalış süresini de hesaba katarak, bir ceninin olgunlaşması ve gelişimini tamamlaması için, anne karnında

³⁸⁴ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/278.

³⁸⁵ İhvân'a göre erkeğin kanının özü olan sperm, vücudun çeşitli alanlarına dağılmış yoğun kan hücreleridir. Cinsel birleşme esnasında bulunmuş oldukları yerlerden ayrılarak, idrar yolunda toplanmak suretiyle rahme akan bu sıvı, nebatî nefsin güçlerinden biri olan büyüme gücünü (el-ecsâmu'n-nâmiye) aktif hale getirir. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/322.

³⁸⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 1/287. İhvân'ın ifadesine paralel tarzda Batlamyus'da hem genel hem de özel anlamda Ay-altı âlemdeki olayların nedenini, gök cisimlerinin konfigürasyonlarına bağlandığını açıkça ifade etmiştir. Ayrıca bu kozmik düzenin bir ferdi olan bireylerinde, tabiatlarında yer alan kimi niteliklerinin gök cisimlerinin etkisine maruz kalması mümkündür. Dolayısıyla bireylerin doğum anlarından itibaren beden ve ruh yapısının şekillenmesinde, gök cisimleri arasında gözlemlenen konfigürasyonların incelemesi şarttır. Batlamyus bu durumu bir bitkinin ana formunu taşıyan tohum üzerinden açıklar. Zira tohumun dikimi esnasında bahşedilmiş olan nitelikler, tohumun doğal gelişim evrelerinde geçirdiği -fizyolojik- değişimlere rağmen ortadan kalkmaz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 60-61.

geçirmesi gereken en uygun sürenin varlığından söz etmiştir. Sekiz ay olarak belirlenen bu süre; felekî varlıkların eksiklik ve fazlalıktan uzak bir şekilde, cenine kazandırılması gereken nitelikleri aktarabilecekleri, en uygun zaman dilimidir. Öte yandan anne karnındaki kalış için belirlenen bu sekiz aylık süreç, bazı çevresel ve göksel etkilere maruz kalınması durumunda artar veya azabilir.³⁸⁷

İhvân düşüncesinde, Ay yörüngesinin altında meydana gelen her bir oluşum, dönüşüm ve yok oluşun zamansal anlamda başlangıç ve bitimi, felekî şahsiyetlerin ekliptik devirlerinin miktarıyla ilişkilidir. Bu bakımdan Ay yörüngesinin altında bulunan varlık türlerinin en değerlisi olan insanında, doğumla başlayan ve ölümle son bulan tabii ömrü -felekî şahsiyetlerden başında gelen- Güneş'in, yörüngesinde sergilediği tek bir devir³⁸⁸ miktarına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla yaşamsal enerjimizin kaynağı olan Güneş'in, kendi yörüngesinde gerçekleştirdiği devinimlerle, insan için belirlenmiş potansiyel yaşam süresi³⁸⁹ arasında doğrusal bir orantı vardır. Her ne kadar bu yargı genel olarak insan ırkının tamamının yaşam sürelerine ilişkin bir bilgi olsa da, "niçin sosyal çevremizdeki bireylerin yaşam süreleri tam anlamıyla bu yargıya uygun düşmemektedir?" sorusunu akıllara getirmektedir. Böyle bir sorunun farkında olan İhvân'a göre, ceninin rahimde on ay kaldığı halde yine de yüz yirmi yıl yaşaması veya dokuz ay kalıp altmış yıldan az yaşaması da mümkündür. Zira her insan için belirlenen potansiyel yaşam süreleri, doğal sürecin dışında gerçekleşen sebeplere ve nedenlere bağlı olarak da değişmektedir. Hatta doğanların yaşam standartları açısından oluşan farklılıklar bile bu sürecin uzunluğunu veya kısalığını etkilemektedir.³⁹⁰

³⁸⁷ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/342-343.

³⁸⁸ Batlamyus astrolojisinde, insan yaşamının potansiyel sınırı hakkında İhvân'ın bahsetmiş olduğu şekilde, "Güneş'in bir devresinden daha az olmamak" ibaresine yer verilmiştir. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 70-71.

³⁸⁹ İhvân, bu yargının izahını ise şu şekilde yapar: "...Cenin sekiz ay kalır ve doğarsa, Güneş'in, spermin rahme düştüğü günde bulunduğu dereceye tekrar dönmesi için seyirinde dört burç, yüz yirmi derece kalır, doğanda her dereceye bir sene karşılık gelecek şekilde dünya hayatına başlar. Eğer rahimde dokuz ay kalırsa, onun için üç burç doksan derece kalır, doğanda doksan yıllık ömrüne başlar. Eğer rahimde on ay kalırsa, o zamanda onun için iki burç, altmış derece kalır, doğanda altmış yıllık ömrüne başlar..." İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/342-343.

³⁹⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/342-343. Batlamyus, yaşam sürelerine ilişkin miktarlar veya ölümle sonuçlanan hastalıklar noktasında, gök cisimleriyle kurulan yakın korelasyondan bahsetmiştir. Örnek vermek gerekirse Mars gezegeninin darbe, itme, demirle veya yanma sonucu gerçekleşen hastalık ve ölümlerle; Satürn'ün boğulma, soğuk, glokom vb. hastalık ve ölümlerle; Venüs'ün kısraklık, kadın hastalıkları, cinsel işlevsizlik vb. hastalık veya ölümlerle ilişkili olduğundan söz etmiştir. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 89.

Buraya kadar açıklandığı şekliyle yaratıcı, Ay-altı âlemdeki varlıklardan her birine ilişkin, belirli bir varlık ölçüsü ve belirli bir kalış süresi takdir etmiştir. İnsanın dünyadaki ve anne karnındaki kalış sürecinin miktarı ise felekî şahsiyetlere ilişkin durumların yapısıyla yakından alakalıdır. Bu bakımdan İhvân, spermin rahme tutunmasıyla başlayan ve insanî suretin kazanımıyla son bulan hamilelik sürecinin genel yapısını, şu göksel analizlere yer vererek iki kısma ayırmaktadır:

Tablo 8: Sekiz Aylık Temel Gelişim Evresinin İki Boyutu

İlk Dört Ay	İlk dört aylık zaman diliminde Güneş, yörüngesi üzerinde dört burcun alanına girmektedir ki bu da yüz yirmi derecelik bir açıya denk gelir. Diğer taraftan bu ilerleyişle birlikte Güneş, üçgen burçların tabiatlarını bir defada alarak oluşan yeni hücreye aktarır. Böylelikle bu dönemde yeni oluşan hücrenin oluşum anlamında ihtiyaç duyduğu maddeler rahimde toplanmış ve birbirlerine karıştırılmıştır. Yani babadan gelen sperm hücresiyle anneden alınan yumurta hücresi döllenmiştir. İhvân bu durumu yumurta ve mıknaşis örneği üzerinden açıklamıştır. Buna göre sperm, mıknaşis taşının demiri çektiği gibi anneye ait kanı kendine doğru çeker. Bu kanda yumurta akının sarının etrafını sardığı gibi spermin etrafını sarar. Sonrasında bu iki madde mayalanmış bir süt misali, sıcaklığın artışıyla başkalaşım geçirir.
İkinci Dört Ay	İlk dört aylık zaman diliminde, yörüngesinde yüz yirmi derecelik bir hareket sergileyen Güneş'in, yeni oluşan hücrenin rahimden dış dünyaya açılabilmesi için geçmesi gereken bir yüz yirmi derecesi daha kalmıştır. Bu dönemde geçilen seyir esnasında Güneş'in uğradığı burçlar, yeni oluşan hücreye, hayvânî nefsin güçlerini işlerler. Bu sayede bedenin fizyolojik görünümünün ve bedensel arzularının son hali verilir. Böylece fiziksel anlamda tamamlanmış olan yeni hücre, artık dış dünyaya açılmaya ve ruhsal niteliklerini kazanmaya hazır hale gelmiştir.

Kaynak: İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/327-328.

Yukarıdaki tablodan da anlaşacağı üzere, insan vücudunun nitelik ve nicelik bakımından olgunlaşması ve yetkinliğe kavuşması, döllemeyle başlayıp doğumla son bulan sekiz aylık süreçtir. Bu süreç “doğal kalış süresi” olarak isimlendirilip, yedi ruhânî yıldızın cenin üzerindeki aşamalı tesirlerinin gerçekleşebilmesi için bulunması zorunlu zaman dilimidir. Bu zaman diliminde gerçekleşen tesirlere geçmeden önce, yedi yıldızın yörüngelerindeki ahvalini tekrardan hatırlamamız gerekmektedir. Zira yedi yıldızın yörüngelerinde gerçekleştirilmiş olunan devinimlerin, Ay-altı âlemdeki oluşumlar üzerindeki etkisi, zamana, mekâna, cinslere ve türlere göre farklılaşmaktadır. Çünkü bu yıldızlar, aşamalı bir oluşum sürecinden geçerek mükemmelliğe erişen tüm varlıklar üzerinde belirleyici etkilere sahiptirler. Bundan ötürü ceninin, ilk dört ayın sonunda embriyo (‘alaka) halini alışından, ikinci dört ay sonunda insanî sureti kazanıncaya kadar geçen sürenin, kişilerin biyolojilerine ve fizyolojilerine olan yansımalarını incelemek gerekmektedir. Bunlar;³⁹¹

Tablo 9: Aylara Göre Gök Cisimlerinin Yeni Oluşan Hücreye Etkileri

İlk Ay-Satürn Evresi	Spermin ana rahmine yerleşmesiyle başlayan ve (‘alaka) haline gelinceye kadar geçirdiği bir aylık, yani yedi yüz yirmi saatlik süre boyunca Satürn, -diğer yıldızların ruhânî güçlerini de yanına alarak-onda baskın tabiatı oluşturur. İhvân’a göre geçirilen bu ilk aylık Satürn evresinde, anne ve babadan alınan hücreler herhangi bir komplekse girmeden hareketsiz ve sakin kalırlar.
İkinci Ay-Jüpiter Evresi	Bu evrede kadının yumurta hücresi ile erkeğin sperm hücresi rahminde birleşir ve dölleme olayı gerçekleşir. Böylelikle birbirine karışan bu iki hücrenin karşımı esnasında kaynaşma, sarsılma, hazmetme ve pişme benzeri hareketler başlar.
Üçüncü Ay-Mars Evresi	Bu evrede her iki hücrenin sarsılması, titremesi ve kaynaşması artar. Ayrıca sıvılardaki sıcaklık yükselir. Böylece yeni hücre bir çiğnemlik kırmızı et parçası (mudğa) haline gelir.

³⁹¹ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/361-363. Batlamyus, insanın doğumla başlayan ölümle son bulan yaşamını belirli yaş aralıklarına ayırarak, onların gezegenlere izafetle kazandırılmış niteliklerinden bahsetmiştir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 118-123.

Dördüncü Ay- Güneş Evresi	Bu evreye girilişle birlikte, ufak bir et parçası halini alan yeni hücreye, canlılık ve bedensel hasletler yerleştirilir. Böylelikle yeni hücrenin oluşunda gök cisimlerinin üçte birlik etkisi ona ulaşmış ve ateşimsi özellikler dışında üç tabiata sahip kılınmıştır. Bu evrenin sonlarına doğru ise yeni hücreye biçim verilmiş, beden yapısı inşa edilmiş, kemiklerin şekilleri ortaya çıkmış, mafsallar eklenmiş, eklemler düzenlenmiş, sinirler eklem üzerine oturtulmuş, deri ve kasların altına damarlar yayılmıştır.
Beşinci Ay- Venüs Evresi	Bu evreye girilişle birlikte fizyolojik görünüm ortaya çıkmıştır. Böylelikle yeni hücre son şeklini almış, -temel- organlar gelişimini tamamlamış, duyu organlarının ve boşaltım noktaları açığa çıkmıştır. Bu sırada anne rahminde bulunan yeni hücre, dizlerini göğsüne çekmiş, dirseklerini iki yanı üzerine salmış ve elleriyle de başına ve yanaklarına temas etmiştir. ³⁹²
Altıncı Ay- Merkür Evresi	Bu evrede yeni hücre hareketlenmeye başlar ve ayaklarıyla tekme atar, ellerini ve bazı eklemlerini kullanmaya başlar. Ayrıca gelişmekte olan vücut, mekânın darlığından rahatsız olur ve ağzını açmaya, dudaklarını büzmeye, burundan nefes almaya ve dilini ağzının içinde dolandırmaya başlar.
Yedinci Ay-Ay Evresi	Bu evrede vücudun kilosu artar, gövdesi irileşir, boyu uzar, organları kuvvetlenir ve hareketleri değişkenleşir. Ayrıca İhvân'a göre bu evre, yeni oluşan hücrenin dış dünyaya açılımı için yeterli büyümeye ve olgunluğa ulaşılmış bir zamandır. Dolayısıyla bu yeni varlığın anne karnından çıkışı diğer gezgenler tarafında takdir edilmişse, cenin doğal yoldan anne karnından çıkar ve yaşar.
Sekizinci Ay- (Tekrar) Satürn Evresi	Eğer oluşan yeni hücre yedinci evrede anne karnından çıkamamışsa ve Güneş'in beytü'l-mevte (ölüm evi) ³⁹³ girişine kadar orada ikamet ederse, ilk evrede olduğu gibi onda tekrardan hareketsizlik, ağırlık ve

³⁹² Âl-i İmrân 3/6. İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 5/365.

³⁹³ Gezegenlere ait evlerden biri olup; ölüm, öldürme, zehirleme, helak etme ve kaybolan her şeye karşılık gelir. İlk üçgeni emanetlere, tembelliğe ve atalete; ikincisi korkuya; üçüncüsü ise miraslara dalalet eder.

	sükûnet meydana gelir ki bu aşamada doğumu çok risklidir. Çünkü gelişimi yavaş, hareketleri ağır ve ömrü kısa olabileceği yanında belki de ölü olarak doğar. Eğer yeni hücre bu aşamayı atlatır ve sekiz ay sonra anne karnından çıkarsa, her dereceye bir sene düşecek şekilde dünyadaki hayatı başlar ve potansiyel ömrü olan yüz yirmi yıla ilk adımını atar.
Dokuzuncu Ay- (Tekrar) Jüpiter Evresi	Dokuzuncu evrede cenin, anne karnında kalışına devam eder ve Güneş'in beyü'n-nukle ve esfâr burcuna ³⁹⁴ girişine kadar orada ikamet ederse, ikinci evrede olduğu gibi hareketlilik artar. Bunun sonucunda ise beden normal yapısında ve hayvânî nefsin fiillerini kazanmış şekilde açığa çıkar.

Kaynak: İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/322-327.

Buna göre, Ay yörüngesinin altındaki oluşumlar basit ve eksik hallerinden başlayarak, adım adım en olgun ve en mükemmel hale doğru ilerlerler. Çünkü onlardaki değişim ve olgunlaşma, kendileri için belirlenen nihaî forma ulaşmalarını sağlayacak uygun bir süreci zorunlu kılmaktadır. Ayrıca Ay yörüngesinin altındaki varlıklar, göksel varlıkların kendilerine bir anda nüfuz edebileceği yetkinlikte de değildirler.³⁹⁵ Bu bakımdan ceninin anne karnındaki oluşumu ve nihaî şeklini alışı, felekî unsurlardan kendisine gelen faziletleri kabul edebilmesine ve belirli bir sürenin geçişine bağlıdır. Böyle bir sürenin miktarının tamamlanamaması ise, doğacak bireyin oluşumunda felçlilik, özürlülük ve sakatlık gibi bedensel ve zihinsel engellere sebebiyet verir.³⁹⁶

3.4.2. Toplumsal ve Sosyal Alanda Gök Cisimlerinin İnsanlara Etkileri

İhvân'a göre yaratıcı, bilinen tüm canlı türleri için potansiyel bir yaşam süresi belirlemiştir. Bu süre onlar için ne azaltılabilir ne de çoğaltılabilir. Olağan seyri içerisinde yaşamına devam eden sağlıklı bir bireyin, tabii ömrü -bir önceki bölümde bahsettiğimiz gibi- yüz yirmi yıldır. Bu miktardan daha fazla veya daha az yaşanılacak

³⁹⁴ Beyü'n-nukle ve Esfâr burcu; yolculuklara, yollara, gurbete, ulûhiyete, nübüvvete, dine, ibadet mekânlarına, felsefî bilgilere, astroloji ve kehanet ilmine, kitaplara, elçilere, haberlere ve rüyalara dalalet eden burçtur. İlk üçgen yolculuk ve bu yolculuğun uygunluğuna; ikincisi dinî ilimlere, ibadetlere, kitaplara ve felsefeye; üçüncüsü ise rüya ve düşlere dalalet eder.

³⁹⁵ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/326.

³⁹⁶ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/337-338.

müddetler, yaratıcı tarafından belirlenmiş pek çok içsel ve dışsal etmenlere bağlıdır. Bu bakımdan İhvân, normal bir yaşam süresi içerisinde kişilerin yaşamlarının keyfiyetlerinden, işlerinin gidişatlarından, toplumsal rollerinden ve günlerinin nasıl geçirileceğinden sıkça bahsetmiştir. Bir başka deyişle, bireyin tabîî ömrünün, gezegenlere izafetle gerçekleşen sosyal analizlerine yer vermiştir. Zira Ay yörüngesinin altında doğup da, neyyir³⁹⁷ ismi verilen yedi yıldızın etkisinden uzak kalabilecek hiçbir kara ve deniz canlısı yoktur. Çünkü yeryüzünde doğan her varlığın belirli bir ebeveyni oluşuna benzer tarzda, göksel düzen içerisinde de ebeveynlerinin bulunduğu kabul edilmiştir.³⁹⁸ Bu ebeveynlerin ilki olarak adlandırabileceğimiz ve “baba” rolüne sahip olan kedahdây, yani ev sahibi (rabbu’l-beyt)’dir. Diğeri ise “anne” rolüne sahip heylâc,³⁹⁹ yani ev sahibesi (rabbetu’l-beyt)’dir. İhvân’a göre doğum esnasında bu göksel ebeveynlerin hallerinde gözlemlenecek iyimser bir tablo, kaliteli ve uzun bir yaşama; onların hallerinde gözlemlenecek olumsuz bir tablo ise bedbaht bir ömre işaret edecektir. Sadece kedahdây’ın iyimser, heylâc’ın kötümser olduğu bir ortamda, doğanın yaşamı uzun, fakat maddî durumu zayıf kalır. Bunun tersi bir durum söz konusu olursa da doğan, maddî durumu açısından iyi, fakat yaşamı bakımından kısa bir ömre sahip olur. İlâveten kedahdây’ın veya heylâc’ın seyirleri esnasında karşılaşacakları bahtsızlıklar, kimi durumlarda doğanın aniden veya pek çok hastalık sebebiyle ölümüne de sebebiyet verir.

Bu anlatılanlarla birlikte İhvân’ın, bireylerin göksel düzenin bir parçası ve onun ürünü olduğu yargısını temellendirdiği ve sonrasında bireylerden oluşan toplumun, göksel düzenle irtibatını ele aldığı görülecektir. Dolayısıyla toplumu oluşturan bireylerin,

³⁹⁷ Neyyir; kelime anlamı olarak nurlu, parlak ve ışıklı cisim anlamlarına gelir. Risâlelerde ise bazen Güneş’e, bazen de yedi yıldızla mukabil kullanılmıştır.

³⁹⁸ Batlamyus astrolojisinde bazı gezegenler ve burçların toplumsal rollerle veya daha özelde anne ve baba tiplmesiyle ifade edildiği görülecektir. Örneğin Güneş ve Satürn, babaya ilişkin kişiliği sembolize ederken, Ay ve Venüs annenin kişiliğiyle ilişkilidir. Ayrıca doğum anında gezegenlerin içinde bulunduğu kimi konfigürasyonlara bakarak, ebeveynlerin kişiliği ve yaşam süreli hakkında; kız ve erkek kardeşlerin sayısı, nitelikleri ve cinsiyetleri hakkında; doğanın sağlıksal gelişimi ve bilişsel düzeyi hakkında bazı olağandışı ve şaşırtıcı işaretler önceden fark edilebilir. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 65-78.

³⁹⁹ Heylâc: Ferheng-i Istilâhât-ı Nücûmî’de Yunanca ya da Hintçe olduğu söylenen bir kelimedir. Buna göre heylâc, yıldız falında hayat kaynağı olarak gösterilen ve karmaşık bahisler içinde anılan bir kavramdır. Heylâc, aynı zamanda cisim ve ruhun delilidir. Farsça Kethüdâ yani Tanrı ile benzer bir manaya sahiptir. Bkz. İsrâfil Babacan, “Ferheng-i Istilâhât-ı Nücûmî ve Divan Şiiri Açısından Önemi”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2019), 119.

doğumlarından ölümlerine kadar geçen süre içerisindeki yaşam evrelerinin ve karakteristik hususlarının çözümlenmesine ilişkin tespitler oldukça önemlidir.

Tablo 10: Gezegenlere İzafetle Sosyal Yaşam Aralıkları ve Tipik Özellikleri

Ay	Miladi takvime göre insan ömrünün kırk yılına ilişkin gerçekleşen büyüme, gelişme, ilerleme ve olgunlaşma Ay'ın yönetimi altındadır. Bu yönetim esnasında diğer yıldızlar Ay'a yardımcı olmak için bu sürenin yedide biri kadar Ay'ın yönetimine ortak olurlar. İhvân bu süreci “yaşa göre terbiye” olarak adlandırır. Zira çocuğun terbiye, gelişim, büyüme, sağlık, hastalık, beslenme, muhtaçlık, basitlik vb. pek çok niteliği bu yıllar içerisinde ve bu yönetimin gereklerine göre şekillenmektedir.
Merkür	Merkür, on üç yıllık süre boyunca bireyin yaşamına etki eder. Merkür'e bu sürenin yedide biri kadar yardımcıları olan gezegenlerde eşlik eder. Bu dönemde öne çıkan bilgi ve beceriler; konuşma, hareket, öğrenim, edebiyat, ayırma, anlama vb. kendini ve çevreyi tanımlama güçlerini ön plana çıkarmaktadır.
Venüs	Venüs, sekiz yıllık süre boyunca bireyin yaşamına etki eder. Venüs'e bu sürenin yedide biri kadar yardımcıları olan gezegenlerde eşlik eder. Bu dönemde bireylerde güzellik, süslenme, arzu, tat, cinsel ilişki isteği vb. dürtüler artar. Ayrıca bu süre zarfında maddî kazanç sağlama, birikim ve akranlarla birlikte güzel vakit geçirme yönelimi de baskınlaşır.
Güneş	Güneş, on yıllık süre boyunca bireyin yaşamına etki eder. Güneş'e bu sürenin yedide biri kadar yardımcıları olan gezegenlerde eşlik eder. Bu dönemde statü, şöhret, saltanat, üstünlük, yücelik, onur isteği vb. arzular baş gösterir. Ayrıca bu dönem içerisinde kedahdâya ait olan çocukların iyi yetiştirimi, yakınların ve komşuların, akraba ve kardeşlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına da önem gösterilir.
Mars	Mars, yedi yıllık süre boyunca bireyin yaşamına etki eder. Mars'a bu sürenin yedide biri kadar yardımcıları olan gezegenlerde eşlik eder. Bu dönemde bireylerde; yöneticileri, ordu komutanlarını, toplum önderlerini ve kanun

	koyucuları vb. kimseleri rol olarak seçme ve onların sahip olduğu hasletleri ve nitelikleri taşıma isteği belirir.
Jüpiter	Jüpiter, on iki yıllık süre boyunca bireyin yaşamına etki eder. Jüpiter'e bu sürenin yedide biri kadar yardımcıları olan gezegenlerde eşlik eder. Bu dönemde bireyde din, dindarlık, tövbe, pişmanlık, züht, ibadet, oruç, namaz, af dileme, ahireti isteme ve onu arzulama, bu fani dünyadan ebedî ve kalıcı olan ahiret yolculuğuna hazırlanma yönelimleri baskınlaşır. Dahası bu dönemde diğer bazı gezegenlerin tabiatlarının da Jüpiter'e eşlik edişiyile birlikte, bireylerin bazı zıt haller karşısında, gidip gelmeleri de mümkündür.
Satürn	Satürn, on bir yıllık süre boyunca bireyin yaşamına etki eder. Satürn'e bu sürenin yedide biri kadar yardımcıları olan gezegenlerde eşlik eder. Bu dönemde kişi hem şeriatın hem de felsefî öğrenimin gereklerine göre yaşantısına yön verirse, birbirine zıt tabiatların kendine yansımada azalma olur. Bu rağmen Satürn evresinde bireylerde daha çok yavaşlık, tembellik, bitkinlik, organların güçlerinde zayıflama vb. eksilmeler baş gösterir. Böylelikle kişinin dünyaya ait nimetlerinden zevk alışının ve bedeninin istenen fiilleri yerine getirişinin yetkin halleri sona erer. Bu sebeple eskiden mevcut olan yeryüzünde kalma isteği ve oradan faydalanma isteği yavaş yavaş son bulup, canlılığı sona erer.

Kaynak: İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/339-341.

Son olarak İhvân, yukarıda sayılan analizlerin ve yıldızlara ilişkin dönemsel betimlemelerin varlığını kabul etmeyen kimseleri eleştirmektedir. Çünkü onlar bu durumların karmaşıklığından ve doğruluğundan şüphe ederlerken, ilaçların ve mûsikî sanatının kendilerini nasıl şekillendirdiğini incelememişlerdir. Öyle ki herhangi bir ilacın bile ilk başta çeşitli hammaddelerden, bu hammaddelerin karışımından, yoğrulmasından, bünyeye alınışından, bünyede parçalanıp vücudun çeşitli alanlarındaki farklı hastalıkları tedavi edişinden bihaberdirler. Aynı şekilde mûsikî sanatının icrası sırasında dinleyici kitlenin kulağına gelen nağmelerin, onlarda farklı duyguları tetikleyişinin ve bunun sonucunda onlarda değişik ruh hallerini meydana getirişinin, söz edilen konularla çok yakın benzerliği vardır. Dolayısıyla kişiler, ilaçların ve mûsikînin nefislerinde ortaya çıkarmış olduğu etkileri tam manasıyla tasavvur edemediği gibi,

yıldızlarında kendi yaşamlarıyla olan ilişkilerine de bütünüyle vakıf olamamışlardır. Bu bakımdan İhvân'a göre gök cisimlerinin farkında olmadığımız etkileri, aslında ilaç ve musîkînin etkilerinden daha gizli ve incelikli olmasına rağmen keşfedilebilir niteliktedir.

İhvân, sosyal hayatın şekillenişe ilişkin detaylı bilgileri, dördüncü cildin “*Sihir, Büyü ve Göz Değmesinin Mahiyeti*” adlı bölümde, teferruatlı bir şekilde sunmuştur. Özellikle bu bölüm içerisinde, Ay'ın yörüngesindeki hareketleri sırasında burçların derecelerine ilişkin yapmış olduğu konaklamalarında, çeşitli aktivitelere yönelik en uygun zamanların varlığından söz edilmiştir. Öyle ki bu zamanlar içerisinde; kişilerin ruh hallerine, cinsiyetlerine, ticaretlerine, giyimlerine, izdivaçlarına, maddî yatırımlarına, hastalık durumlarına, yaşantılarına, seyahatlerine, karakterlerine, şanslı veya şansız anlarına, yöneticilerle ilgili görüşmelerine, savaşa veya barışa, ilaveten sihir, büyü, tütsü vb. gizli ilimlere ilişkin uygun zaman dilimlerine pek çok kez işaret etmiştir.⁴⁰⁰

3.4.3. Siyasî ve Askerî Alanda Gök Cisimlerinin İnsanlara Etkileri

İhvân, gezegenlerin toplum içerisindeki düzeni, yönetimi ve hizmeti sağlayan görevliler kadar mesuliyetlere ve bazı imtiyazlara sahip olduğunu kabul etmiştir. Bu yapı ve işlev bakımından kurulun derin benzerlik, birçok toplumsal alanda farklı mertebelere karşılık gelmiştir. Bu alanlardan biri olan siyasî ve askerî yapılanmada, gök cisimlerine benzeyişten payına düşen yansımaları almıştır. Siyasî ve askerî alanın temel karakteristiğini -özellikle- yansıtan Mars gezegeninin, diğer gezegenlerle birlikte yönetim üzerinde açığa çıkardığı durumlara geçmeden önce, tüm gezegenlerin, yönetim alanına ilişkin kademelerinin bilgisine sahip olmak gerekir. Zira İhvân'a göre bir yönetim sistemiyle ilgili olarak açığa çıkan kimi hadiseler, göksel bilgilerin yardımıyla önceden öngörülebilecek dünyevî olgulardır. Ayrıca bu tür bilgiler alanında uzman kişilerin sürekli gözleme dayalı verilerle ve objektif kanaatlerinin aktarılmasıyla süregelen gizli bir sistemin ürünüdür. Bu ürünlerin derpiş etmiş olduğu konuların başında yöneticinin yönetime başlaması, kendisine biat edilmesi, emirlerine ve yasaklamalarına ilişkin bilgiler ve bunların yanında her kademede yönetici konumunda bulunan kimselerin, yönetimlerinde sergilemiş oldukları karakteristiklere yönelik

⁴⁰⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/352-363.

analizler sunmaktadır. Bu öngörüler arasından biz, gezegenlerin, yönetici karşısındaki konumlarını ve yöneticiye etkilerini ele alan bir tablo sunacağız:

Tablo 11: Gök Cisimlerinin Siyasal Yaşam İçerisindeki Konumları ve Yöneticilere Etkileri

Satürn	Yönetici karşısında maliyeden ve halkın yönetimdeki etkinliğinden sorumlu üyelerin temsilcisidir.	Doğum esnasında Satürn, yükselir bir vaziyette olursa yönetici; görevinde başarısız, kindar, eleştirici, kaba, kıskanç, cimri, hilekâr, açgözlü ve sevilmeyen biri olur.
Jüpiter	Yönetici karşısında ilmiye grubu üyelerinin temsilcisidir.	Doğum esnasında Jüpiter, yükselir bir vaziyette olursa yönetici; doğru sözlü, vefalı, lütufkâr, bilgili, öğüt alan, sevilen, haysiyetli ve dinî konulara hassas olup, dünyalığa düşkün olmayan birisi olur.
Mars	Yönetici karşısında ordu komutanlığı veya savunma gücünün temsilcisidir.	Doğum esnasında Mars, yükselir bir vaziyette olursa yönetici; savaşmayı ve kan dökmeyi seven, hırçın, sert, konuşması bozuk, sabırsız ve dinî hassasiyetleri oldukça zayıf birisi olur.
Güneş	Yüksek imtiyazlarla donanmış ve emri altındakilerle sürekli irtibat halinde olan bir yönetici konumundadır.	Doğum esnasında Güneş, yükselir bir vaziyette olursa yönetici; halkının, ordusunun ve milletin gözünde saygın ve sevilen biri olur.
Venüs	Yönetici karşısında cariyeye ve şarkıcı kadınların temsilcisi konumundadır.	Doğum esnasında Venüs, yükselir bir vaziyette olursa yönetici; bedeni zayıf, sabırsız, mal ve hizmetçileri çok, cinselliğe, oyuna, eğlenceye, gezmeye, giyimine ve lezzetli gıdalara oldukça düşkün birisi olur.

Merkür	Yönetici karşısında bürokrasi ve yüksek kademe memurların temsilcisidir.	Doğum esnasında Merkür, yükselir bir vaziyette olursa yönetici; düşünceli, akıllı, söz sanatlarında başarılı ve siyasetinde kurnazlığa (stratejiye) yer verir birisi olur.
Ay	Yönetici karşısında isyancıların veya muhalefetin ⁴⁰¹ yönetici karşısındaki durumunu temsil eder.	Doğum esnasında Ay, yükselir bir vaziyette olursa yönetici; bedenen güçlü, korkusuz ve gece yürüyüşleriyle kendinden emin bir yağız olur. Ayrıca Ay, uğurlu yıldızlarıyla birlikte doğanda etkin olursa yönetici; zamanın krallarına üstün ve düşmanlarına baskın gelir.

Kaynak: İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/307-310.

Anlaşılabacağı üzere yönetici veya daha alt kademelerde sorumluk sahibi kimselerin özellikleri, gezegenlere ait niteliklere ve onların burçlardaki izafetlerine göre değişmektedir. Örneğin yönetim kalitesi bakımından bir idarecinin üstünlüğü öğrenilmek isteniyorsa; Jüpiter, Güneş ve Ay'a bakılmalıdır. Savaşların ne zaman gerçekleşeceği bilinmek isteniyorsa Mars'ın ev ve vebâllerine bakılmalıdır. Tahakküm altına alınmak istenen bir bölgenin zorla mı? kendiliğinden mi? hileyle mi? barışla mı? alınacağına dair bilinmezlikler için ise, Ay ve Satürn'e bakılmalıdır.⁴⁰²

3.4.4. Sanatsal Öğrenimdeki Başarı Açısından Gök Cisimlerinin İnsanlara Etkileri

İhvân düşüncesinde bireylerin sanatsal öğrenimlerdeki başarısında, kendi doğumlarında yerleşik bulunan göksel tabiatın etkisi bulunmaktadır. Bu bakımdan etrafımızda gördüğümüz bazı kimselerin sanata dair aktivitelerinde, zaman ve kavrayış bakımından farklılıklar göze çarpmaktadır. Çünkü kimi bireyler yeteneğinin mükemmelliği sayesinde küçük bir gayretle o sanatı tüm yönleriyle öğrenebilirken;

⁴⁰¹ İhvân, Ay'ın siyasal düzlemdeki yerinin "muhalefet" kavramıyla açıklarken ince bir nüans kurmuştur. Bildiğimiz gibi Ay, başlangıç evresinde gücünü Güneşten alır ama tam bir dolunay olduğunda aslında fillerinde ve görünümünde Güneş'in yerinde olmayı arzular. İşte muhalefetin yöneticiler karşısındaki durumu da böyledir; onlar yapacak olmuş oldukları muhalefetin şeklini ve düzeyini, yönetim tarafından sağlanan olanaklardan ve onlar tarafından sergilenen tutumlar üzerinden açığa çıkarmaktadırlar. Bu sebeple başlangıçta yönetimin safında ve ona itaat mesabesinde kalan muhalefet, zamanla yönetimden beslendiği güç sayesinde onunla tartışmalara girer ve baskın çıkma arzusu belirir.

⁴⁰² İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 4/333-335.

kimi bireyler fazlaca sarf edilen zaman ve gayrete rağmen o sanatın inceliklerine vakıf olamazlar. Ayrıca kimi bireylerde, kesinlikle sanat öğrenemez veya öğrenilecek sanata karşı bütünüyle duyarsız kalırlar. Bu gözlemlenen durumların birbirlerinden farklı düzeylerde çaba, istek ve zaman gerektirışinde, birtakım gezegenlerin etkileri kaynaklık etmektedir. Çünkü herhangi bir sanatı öğrenmeye karşı teşebbüs ve hareketi Mars; o sanata karşı duyulan ilgi ve isteği Venüs; o sanat alanındaki maharet ve ustalığı ise Merkür sağlamaktadır. Dolayısıyla İhvân'a göre her kimin doğumunda -onuncu burcun yükseleninde- bu yıldızlardan biri bulunur ve onu etkisi altına alırsa, o kimsenin herhangi bir sanatı öğrenimi oldukça kolaylaşır. Buna karşın Güneş, Ay, Satürn ve Jüpiter'in oluşturduğu dört yıldızdan sadece biri bile doğumda etkin olursa, o kişide sanat öğreniminden ziyade sanata benzeyen fiiller ortaya çıkar. Bahsi geçen durumların daha kolay anlaşabilmesi için İhvân'ın vermiş olduğu şu temsile bakmak gerekir:

“... Kimi doğumunun onuncu derecesinde Güneş kuşatırsa, o kişi kral çocukları gibi gururundan dolayı sanat öğrenemez. Müşterinin etkisi altına aldığı kimse, peygamberler ki onlara selam olsun ve onlara uyanlar gibi züht ve verâsından, dünyevi konulardan çok az ile yetinip, ahirete yöneldiğinden dolayı sanatı hem öğrenemez hem de icra edemez. Zühal'in etkisi altına aldığı kimse de, tembelliğinden ve tabiatının hareketten yana ağırlığından dolayı sanatı öğrenemez ve icra edemez, dilenciler gibi geçim temininde, zillate ve miskinliğe razı olur. Ay'ın etkisi altında olan kimse de aşağılılığından, tabiatının rahatından ve anlayışının kıt oluşundan dolayı, kadınlar ve onlara benzeyen erkekler gibi, sanat icra edemezler...”

Bu açıklamaların devamında ise İhvân, Yunan kültüründe çocukların sanat anlayışlarına karşı yöneliminin belirlenişinde, bu şekildeki göksel yargıların önemli olduğunu vurgulamıştır.⁴⁰³

3.4.5. Ahlâk ve Karakterislik Açısından Gök Cisimlerinin İnsanlara Etkileri

İhvân, insan için belirlenmiş doğal yaşam süresi içerisinde birbirinden farklı şekillerde bireylerde açığa çıkan huylardan, tutumlardan ve yerleşik alışkanlıklardan sıkça söz etmiştir. Bireylerde kendiliğinden veya sonradan kazanılarak açığa çıkan bu hasletler, onların tabiatlarına dair iki farklı ahlâkî yapının⁴⁰⁴ varlığına işaret etmektedir. Bu

⁴⁰³ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/197.

⁴⁰⁴ Batlamyus, kişileri çevreleyen tüm beşerî durumları genel ve özel olarak ikiye ayırmaktadır. Buna göre kişinin doğumuyla ilgili kendinde saklı bulunan durumlar genel tabiatını oluşturur. Buna karşın kişinin doğduğu ortam, aldığı eğitim ve kültürel etmenler ise özel yaşam alanını oluşturur. Ancak her ne kadar özel olan tabiat insanları sonradan şekillendirse de genel tabiatının sakladığı nitelikleri yerinden edemez. Örneğin farklı coğrafyalarda, farklı bahçıvanlar nezaretinde ve farklı iklim koşullarında yetiştirilen bir

yapıların ilki, insanın benliğine önceden işlenmiş olan ahlâk alanıdır ki buna “ahlâk-ı merkûze” denilir. İkincisi ise gündelik yaşam süreciyle sonradan kazanılan ahlâktır ki buna “ahlâk-ı müktesebe” adı verilir. Bunlar arasında İhvân’ın üzerinde çokça durduğu kısım, “bedenin organlarından her birinin, (yeni bir duruma karşı) hazır ve yatkın olma hissi” şeklinde tanımladığı ilk alandır. Bu alan sayesinde insan her dönemde ve her mekânda karşılaşılabilecek fiillerde, bilimlerde ve sanatlarda güçlük duymaksızın kabule yatkın bir tavır sergilemektedir. Dahası böyle bir tavır vasıtasıyla insan, herhangi bir davranışı, düşünceyi veya söylemi düşünüp taşınmadan kendiliğinden açığa çıkarabilmektedir. Buna karşın süreç içerisinde belirli bir tecrübeyle kazanılan ahlâkî meziyetlerin ortaya çıkışı ise belirli bir miktar düşünmeye, çabaya ve isteklendirmeye muhtaçtır. Örneğin; tabiatı itibariyle cesarete yatkın olarak yaratılan bir kimse, korkulacak şeylerin üzerine düşünüp taşınmadan giderken; bu duygunun kazanımını sonradan gerçekleştiren bir kimsenin, düşünüp taşınmadan karar vermesi mümkün değildir. Bu bakımdan insan, beşerî huyların, sanatların, ilimlerin veya edimlerin tamamını -başlangıçta- kabule yatkın olarak yaratılmıştır.⁴⁰⁵

İhvân’a göre yaratıcı, insanı diğer canlılardan daha üstün ve onlardan daha doğru tasarruflarda bulunabilmesi için en güzel bir biçimde şekillendirip, farklı ahlâk ve tabiatları kabule meyilli hale getirmiştir. Zira insanın bedenindeki farklı şekil ve fonksiyonlardaki organların tekdüzeliği veyahut eksikliğiyle, birbirlerinden farklı ahlâkları, bilimleri ve sanatları ortaya koyabilmesi mümkün değildir. Bu sebeple yaratıcı, insanın ruhsal ve fiziksel yapısını da dikkate alarak, en dengeli bir mizaçta yaratmıştır. Bu sayede insanın hem kendisine benzeyişinin hem de sayılan tüm kabiliyetlerin -kolayca- kazanımının önünü açmıştır. Bedensel ve zihinsel yapısı itibariyle birbirinden farklı pek çok unsurun uyumlu birlikteliğine sahip olan bu insanın, ahlâkî karakteristiğinin oluşumunda ise dört etmen öne çıkmaktadır. Bunlar;

- a. Bedendeki karışımlar ve bu karışımların yapısı yönünden oluşan farklılıklar.
- b. Ülkelerin toprağı ve ikliminin muhtelifliği sonucu ortaya çıkan farklılıklar.

tohum, her ne kadar genel çehresini şekillendirse de tohumun aslını oluşturan ana niteliğini değiştiremeyecektir. Çünkü ekilen tohum arpa olsa, ortaya çıkarılan ürünün pirinç olması düşünülemez. Aynı durum insanlar içinde söz konusu olup, onun yetişme ortamında sonradan kazanılmış olan şeyler, varlığa çıkışında eklenmiş olan şeyleri ortadan kaldıramaz. Bu sebeple Batlamyus’un astroloji dediği şeyde, insanın özel tabiatından ziyade, herkeste gözlemlenebilecek ortak nitelikleri tanımlamaya çalışmıştır. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 11-12.

⁴⁰⁵ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/208-209.

- c. Bireyleri eğiten ve büyüten atalarının, öğretmenlerinin ve hocalarının inançları ve düşünceleri sebebiyle oluşan farklılıklar.
- d. Ana rahmine düştükleri anda ve doğumları esnasında var olan astrolojik hükümlerin farklılıkları sebebiyle oluşan durumlar.⁴⁰⁶

İhvan'ın, bireylerin ahlâklarının farklı oluşuna yönelik öne sürdüğü astrolojik nedenlere baktığımızda, vücudun karışımlarıyla ilintili şekilde sunulan gözlemler öne çıkmaktadır. Bu bakımdan vücudun karışımlarına dair sunulan özelliklerle, gök cisimlerinin tabiatları arasında kurulan özdeşliklerin birlikte ele alınılması gerekmektedir.⁴⁰⁷

- a. Sıcak (Mahrût) Tabiatlı Kişiler: Cesur, cömert, korkusuz, kararlılığı ve dikkati az, aceleci davranan, çabuk öfkelenen ama öfkesi de çabuk yatışan, kin gütmeyen, akıllı ve keskin zekâlı, tasavvur yeteneği güçlü kimselerdir.
- b. Soğuk (Mebrûd) Tabiatlı Kişiler: Aptal, kaba tabiatlı, itici bir karaktere sahip ve ahlâken olgunlaşmamış kimselerdir.
- c. Nemli (Mertûb) Tabiatlı Kişiler: Zeki olmayan, işinde sebat etmeyen, yumuşak huylu, müsamahakâr, güzel ahlâklı, ani gelişen konularda oldukça tedbirsiz ve sorumsuz davranmakla beraber, çabuk ikna olan ve çabuk unutan kimselerdir.
- d. Kuru (Yâbis) Tabiatlı Kişiler: İşlerinde sabırlı, sabit fikirli, zor ikna olan kimselerdir. Bunlar da sabır, kin, cimrilik, tutuculuk, koruma duyguları ağır basar. Eğer bunlar dengeli ve birbirlerine eşit düzeyde olurlarsa kişinin ahlâkı dengeli, işi de istikamet üzere olur.⁴⁰⁸

Batlamyus astrolojisine de bakıldığında, yukarıda sunulan insanî tabiatların nitelikleri dikkate alınarak, onların gezegenlere ilişkin karakteristiklerle uyumlu birlikteliğinden söz edilmiştir.⁴⁰⁹ Buna göre Mars gibi ateşimsi (nâriyye) yıldızların egemen olduğu

⁴⁰⁶ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/205.

⁴⁰⁷ Batlamyus, ülkelerin ve orada yaşayan halkların karakterlerini, fizikî görünümünü, sağlıksal durumlarını ve yaşam tarzlarını burçların şekillendirdiğini savunur ve bu konuda detaylı analizlere yer verir. Bkz. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 39-46.

⁴⁰⁸ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/205. İhvân, Eski Yunan düşüncesinde ve Güney Mezopotamya coğrafyasından kabul edildiği şekliyle dört elementin açığa çıkardığı, dört tabiatın gezegenlerle irtibatını savunmuştur. Bu bakımdan ateş, sıcak ve kuru tabiatın; hava, sıcak ve nemli tabiatın; su, soğuk ve nemli tabiatın; toprak, soğuk ve kuru tabiatın yöneticisidir. Benzer şekilde gezegenlerde bu tabiatların değişik oranlarda taşıyıcılarıdır. Örneğin Satürn soğuk ve kurunun; Jüpiter sıcak ve nemin; Mars sıcak ve kurunun; Güneş sıcak ve kurunun; Venüs sıcak ve nemin; Ay soğuk ve nemin; Merkür ise Güneş'e bağlı konumuna göre farklı pek çok tabiatın sebebidir.

⁴⁰⁹ Resâil'de açıklandığı şekliyle, Batlamyus astrolojisinde de gezegenlerin sahip oldukları birtakım güçler vardır. Örneğin; Güneş ısıtma ve kurutma gücüne; Ay nemlilik ve yumuşatma gücüne; Satürn

dönemde, doğanların karakteristiklerinde sıcaklık ve sarı safra tabiatına ilişkin nitelikler ağır basacak; Venüs gibi suyumsu yıldızların egemen olduğu dönemlerde doğanların bedenlerinin karışımında nemlilik (yaşlık) ve balgam tabiatına ilişkin nitelikler ağır basacak; Satürn gibi sabit yıldızların egemen olduğu dönemlerde doğanların bedenlerinde kuruluk ve kara safra tabiatına ilişkin nitelikler ağır basacak; Müşteri gibi sabit yıldızların egemen olduğu havaî burçlarda ise, doğanların bedenlerinde kan oranı fazla olup ve itidâl tabiatı ağır basacaktır.⁴¹⁰ Ayrıca bazı insanların ahlâklara ve inançlara karşı duymuş oldukları bağlılıkları da, göksel etkilerin yönlendirmesine açık bir vaziyettedir. Örneğin; Mars tabiatlı yıldızların etkisi altında doğan kimseler, içerisinde çekişme ve düşmanlık bulunan inanç ve yapılanmalara kendilerini daha yakın bulurken; Jüpiter tabiatlı yıldızların etkisi altında doğan kimseler ise, içerisinde takva ve nezaketin önemsendiği inanç ve yapılanmalara bağlılık gösterirler.⁴¹¹

İhvân'a göre anne karnındaki ceninin, gök cisimlerinin de içerisinde bulunduğu pek çok faktörün birlikteliğiyle; fizyolojisi, psikoloji, ahlâkı vb. pek çok alanı şekillenmektedir. Bu sebeple bir hayli yerde, ceninin oluşum sürecine bağlı gözlemler, gezegenlerin aylara kıyaslarıyla değişkenlik gösteren özellikleriyle birlikte ele alınmıştır. Çünkü gezegenler, kendi potansiyellerinde sahip oldukları niteliklerle doğan üzerinde, aylara ve belirli zaman aralıklarına göre aktarımlarda bulunurlar. Bu ruhânî aktarım sürecinin çözümlenmesi ise aşağıda görüleceği üzere yedi merhaleye ayrılmaktadır. Bunlar;

Tablo 12: Ahlâkî Karakteristiklerin Oluşumunda Gök Cisimlerinin Etkileri

Satürn	İhvân, Satürn evresindeki doğanın karakteristiğinden bahsederken daha çok annenin tutumları üzerinde durmuştur. Çünkü Satürn evresinde doğanın tabiatında gözlemlenebilecek ahlâkî yönelimler belirmemiştir.
Jüpiter	Jüpiter, kendi düzlemindeki ilerleyişinde, burçlarında ve konumlarında düzgün bir hareket sergilerse doğanın ahlâkî tutumlarında dinî hitabet ve hikmetli söylemler ön planda olur. Jüpiter, Satürn'ün haddinde olursa doğan, bilge ve erdemli kimselerin niteliklerine; Jüpiter, Mars'ın haddinde olursa,

serinletme ve nadiren de olsa kurutma gücüne; Mars kurutma ve yakma gücüne; Jüpiter ılmanlık, ısıtma ve nemlendirme güçlerine; Venüs ısıtma ve nemlendirme gücüne; Merkür kurutma ve nemlendirme gücüne sahiptir. Ptolemy, *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*, çev. J.M. Ashmand, 16-17.

⁴¹⁰ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/208; 1/20.

⁴¹¹ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 1/210.

	<p>dirayetli, sabırlı ve izzetli kimselerin niteliklerine; Jüpiter, Venüs'ün haddinde olursa nasihatçi ve yumuşak sözlü kimselerin niteliklerine; Jüpiter, Merkür'ün haddinde olursa konuşkan, tartışmacı ve tutarlı kimselerin niteliklerine; Jüpiter, ikinci ayda yörüngesinden alçalır ya da ilerleyişinde geriye dönerse, zihinsel anlamda gelişmemiş, bedensel dürtülerin tahakkümü altına girmiş ve yaşamı taklit üzerine kurulu kimselerin niteliklerine sahip olur.</p>
Mars	<p>Mars, kendi düzlemindeki ilerleyişinde, burçlarında ve konumlarında düzgün bir hareket sergilerse, doğanın ahlâkî tutumlarında şiddet, alt etme, galip gelme ve başkaldırı yönelimleri ön planda olur. Mars, Satürn haddinde olursa sabır, direnme, atılganlık, hile ve kaçma nitelikleri; Mars, Jüpiter'in haddinde olursa, kendini bilme, tefekkür, vefa, akıllılık ve adalet nitelikleri; Mars, Venüs'ün haddinde olursa heyecan, kendini övme, cinsel yakınlık ve girişim nitelikleri; Mars, Merkür'ün haddinde olursa kıvrak zekâ, deha, edep, hızlı karar alma ve çözüm üretme nitelikleri; Mars, yörüngesinden alçalır ya da ilerleyişinde geriye dönerse, korkaklık, çekingenlik, kişilik zayıflığı ve değersizlik niteliklerine sahip olur.</p>
Güneş	<p>Güneş, kendi düzlemindeki ilerleyişinde, burçlarında ve konumlarında düzgün bir hareket sergilerse doğanın ahlâkî tutumlarında liderlik sevgisi, ego ve hedef büyüklüğü yönelimleri ön planda olur. Güneş, Satürn'ün haddinde olursa kendini beğenmişliğe, dirayete, yüksek hedeflere, hâkimiyete, bildiğini korumaya ve kararlarından zor vazgeçme niteliklerine; Güneş, Jüpiter'in haddinde olursa peygamberlerin sahip olduğu niteliklere; Güneş, Mars'ın haddinde olursa Mars'a ve kendine ait tüm niteliklere; Güneş, Venüs'ün veya Merkür'ün haddinde olursa, her ikisinin niteliklerini kabule; Güneş yörüngesinden alçalır ya da ilerleyişinde geriye dönerse, hedefi, egosu, erdemleri ve dinsel bilgileri zayıf kalan niteliklerine sahip olur.</p>
Venüs	<p>Venüs, kendi düzlemindeki ilerleyişinde, burçlarında ve konumlarında düzgün bir hareket sergilerse doğanın ahlâkî tutumlarında ince ruhluluk, erdemlilik, yardımseverlik vb. hoş nitelikler ön planda olur. Venüs, Satürn'ün haddinde olursa sadakate, sevmeye, güvenilmeye ve sabırlılığa; Venüs, Jüpiter'in haddinde olursa meleklerle haiz niteliklere, inanca, bağlılığa, geçimsizliğe, öz</p>

	yeterliliğe vb. niteliklere; Venüs, yörüngesinden alçalır ya da ilerleyişinde geriye dönerse, doğan talihsizlik ve mutsuzluk veren hasletlere sahip olur.
Merkür	Merkür, kendi düzlemindeki ilerleyişinde, burçlarında ve konumlarında düzgün bir hareket sergilerse doğan, ahlâkî tutumlarında zeki, vicdanlı, zihni berrak, diksiyonu sağlam ve hafızası güçlü biri olur. Merkür, Satürn'ün haddinde bulunursa, ilmi konularda keskin görüşlü, araştırmacı, geniş fikirli, dili ağır ve sanatlı; Merkür, Jüpiter'in haddinde olursa dindarlık, dinî konuşma, nasihat, adalet ve iyiliğe yönelten sohbetler kurma; Merkür, Mars'ın haddinde bulunursa, münakaşacı, eleştirici, betimleyici, sıkça hata yapan; Merkür, Venüs'ün haddinde bulunursa, müzik ve edebiyat alanındaki niteliklere sahip; Merkür, yörüngesinden alçalır ya da ilerleyişinde geriye dönerse de doğan, az konuşan, suskun veya aptal biri olur.
Ay	Ay, kendi düzlemindeki ilerleyişinde, burçlarında ve konumlarında düzgün bir hareket sergilerse doğan, ahlâkî tutumlarında övülen ve mutlu birisi olur. Ay, Merkür'ün haddinde olursa, doğanın tutumlarında değişkenlik, karmaşıklık, istikrarsızlık, çabuk pes etme, sebatsızlık, nefesine yenik düşme; Ay, Satürn'ün haddinde olursa yukarıda tarif ettiğimiz durumların tersine nitelikler cereyan eder; Ay, Venüs'ün haddinde olursa dış görünüşünde erkeklik niteliklerini yansıtsa da içsel tabiatında kadınsal niteliklere; Ay, Mars'ın haddinde olursa Mars'ın ahlâkî niteliklerine; Ay, Jüpiter'in haddinde olursa doğanın ahlâkî hem dünyevi hem de uhrevi hallerinde itidal üzerine biri olur.

Kaynak: İhvân-ı Safâ, *Resâil*, 2/331-337.

Buraya kadar anlatılanlarla birlikte, insanın karakter ve ahlâk yapısıyla ilgili pek çok durumun hem gezegenlerin sahip olduğu düşünülen temel karakteristiklerle hem de onları kendi amaçları doğrultusunda kullanan Küllî Nefs'in amaçlarıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koyduk. Unutulmamalı ki her ne türden olursa olsun, gök cisimlerinin doğanların yapısı üzerinde önceden kurulu olduğu düşünülen bu hükümler, onlar için zorlayıcı bir dikte değil; yönlendirici bir anlam taşımaktadır. Zira insan, bu sayede kendi için yararlı ahlâk ve hasletlere bizâtihi yatkın, kendisi için zararlı ve faydasız olanlardan da uzaklaşmaya bizâtihi meyilli kılınmıştır.

BÖLÜM 4: GÜNÜMÜZ ASTROLOJİSİ VE İNSAN YAŞAMI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

4.1. Astrolojinin Tanımlanması ve Meşruiyeti

Günümüz astroloji tanımlarına bakıldığında her ne kadar kişilere göre farklılık gösterse de şu anlamını hiç yitirmemiştir: “Astroloji; kozmos içerisindeki güçlerin, genel seviyede dünya üzerindeki enerjilerinin şekillenmesi (makro kozmos), insanın ve insan topluluklarının (mikro kozmos) üzerindeki etkilerini ve sonuçlarını yorumlayan bir düşünce sistemidir.”⁴¹² Bu bakımdan astroloji; zaman dilimlerini, fırsat alanlarını, şanslı anları, yaşam içi zorlukları, değişkenlikleri ve yönelimleri göksel düzene bakarak yorumlayan bir çıkarım sanatıdır diyebiliriz. Nitekim Barış İlhan’da bu doğrultuda “astroloji” deyimiyle, “gökyüzündeki hareketler ile yeryüzündeki olayların, koşulların ve durumların bağlantısını araştıran bilim” diye bahsetmiştir.⁴¹³ Bu bilimin amacına bakıldığında ise, kadîm uygarlıklardan bu yana insanların, ulvî âlemin imitasyonu olarak gördüğü süflî âlemin incelenerek, aralarındaki korelasyonun ve karşılıklı etkileşimin sistematik tarzda ortaya koyulmasıdır. Ancak bu amacın 21. yüzyıl dünyasına gelindiğinde yerini daha sübjektif, daha aktüel ve kitlesel söylemlere bıraktığını söylememiz uygun olacaktır. Çünkü zamanla dergilerden kitaplara, TV programlarından özel internet sayfalarına ve diğer sosyal mecralara kadar geniş bir yelpazede adının geçmesinde bu değişimin etkisi vardır. Onun bu noktadaki en büyük yardımcısı olan kitle iletişim araçları da bu yapıyı popüler kültürün vazgeçilemeyen ürünü kılmıştır.⁴¹⁴ Hal böyle olunca da pek çok sektör, insanların yaşamlarıyla ilişkili gördükleri pek çok konuyu astroloji sahasına taşımış ve bunları yıllık, mevsimlik, aylık, haftalık, günlük ve saatlik gözlemlerle -alanında uzman olarak görülen kimseler eşliğinde- açıklamayı tercih etmiştir. Örneğin 2020 yılı konseptinde düşünüldüğünde öne çıkacak astrolojik başlık “salgın hastalıklar astrolojisi ve korunma yolları” olacaktır.

⁴¹² Bkz. Çelik, *Astroloji El Kitabı*, 13. Aynı ifade kalıbı için bkz. Canan Selvi, *Astrolojik Kişilik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki* (Konya: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 61.

⁴¹³ Barış İlhan, *Astroloji Dersleri*, (İstanbul: İlhan Yayınevi, 2004), 13.

⁴¹⁴ Türkan Düztepe, *Popüler Kültür Ürünü Olarak Gazetelerin Astroloji Köşelerinin Değerlendirilmesi* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 6-7. Günümüzde astroloji, sübjektif bir bakış açısıyla değerlendirilip, olguları çabuk değişen ve her şeyi kendi ekseninde algılamaya yanılıgısı içirişine giren bir sisteme dönüşmüştür. Dolayısıyla astrolojinin temel prensipleri değişmiş, zamanla psikolojinin, motivasyon sanatlarının ve diğer branşların içerisinde sindirilmiştir. R. Hakan Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeligi* (İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2019), 22-23.

Dolayısıyla birçok yayın kuruluşunca servis edilen astrolojik tavsiyelerin başında gelen bu konu, pek çok sosyal platform içerisinde servis edilmiştir. Öyle ki bu platformlardan biri olan TV programlarının birinde serdedilen söyleme bakacak olursak, bu durumu daha kolay anlayabiliriz. Astrolog Öner Döşer katıldığı bir yayında “...Venüs inferior⁴¹⁵ kavuşumundan sonraki aylarda virüs salgını tekrar atağa geçebilir. Özellikle 2020 Kasım veya Aralık ayları dikkat çekiyorum. Yaz aylarında salgın bir miktar gerilese de sonbaharda, özellikle de kasım ayında yeni bir virüs dalgasıyla karşılaşabiliriz...”⁴¹⁶

Astrolojinin modern dönemdeki meşruiyetine baktığımızda, iki farklı yaklaşımın olduğu görülecektir. Bunlardan ilki astrolojinin, objektif ve bilimsel yanları bulunduğunu gerekçesiyle akademik bir branş olarak kabul eden gruptur. İkincisi grup ise astrolojinin, sübjektif ve irrasyonel yanlarını temele alarak, daha çok psikolojik gelişim ve kişisel rehberlik alanında bilimsel olmayan yardımcı bir branş olduğunu savunan gruptur.⁴¹⁷ İlk grubun temsilcileri arasında yer alan James R. Lewis; astrolojinin, irrasyonel bir bilim olarak düşünülmesinin yanlış olduğunu, onun deneysel, istatistiksel ve matematiksel yöntemlerle savunulabileceğini kabul etmiştir. Buna göre evrenin en temel fiziksel yasalarının -gelgitler ve yer çekiminin- bile gök cisimlerinin etkisiyle gerçekleştiğini kabul etmekteyiz. Dolayısıyla evreni çevreleyen fiziksel yasalar kadar onların içerisinde yaşayan insanların bu yasalardan etkilenmesi kaçınılmazdır. O halde astroloji hakkında olumsuz çıkarımlarda bulunanlarda, mantığın mantıksız kalan katı ilkelerine kapılarak, bu bilimsel algılayış biçimine tepki gösterirler.⁴¹⁸ Ayrıca Lewis’e göre astroloji, zannedildiği gibi sezgilere, kehanetlere, varsayımlara veya pozitif ilimlerin teknik metodolojine bütünüyle bağlı bir bilim değil; kendi içerisinde farklı yöntem ve ölçütleri bulunan bir bilim dalıdır.⁴¹⁹ Zamanla yaygınlaşan iletişim olanakları sayesinde büyük kitlelere de yayılan bu ahkâm sanatı, doğa bilimcilerinin,

⁴¹⁵ Inferior kavuşum: Herhangi bir gezegenin Güneşle karşılaştığında, ondan almış olduğu kaliteli enerjidir.

⁴¹⁶ <https://www.haberturk.com/astroloji-ile-ilgili-merak-edilenler-2641081>.

⁴¹⁷ Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliliği*, 45.

⁴¹⁸ James R. Lewis, *The Astrology Books* (ABD: Visible Ink Press Publishing, 2003), 15.

⁴¹⁹ İlhan, *Astroloji Dersleri*, 13.

psikologların ve felsefecilerin de dikkatini çekmeyi başarmıştır. Nitekim bu konuda son dönemde yapılmış pek çok akademik çalışmada bulunmaktadır.⁴²⁰

Astrolojinin akademik bir bilim olamayacağını savunan kimselere bakıldığında ise astrolojinin, astronomiden ayrılan yanlarını temele aldıkları görülecektir. Buna göre astroloji, bir bilim dalı olan astronomiden çokça farklı niteliklere haizdir. Örneğin; astronomi, sınanmaya ve denetlenmeye müsaitken, astroloji sübjektif ve kapalıdır. Astronomi, gök cisimlerinin niceliksel yanlarına ilişkin matematiksel hesaplamalar sunarken astroloji, gök cisimlerinin niteliksel yanlarına odaklanan gözlemsel tahminler sunmaktadır. Astronomi, evrenin fiziksel yasalarını betimlemeye çalışırken astroloji, metafiziksel yasalar çıkartmakla uğraşır.⁴²¹ Hal böyle olunca astroloji tarafından gerçekleştirilen çalışmalar ve elde edilen veriler, modern psikolojinin başta kişilik analizleri olmak üzere, bireysel farklılıkları ve kişiler arası ilişkileri temele alan araştırma sahalarına, zengin içerikler kazandırmaktan öteye bir görev icra edememektedir.⁴²²

Tanımlamalar ve görüşler noktasında bakacak olursak günümüz astrolojisi, tıpkı İlk Çağ ve Orta Çağ uygarlıklarında görmeye alışkın olduğumuz farklı görüşler etrafında varlığını sürdürmektedir.⁴²³ Ancak düşünce noktasında ortaya çıkan gelişim ve

⁴²⁰ Halil Apaydın, “Burçların Dini Tutum ve Davranışlarla İlişkisi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/3 (2004), 203-204. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Halil Apaydın, burçların dinî tutum ve davranışlar arasındaki ilişkisini incelemiş ve bu araştırma neticesinde dindarlık algısı ile dinî tutum düzeylerinin burçlarla ilişkili olduğu kanısına varmıştır. Yine Adeviye Erdoğan hocanın, *İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Burçlara Yönelik Görüşlerinin Yetkinlikler Açısından Değerlendirilmesi* adlı doktora çalışması oldukça önemlidir. Nitekim çalışma çerçevesinde insan kaynakları yöneticilerinin, işe alacakları bireylerin, her türlü organizasyon planlama, eğitim, gelişim, sendikal ilişkiler vb. tüm alanlarda astrolojik kimliklerinin dikkate alması gerektiğini savunmuştur. Adeviye Erdoğan, *İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Burçlara Yönelik Görüşlerinin Yetkinlikler Açısından Değerlendirilmesi* (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 306-328. Diğer akademik çalışmalar hakkında detaylı bilgi sahibi olabilmek için bkz. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

⁴²¹ Bozkurt, *Çok değişkenli Varyans Analizi İle Astroloji ve Kişilik Özelliklerinin Uyumunun İncelenmesi*, 41.

⁴²² Bozkurt, *Çok değişkenli Varyans Analizi İle Astroloji ve Kişilik Özelliklerinin Uyumunun İncelenmesi*, 37. Tevfik Uyar’ında ifade ettiği şekilde bu halde astroloji, sözde bir bilim olarak kalacaktır. Bkz. Tevfik Uyar, “Astroloji Sözdebilimi ve Toplum İçin Yarattığı Tehditler Üzerine Bir Çalışma”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 6/1 (2016), 50-60. Seyyid Hüseyin Nasr’a göre de ise astrolojinin zamanla bu hale gelişinde metafizik esaslarından koparılışı etkilidir. Çünkü âlemin yasalarının keşfinden ziyade, ferdi olayların önceden haber verilebilmesiyle sınırlandırılmış bir astroloji, kendine has konumunu yitirmeye mahkûm görülmüştür. Nasr, *İslâm Kozmolojisi Öğretilerine Giriş*, çev. Nazife Şişman, 95-96.

⁴²³ Erdoğan, *İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Burçlara Yönelik Görüşlerinin Yetkinlikler Açısından Değerlendirilmesi*, 69-72.

günümüz astrolojisinin kendi içinde belirlemiş olduğu öncelik sıralaması değişmiş ve geçmişe tanıklık eden kimselerin gözlemlediği gök algısıyla, şimdiye tanıklık eden insanların gözlemlediği gök algısı farklılaşmıştır. Bu farklılığı daha iyi anlayabilmek için önceki bölümlerde *Resâil* merkezli vermiş olduğumuz gök cisimlerine ilişkin terminolojiyi, dokümantasyonu ve yüklenilmiş olan nitelikleri, günümüz astroloji terimleri ve bulguları açısından irdeleyeceğiz. Böylelikle dönem nazarında yenilenen, eklenen veya değiştirilen kısımları sezimlemiş olacağız.

Tablo 13: Günümüz Astroloji Terminolojisi

Astrolog	Astrolojinin kullanmakta olduğu araçları bilerek, gözlemleri gerçekleştirip yorum yapabilen kişiye denir.
Harita	Doğumun, “yıldız” şeklinde adlandırılan, belirli geleneksel şekil ve sembollerle çizilen diyagramdır.
Kozmos	Evren
Evren Kozmoloji	Kozmik varlıklar hakkında metodik araştırma ve incelemeler yapan branştır.
Gezegenler	Gezegenler astrolojide, bireylerin özelliklerini tanımlayan psikolojik ölçütlerdir.
Burç	Bireylerin doğum anlarında belirlenen göksel alanın sembolik karargâhlarıdır.
Horoskop	Yükselen Burç
Yükselen Burç	Bireylerin doğum anlarında ufuk çizgisinde yükselen durumda olan takımyıldızlardır.
Zodyak	Burçlar kuşağında ki 12 takımyıldızının genel ismidir. 12 burcu ifade etmektedir.
Evler	12 burcu temsil etmek üzere 12 tane olan evler, hayatın farklı alanlarını belirtmektedir.
Aspect	Güneş, Ay ve gezegenler arasında kurulan açılardır.

Kaynak: Bozkurt, *Çok Değişkenli Varyans Analizi ile Astroloji ve Kişilik Özelliklerinin Uyumunun İncelenmesi*, 42. Stephen Arroyo, *Astrology, Psychology, and the Four Elements*, (ABD: CRCS Publications, 1975), 79.

Tablo 14: Günümüz Burçları ve Tipik Tanımlamaları

Burçlar	Latince İsimleri	Simge	Mevsim	Tabiat	Tarih	Yönetici	Cins
Oğlak	Capricornus	♄	Kış	Toprak	21 Aralık-20 Ocak	Satürn	Eril
Kova	Aquarius	♒	Kış	Hava	21 Ocak-20 Şubat	Satürn	Dişi
Balık	Pisces	♓	Kış	Su	21 Şubat-20 Mart	Jüpiter	Eril
Koç	Aries	♈	İlkbahar	Ateş	21 Mart-20 Nisan	Mars	Eril
Boğa	Taurus	♉	İlkbahar	Toprak	21 Nisan-20 Mayıs	Venüs	Eril
İkizler	Gemini	♊	İlkbahar	Hava	21 Mayıs-20 Haziran	Merkür	Dişi
Yengeç	Cancer	♋	Yaz	Su	21 Haziran-20 Temmuz	Ay	Eril
Aslan	Leo	♌	Yaz	Ateş	21 Temmuz-20 Ağustos	Güneş	Dişi
Başak	Virgo	♍	Yaz	Toprak	21 Ağustos-20 Eylül	Merkür	Eril
Terazi	Libra	♎	Sonbahar	Hava	21 Eylül-20 Ekim	Venüs	Dişi
Akrep	Scorpius	♏	Sonbahar	Su	21 Ekim-20 Kasım	Mars	Eril
Yay	Sagittarius	♐	Sonbahar	Ateş	21 Kasım-20 Aralık	Jüpiter	Dişi

Kaynak: Asimgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 60-83. Alan Leo, *Astrology for All*, (Londra: Modern Astrology Office, 1899), 8. Ayrıca bkz. Burekhard, *Muhyiddin İbn Arabî'nin Mistik Astrolojisi*. çev. Mehmet Temelli, 16-17.

Tablo 15: Gezegenlerin Yeryüzündeki Tekabüliyet Alanları

Gezegenler	Temel Nitelikler	Roller	Vücut Niteliği	Mekânlar
------------	------------------	--------	----------------	----------

Güneş	Gurur, asalet, otorite ve yönetim	Yönetici, baba ve kuyumcu	Kalp ve omurga	Saraylar ve abartılı yerler
Ay	Yumuşaklık, destekleme ve değer verme	Anne, bakıcı ve su işçileri	Göğüs ve göz	Sulak mekânlar
Merkür	Zekâ, hitabet ve mantık	Öğretmen, tüccar ve şair	Beyin, dil ve sinir sistemi	Bilgi mekânları
Venüs	Sanat, zarafet ve aşk	Müzisyen, modacı ve dansçı	Mide, böbrek ve rahim	Eğlence ve güzellik mekânları
Mars	Şiddet, özgüven ve atılganlık	Asker, cerrah ve demirci	Kan, kas ve cinsel organlar	Çatışma mekânları
Jüpiter	Güven, talih ve olgunluk	Hukukçu, dinî önder ve akademisyen	Karaciğer ve akciğer	Dinî ve hukukî mekânlar
Satürn	Sabır, disiplin ve cimrilik	Yaşlılar, çiftçiler ve dilenciler	Deri, diş ve saç	Issız ve pis mekânlar
Neptün	Sezgi, kırılmanlık ve gerçeklikten kaçma	Ressamlar, mistikler ve hayalciler	Zihnin psişik ve telepatik güçleri	Film endüstrisi ve sanat mekânları
Uranüs	Bağımsızlık, özgürlük ve yaratıcılık	Teknoloji ve uzay çalışanları	Beynin elektron hareketleri ve motor güçleri	Kaza ve felaket mekânları
Plüton	Yok, etme, yeniden yaratma ve kendine gerçekleştirme	Nükleer bilimci ve arkeologlar	Metabolizma ve karın boşluğu	Soykırım, baskı ve kazı mekânları

Kaynak: Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 84-85. Glenn Perry, *AstroPsikoloji*, çev. Sibel Oltulu (İstanbul: AstroArt Astroloji ve Danışmanlık Ltd. Şti yayınları, 2020) 2/186-193. Gezegenlerin temel niteliklerine, evlerine ve diğer gezegenlere ilişkin konumlarıyla oluşan durumların

detaylı anlatımı için bkz. Arroyo, *Astrology, Psychology, and the Four Elements*, 61-90; 80-81. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 220-230.

Tablo 16: Gezegenlere Ait Evler ve Temel Özellikleri

Evler	Yönetici Gezegeni	Doğal Burcu	Birincil Dürtüsü
Birinci ev; yaşamın başlangıcını, ilk izlenimleri ve eylemlerdeki ilk adımı temsil eder.	Mars	Koç	Yaşam
İkinci ev; kazanılan değerli eşyalara ve kazanımların harcanılmasını temsil eder.	Venüs	Boğa	Sahip olma
Üçüncü ev; bilginin kazanımını, aktarımını ve iletişimi temsil eder.	Merkür	İkizler	İletişim kurabilme
Dördüncü ev; geçmiş ve şuan ki çevremizce karşılanan korunma ve yetiştirilme ihtiyacımızı temsil eder.	Ay	Yengeç	Aileye bağlılık
Beşinci ev; yaratıcılık, eğlence ve hobilere yaklaşımlarımızı temsil eder.	Güneş	Aslan	Yaratıcılık
Altıncı ev; sorumluluk ve çalışma hayatımızın getirilerini temsil eder.	Merkür	Başak	Sorumluluk
Yedinci ev; iş ve evlilik yapımıza uygun tercihlerimizi temsil eder.	Venüs	Terazi	Yakın ilişki
Sekizinci ev; cinsellik, güç ve maddî kazanım hırslarımızı temsil eder.	Plüton	Akrep	Güç kazanma
Dokuzuncu ev; kozmoloji, felsefe ve dinî alanda gelişen düşünceleri temsil eder.	Jüpiter	Yay	İnanç bağı
Onuncu ev; yaşama katkımızı ve hedeflerimize ulaşmanın sağladığı huzuru temsil eder.	Satürn	Oğlak	Toplumsal statü
On birinci ev; kişisel çıkarların ötesinde, yaşamda iz bırakma isteğini temsil eder.	Uranüs	Kova	Fedakârlıkta bulunma
On ikinci ev; bireysel varoluşun hem	Neptün	Balık	Bireysellik

kaynağını hem de sonunu içeren bir algıyı temsil eder.			arayışı
--	--	--	---------

Kaynak: Perry, *AstroPsikoloji*, 207-223. Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 85-87. Bkz. Frances Sakoian - Louis Acker, *The Astrology of Human Relationships* (ABD: Published by Harper 8c Row, 1989), 50-56.

4.1.1. Koç Burcu

Koç burcunun yönetici gezegeni Mars'tır. Tanımlayıcı özellikleri saldırganlık, doğrudanlık ve cesurluktur. Psikolojik ihtiyaçları bakımından hayatta kalma, var olma, otonomi, acil tatmin, bağımsızlık, özgürlük ve aktivite ön plandadır. Arketiptik karakterler açısından aceleci, vahşi, savaşçı, kavgacı, öncü, kâşif, rakip ve muhalif imajındadır. Gelişim dönemi açısından doğumundan on sekiz aylık dönemin sonuna kadar geçen zamanı kapsar. Bu dönem Piaget kuramındaki duyu-motor basamağına denk gelir.⁴²⁴ Olumlu özellikleri bakımından dürüst, enerjik, cesur, cömert ve yaratıcıdır. Olumsuz özellikler bakımından aceleci, öfkeli, hükmeden, inatçı, hırslı ve batıl inançlara sahiptir.⁴²⁵ Değerli taşlar açısından akik, mercan, ametist;⁴²⁶ kumaşlar açısından sade ve rahat kullanımlı kumaşlar;⁴²⁷ bitkiler açısından lale, papatya, narçiçeği, hardal, ısırgan otu, greyfurt ve bergamot; kokular açısından ıtır, manolya, sardunya ve lavanta;⁴²⁸ günlerden salı; sayılardan dokuz; metallere demire karşılık gelir.⁴²⁹ İşaret ettiği yönler bakımından doğuya; yerleşim yerleri açısından küçükbaş besiciliğin yapıldığı engebeli ve verimsiz yerler ile evlerde çatı ve tavana karşılık gelir. Ülkeler ve bölgeler açısından Danimarka, Floransa, Galiçya, Almanya, İngiltere, İsrail, Lübnan, Marsilya, Napoli, Filistin, Polonya, Saragosa, Suriye, Utrecht ve Verona gibi coğrafyaları kapsar.⁴³⁰ Yükseleni Koç burcuna denk gelen bir bireyin birincil amacı statü ve güç elde etmektir. Bu sebeple davranışlarında kararlılık, serüvencilik, cesurluk, ani öfkelenme, çabuk yatışma, kalıpları yıkma, fikirleri zorla kabullendirme ve

⁴²⁴ Perry, *AstroPsikoloji*, 96. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 178.

⁴²⁵ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 113-114. Leo, *Astrology for All*, 82-83. Sakoian - Acker, *The Astrology of Human Relationships*, 164-165.

⁴²⁶ Barış Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, (İstanbul: AstroArt Astroloji ve Danışmanlık Ltd. Şti yayınları, 2020), 272.

⁴²⁷ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 281.

⁴²⁸ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 294.

⁴²⁹ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 113-114.

⁴³⁰ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 96-97.

ilerlemecilik gibi yönelimler ağır basar.⁴³¹ Koç burcu bir birey fizyolojik özellikleri bakımından başı öne çıkık, yüzü kemikli ve oval, vücut kemikleri dış yüzeye yakın, erkekleri gür kaşlı, boyun ortalamadan daha ince ve uzun, boy ortalama ve kilo normale yakındır.⁴³² Sağlık açısından zihinsel aktivitelerin yorgunluğu sebebiyle stres, huzursuzluk, baş ağrısı, denge bozuklukları ve sinüzit enfeksiyonları sık görülebilir.⁴³³ Meslek seçimi bakımından makinist, güreşçi, polis, demirci, kasap, avcı, cerrah, fırıncı, maceraperest ve savaşçı gibi işlerle ilişkilidir.⁴³⁴

4.1.2. Boğa Burcu

Boğa burcunun yönetici gezegeni Venüs'tür. Tanımlayıcı özellikleri istikrar, bedensel hazlar ve dinginliktir. Psikolojik ihtiyaçları bakımından güvenlik, duyuşal haz, keyif, konfor, hareketsizlik, tanınmışlık ve öngörülebilirlik ön plandadır. Arketiptik karakterler açısından tensel, hedonist, zevk düşkün, lüks düşkün ve genç kadınlara karşılık gelir. Gelişim dönemi açısından on sekiz aylık süreç ile dört yaşlık dönemin sonuna kadar geçen zamanı kapsar. Bu dönem Piaget kuramındaki işlevsellik öncesi öğrenme basamağına denk gelir.⁴³⁵ Olumlu özellikleri bakımından dayanıklılık, tutumluluk, dostluk, azim ve evine bağlılıktır. Olumsuz özellikleri bakımından kıskançlık, fazla para sevgisi, inatçılık, sükûnet ve rahatlıktır.⁴³⁶ Değerli taşlar açısından zümrüt, krizokol ve lapis;⁴³⁷ kumaşlar açısından yumuşak, kabarık, pamuklu, desenli, beyaz, yeşil ve pastel tonları;⁴³⁸ bitkiler açısından gül, karanfil, menekşe, zambak, ıspanak, yosun ve pembe krizantem; kokular açısından karanfil, lavanta, melisa, fulya ve elam çiçeğı;⁴³⁹ günlerden cuma; sayılardan dokuzdur.⁴⁴⁰ İşaret ettiği yönler bakımından Güneydoğuya; yerleşim yerleri açısından büyükbaş hayvan ve bakım alanları, çiftlikler, engebesiz ve zorluksuz tarım sahaları, konforlu ve lüks yaşam

⁴³¹ Joseph F. Goodavage, *Siz Astroloji ve Hayatınız*, çev. Belkıs Çorakçı (İstanbul: Odvi Özel Eğitim Hizmetleri a.ş. 1987), 1/147-148.

⁴³² Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 126.

⁴³³ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 146.

⁴³⁴ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 183. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeligi*, 178.

⁴³⁵ Perry, *AstroPsikoloji*, 100-101. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeligi*, 179-180.

⁴³⁶ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 114-115. Leo, *Astrology for All*, 82-83. Sakoian - Acker, *The Astrology of Human Relationships*, 165-167.

⁴³⁷ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 272-273.

⁴³⁸ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 281.

⁴³⁹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 294.

⁴⁴⁰ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 114-115.

alanları, değerli eşyaların saklandığı korunaklar, evlerde orta odalar ve bloklar arasında kalan yerlere karşılık gelir. Ülkeler ve bölgeler açısından Kuzey Anadolu, Dublin, Mısır, İrlanda, Gürcistan, Hollanda, Leipzig, Odesa, Palermo, Parma ve İran'dır.⁴⁴¹ Yükseleni Boğa burcuna denk gelen bir bireyin birincil amacı maddî açıdan güvende olma isteğidir. Bu uğurda kin tutmaz, çabuk sinirlenmez, kendine hâkim, görüşlerinde sabit, bazen bencil, kuralların dışına çıkmayan, sabırlı, fiziksel rahatlığına ve konforuna düşkün, kararlarında güçlü ve iş bitiricidir.⁴⁴² Fizyolojik özellikleri bakımından dolgun çene, kalın ve kısa boyun, eller ve ayaklar küçük, parmaklar kısa, normalin altında bir boy, omuzlar yuvarlak ve öne eğik, dudaklar dolgun, alın geniş ve gözler iridir.⁴⁴³ Sağlık açısından hareketsizliğe bağlı fazla kilo alımı, şeker hastalığı, yüksek tansiyon, üst solunum yolu enfeksiyonları, farenjit, kuru öksürük ve vücudun çeşitli kısımlarında şişkinliğe bağlı ağrılar görülebilir.⁴⁴⁴ Meslek seçimi bakımından emlakçı, veznedar, aşçı, moda tasarımcısı, sigortacı, fotoğrafçı, çiçekçi, mimar ve bahçıvan gibi işlerle ilişkilidir.⁴⁴⁵

4.1.3. İkizler Burcu

İkizler burcu yönetici gezegeni Merkür'dür. Tanımlayıcı özellikleri konuşkanlık, zekâ ve meraklı oluşturmaktır. Psikolojik ihtiyaçları bakımından enformasyon, dil, iletişim, veri işleme, öğrenme arzusu, araştırma becerisi, zihinsel uyarımlar ve kendini geliştirme ön plandadır. Arketiptik karakterler açısından elçi, öğrenci, muhabir, bilim adamı, kâtip ve akademisyenlerle ilişkilidir. Gelişim dönemi açısından dört ile yedi yaş arası kısma mukabildir. Bu dönem Piaget kuramındaki işlem öncesi dönemin sonlarına, somut işlemler döneminin ise başlangıcına denk gelir.⁴⁴⁶ Olumlu özellikler bakımından zevklilik, hoş muhabbet, üstün zekâ, nükte, sezme gücü ve akıcılığa sahiptir. Olumsuz özellikler bakımından fazla konuşma, kararsızlık, huzursuzluk, uykusuzluk ve fazla hassasiyet öne çıkmaktadır.⁴⁴⁷ Değerli taşlar açısından inci, peridot, safir, topaz ve

⁴⁴¹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 97-98.

⁴⁴² Goodavage, *Siz Astroloji ve Hayatınız*, çev. Belkıs Çorakçı, 148-149.

⁴⁴³ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 126.

⁴⁴⁴ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 146.

⁴⁴⁵ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 183. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 179.

⁴⁴⁶ Perry, *AstroPsikoloji*, 104. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 183-184.

⁴⁴⁷ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 115-116. Leo, *Astrology for All*, 82-83. Sakoian - Acker, *The Astrology of Human Relationships*, 167-168.

akik;⁴⁴⁸ kumaşlar açısından çift renkli kumaşlar, dar çizgiler ve karmaşık goblenler;⁴⁴⁹ bitkiler açısından zambak, mimoza, açelya, sarıapatya, hanımeli ve lavanta; kokular açısından limon, yasemin, sümbül ve gardenya;⁴⁵⁰ günlerden çarşamba; sayılardan beş, metallere cıvadır.⁴⁵¹ İşaret ettiği yönler bakımından Güneybatıya; yerleşim açısından çalışma odası, kütüphane, duraklar, belge ve dosya depoları, eğitim mekânları ve evlerdeki en yüksek noktalarıdır. Ülkeler ve bölgeler açısından Ermenistan, Belçika, Bruges, Lombardia, Londra, Londra, Los Angeles, Plymouth, Sardunya adası, ABD, Uruguay, Versailles ve Galler'dir.⁴⁵² Yükseleni İkizler burcuna denk gelen bir bireyin birincil amacı istediklerini gerçekleştirebilmek ve eylemlerinde özgür olabilmektir. Bu uğurda mantıklı, öğrenmeye arzulu, bilim ve sanat dallarına düşkün, paylaşımcı, farklılığı sever, bilgili, insancıl, esnek, iletişimci, çabuk heyecanlanan ve çabuk yatışan bir mizaca sahiptir.⁴⁵³ Fizyolojik özellikleri bakımından burnu ve yüzü uzun, ince bedenli, boyu uzun, parmakları ve ayakları büyüktür.⁴⁵⁴ Sağlık açısından fizyolojik rahatsızlıklara karşı hassas ve kırılındırlar. Bronşit, astım, kaygı bozukluğu, üst solunum yolu enfeksiyonları ve sinir sıkışmaları sık karşılaştıkları hastalıklardır.⁴⁵⁵ Meslek seçimi bakımından öğretmen, çevirmen, rehber, tüccar, gazeteci, kitapçı, telekomünikasyoncu, satış uzmanı, web tasarımcısı, postacı, tiyatrocü ve programcı gibi işlerle ilişkilidir.⁴⁵⁶

4.1.4. Yengeç Burcu

Yengeç burcu yönetici gezegeni Ay'dır. Tanımlayıcı özellikleri yumuşaklık, şefkat, önemseme, koruma, sahip çıkma ve yetiştirme. Psikolojik ihtiyaçlar bakımından beslenmek, anelik etmek, duygusal güvenlik, ait olmak, duyarlılık, şefkat, koruma, anlayış, sıcaklık ve yakınlık duyma hissi ön plandadır. Arketipik karakterler açısından annelere, dadılara, bakıcılara, mürebbiyelere, bağımlı çocuklara, rahme, kafese, ev hanımına ve koruyuculara karşılık gelir. Gelişim dönemi açısından sekiz ile on iki yaş

⁴⁴⁸ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 273.

⁴⁴⁹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 282.

⁴⁵⁰ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 295.

⁴⁵¹ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 115-116.

⁴⁵² Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 98-99.

⁴⁵³ Goodavage, *Siz Astroloji ve Hayatınız*, çev. Belkıs Çorakçı, 149-150.

⁴⁵⁴ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 127.

⁴⁵⁵ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 147.

⁴⁵⁶ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 184. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeligi*, 183.

aralığını kapsar. Bu dönem daha çok duygusal benliğin doğumuna denk gelir. Böylelikle duyguların dışavurumu yerine içsel bir denetim mekanizması oluşturulması söz konusudur.⁴⁵⁷ Olumlu özellikler bakımından Yengeç burcu pozitif, sabırlı, fedakâr, cömert ve dürüst çalışkandır. Olumsuz özellikler bakımından kararsız, dalgın, kinci, kötümser ve evhamlıdır.⁴⁵⁸ Değerli taşlar bakımından yakut, garnet, zümrüt, kehribar, ayaş ve opal;⁴⁵⁹ kumaşlardan yumuşak, gül desenli, krem, beyaz ve kadifemsi;⁴⁶⁰ bitkilerden beyaz gül, nilüfer, sümbül, inci çiçeği, beyaz zambak, yabangülü, balkabağı ve salatalık; kokulardan beyaz leylak, beyaz menekşe ve vanilya;⁴⁶¹ günlerden pazartesi; sayılardan iki; metallere gümüşür.⁴⁶² İşaret ettiği yönler bakımından kuzey; yerleşim yerleri açısından okyanuslar, nehirler, denizler, göller, dereler, pınarlar, kuyular, bataklıklar ve sulak alanlardır. Ülkeler ve bölgeler açısından İstanbul, Cenova, Lubec, Milan, Yeni Zelanda, New York, İskoçya, Stockholm, Tunus, Venedik, Afrika, Amsterdam, Anadolu, Berne ve Cadiz'dir.⁴⁶³ Yükseleni Yengeç burcuna denk gelen bir bireyin birincil amacı kendini duygusal anlamda güvende kılacak bir ortama yerleşmektir. Bu uğurda ruhsal anlamda gelgitler, aidiyet hissi, duyarlılık, alınganlık, korumacılık, değişim, sabırsızlık, ani öfke ve kuşkuculuk gibi niteliklere sahiptir.⁴⁶⁴ Fizyolojik özellikleri bakımından kafanın ve yüzünün üst kısmı dar, baş bedene kıyasla küçük, eller ve ayaklar orta, gövde kemikleri iri ve ağızları geniştir.⁴⁶⁵ Sağlık açısından iç zarlarda şişlik, su toplanması, balgamlı akciğer hastalıkları, sindirim şikâyetleri, gebelik ve emzirmede karşılaşılan şikâyetlerdir.⁴⁶⁶ Meslek seçimi bakımından pedagoğ, anasınıfı öğretmeni, kadın hastalıkları doktoru, bakıcı, veteriner ve tatlı satıcısı gibi işlerle ilişkilidir.⁴⁶⁷

⁴⁵⁷ Perry, *AstroPsikoloji*, 108. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 186.

⁴⁵⁸ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 116-117. Leo, *Astrology for All*, 82-83. Sakoian - Acker, *The Astrology of Human Relationships*, 168-170.

⁴⁵⁹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 273.

⁴⁶⁰ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 283.

⁴⁶¹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 296.

⁴⁶² Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 116-117.

⁴⁶³ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 99-100.

⁴⁶⁴ Goodavage, *Siz Astroloji ve Hayatınız*, çev. Belkıs Çorakçı, 150.

⁴⁶⁵ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 127.

⁴⁶⁶ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 147.

⁴⁶⁷ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 185. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 186.

4.1.5. Aslan Burcu

Aslan burcu yöneticisi Güneş'tir. Tanımlayıcı özellikleri yaratıcılık, oyunculuk ve dramatikliktir. Psikolojik ihtiyaçları bakımından kimlik içselleşmesi, onaylanma, yaratıcılık, özgüven, dikkat çekme, kendini ifade etme, öz saygı, takdir görme ve eğlenmedir. Arketipik karakterler açısından kahraman, oyuncu, egoist, züppe, sanatçı, oyun arkadaşı ve sevgiliye karşılık gelir. Gelişim dönemi açısından on iki ile on sekiz yaş arası dönemi kapsar. Bu dönemde ergenlik ve kimlik bunalımlarının yaşandığı, aileden ayrılmaların, farklı rol ve kimliklere yönelimin başladığı evredir.⁴⁶⁸ Olumlu özellikler açısından dürüst, cömert, şefkatli ve çalışkandır. Olumsuz özellikler açısından diktatörlük, kendini beğenme, sabırsızlık ve meraklılık ön plandadır.⁴⁶⁹ Değerli taşlar açısından elmas, kaplan gözü, kırmızı obsidyen ve peridot;⁴⁷⁰ kumaşlar açısından işçiliğin ön plana çıktığı, dramatik tonları içeren, parlak ve kaygan kumaşlar;⁴⁷¹ bitkiler açısından orkide, sarıpatatya, nergis, kırmızı gül, sarı menekşe, anason, nane, dereotu, ahududu, şeftali ve ayçiçeği; kokular açısından misk, amber, gül, iğde ve portakal çiçeği;⁴⁷² günlerden pazar; sayılardan dört; metallere altındır.⁴⁷³ İşaret ettiği yönler bakımından Kuzeydoğu; yerleşim açısından vahşi hayvanların yaygın olduğu yerler, ağaçlık alanlar, ormanlar, çöller, sarp kayalıklar ve kralların mekânlarına karşılık gelir. Ülkeler ve bölgeler açısından Alpler, Bohemia, Bombay, Bristol, Kalde, Chicago, Damascus, Fransa, İtalya, Lancashire, Philadelphia, Paraguay, Roma, Romanya ve Sicilya'dır.⁴⁷⁴ Yükseleni Aslan burcuna denk gelen bir bireyin birincil amacı; sözünü geçirmek ve güçlü olmaktır. Bu uğurda gururlu, cömert, yetenekli, gösterişli, şiiresselliğe düşkün, nüfuzlu, kibirli, bencil ve zorluklar karşısında dirayetlidir.⁴⁷⁵ Fizyolojik özellikleri bakımından dikdörtgen yüz hatları, heybetli duruş, uzun boylu, iri yapılı, omuz ve göğüs kısmı geniş, dizler kemikli ve çıkık, keskin bakışlı, gözleri iri, saçları dalgalı ya da kıvrıktır.⁴⁷⁶ Sağlık açısından hazımsızlık ve mide şikâyetleri dışında

⁴⁶⁸ Perry, *AstroPsikoloji*, 112. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 188.

⁴⁶⁹ Asimgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 119. Leo, *Astrology for All*, 82-83. Sakoian - Acker, *The Astrology Of Human Relationships*, 170-171.

⁴⁷⁰ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 274.

⁴⁷¹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 283.

⁴⁷² Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 296.

⁴⁷³ Asimgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 119.

⁴⁷⁴ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 101.

⁴⁷⁵ Goodavage, *Siz Astroloji ve Hayatınız*, çev. Belkıs Çorakçı, 151.

⁴⁷⁶ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 128.

Aslan burçları genelde sağlıklı ve çeviktir.⁴⁷⁷ Meslek seçimi bakımından yönetici, ekonomi uzmanı, tur operatörü, oyuncu, stratejist, takım kaptanı, broker ve reklam yazarı gibi işlerle ilişkilidir.⁴⁷⁸

4.1.6. Başak Burcu

Başak burcu yönetici gezgeni Merkür'dür. Tanımlayıcı özellikleri etkinlik, yeteneklilik ve yardımseverliktir. Psikolojik ihtiyaçları yararlılık, yetkinlik, yeterlilik, gelişim, etkinlik, işlevsellik, hizmet ve problem çözme yetileridir. Arketipik karakterler açısından verimlilik uzmanı, kadın öğretmen, pımpirikli, sorun giderici, kusur bulucu, zanaatkâr, analist, eleştirmen, çırak ve evhamlı kimselerdir. Gelişim dönemi açısından on altı ile yirmi altı yaş aralığıdır.⁴⁷⁹ Bu dönem işgücü evresine hazırlık, halka hizmet, beceri ve yeteneklerini keşfetme açısından önemlidir. Olumlu özellikleri bakımından tedbirli, tutumlu, mantıklı, çalışkan ve tertiplidir. Olumsuz özellikler bakımından alınganlık, cimrilik, asabiyet maceraperestlik ve alaycılık belirgindir.⁴⁸⁰ Değerli taşlar açısından sitrin, kuvars, amazonit, mavi topaz, magnetit, mor obsidyen ve sodalit;⁴⁸¹ kumaşlar açısından natürel ve organik kumaşlar, çuhalar, ketenler, pamuklu kumaşlar ve ince işçilikli ev eşyaları;⁴⁸² bitkiler açısından sarıpatatya, kedi otu, arpa, buğday, yulaf, çavdar, kiraz çiçeği ve açelya; kokulardan leylak, melisa, lavanta, yasemin ve sandal ağacı;⁴⁸³ günlerden çarşamba; sayılardan beş; metallere kurşundur.⁴⁸⁴ İşaret ettiği yönler bakımından Güneybatı; yerleşim açısından kitapların bulunduğu çalışma yerleri, kütüphaneler, evraklar ve haritaların bulunduğu yerler, mandıralar, tahıl ambarları, tahıl yığınları, ofis, çalışma odası, hastaneler ve çalışma ortamlarıdır. Ülkeler ve bölgeler açısından Babil, Bağdat, Yunanistan, Mezopotamya, Paris, İsviçre, Türkiye, Karayipler, Yugoslavya, Züriç, Boston, Assyria, Brezilya ve Lyon'dur.⁴⁸⁵ Yükseleni Başak burcuna denk gelen bir bireyin birincil amacı maddî açıdan güvende olmak ve başkalarına yardımcı olmaktır. Bu uğurda adil, tevazu sahibi, diplomatik, sosyal, sakin,

⁴⁷⁷ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 148.

⁴⁷⁸ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 186. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeligi*, 188.

⁴⁷⁹ Perry, *AstroPsikoloji*, 116. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeligi*, 190-191.

⁴⁸⁰ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 120. Leo, *Astrology for All*, 82-83. Sakoian - Acker, *The Astrology of Human Relationships*, 171-173.

⁴⁸¹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 274.

⁴⁸² Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 284.

⁴⁸³ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 297.

⁴⁸⁴ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 120.

⁴⁸⁵ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 102.

güçlü, inatçı, fikirleri zor değiştirilen, zor beğenen, intizamlı, septik, detaylara duyarlı ve eleştiricidir.⁴⁸⁶ Fizyolojik özellikleri bakımından üçgen yüz hatları, toplu çene yapısı, ağızlar küçük, dudaklar ince, burun düz, orta boylu ve ölçülü bir kiloya sahiptir.⁴⁸⁷ Sağlık açısından sindirim sistemi hassastır, ülser, spazm ve enfeksiyon kökenli bağırsak hastalıkları yaygındır.⁴⁸⁸ Meslek seçimi bakımından diş hekimi, hemşire, yazılımcı, muhasebeci, işçi, garson ve ekipman satıcısı gibi işlerle ilişkilidir.⁴⁸⁹

4.1.7. Terazi Burcu

Terazi burcu yönetici gezegeni Venüs'tür. Tanımlayıcı özellikleri nezaket, estetik ve içtenliktir. Psikolojik ihtiyaçları açısından uyum, samimiyet, güzellik, arkadaşlık, adalet, barış, denge, sosyal ilişkiler ve yakınlıktır. Arketipik karakterler açısından âşık, toplum bilimci, halkla ilişkiler uzmanı, diplomat, uzlaştırmacı, çekici, arabulucu ve sanatçıya karşılık gelir. Gelişim dönemi açısından yirmi altı ile otuz beş yaş arası dönemi kapsar. Partner arayışının başladığı, sosyal açıdan yetişkinliğe geçişin başlangıç evresidir.⁴⁹⁰ Olumlu özellikleri açısından zevkli, dengeli, dürüst, dostlarına düşkün ve çalışkandır. Olumsuz özellikleri açısından rahatına düşkün, çok fazla çalışan, içine kapanık ve dedikoducudur.⁴⁹¹ Değerli taşlar açısından yeşim, güneştaşı, yeşil spinel ve opal; kumaşlardan divitin, pazen, renkli ve yumuşak tonlar;⁴⁹² bitkilerden pembe karafanfil, pembe gül, çilek, asma, oğul otu, kekik ve şeftali; kokulardan gül, fulya, yasemin, misk ve amber;⁴⁹³ günlerden cuma; sayılardan altı; metallere bakırdır.⁴⁹⁴ İşaret ettiği yönler bakımından batı; yerleşim açısından yel değirmenlerinin çevresi, ekilip biçilen yerler, dağların tepeleri, avcılık yapılan yerler, kumlu ve çakıllı alanlar, açık alanlar, evlerin üst katları, tavan araları, misafir odaları ve gardirolardır. Ülkeler ve bölgeler açısından Avustralya, Afrika, Arjantin, Burma, Çin, Mısır, Frankfurt, Havai, Japonya, Kore, Pasifik Okyanusu, Viyana ve Tibet'tir.⁴⁹⁵ Yükseleni Terazi burcuna

⁴⁸⁶ Goodavage, *Siz Astroloji ve Hayatınız*, çev. Belkıs Çorakçı, 151-152.

⁴⁸⁷ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 128-129.

⁴⁸⁸ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 148.

⁴⁸⁹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 187. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliliği*, 190.

⁴⁹⁰ Perry, *AstroPsikoloji*, 120. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliliği*, 193.

⁴⁹¹ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 121. Leo, *Astrology for All*, 82-83. Sakoian - Acker, *The Astrology of Human Relationships*, 173-175.

⁴⁹² Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 285.

⁴⁹³ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 298.

⁴⁹⁴ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 121.

⁴⁹⁵ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 103.

denk gelen bir bireyin birincil amacı denge sağlayabilmek ve hareket özgürlüğü kazanmaktır. Bu uğurda görgülü, insancıl, dengeli, kabiliyetli, sevimli, uyumlu, duygusal, adil, dürüst, nazik, kibar, görgülü, davetkâr ve dost canlısıdır.⁴⁹⁶ Fizyolojik özellikleri bakımından düz bir bel ve basen, yüz basık ve oval, düz saçlı, gamzeli, parlak gözlü, güzel ağızlı, orta boydan biraz uzun ve balık etlidir.⁴⁹⁷ Sağlık açısından bel bölgesinde kas ağrısı, damar genişlemesi, kansızlık, rahim hastalıkları ve gizli şekere işaret etmektedir.⁴⁹⁸ Meslek seçimi bakımından danışman, avukat, hâkim, hukuk danışmanı, sinemacı, mimar, politikacı, sosyal kulüp yöneticisi ve TV program sunucusu gibi işlerle ilişkilidir.⁴⁹⁹

4.1.8. Akrep Burcu

Akrep burcu yönetici gezegeni Plüton'dur. Tanımlayıcı özellikleri güç, tutku ve cinselliktir. Psikolojik ihtiyaçlar açısından değişim, tutarlılık, güç, iktidar, cinsellik, özümseme, bütünleme, arındırma ve temizlenmedir. Arketipik karakterler açısından şifacı, yabancı, şaman, büyücü, şeytan, psikoterapist, finansal işlerde başarılı kimseler, diktatörler, teröristler, ajanlar, dedektifler, müfettişler ve kötü yola düşmüş kimselere karşılık gelir. Gelişim dönemi açısından otuz altı ile kırk yaş arası bireyleri kapsar. Zamanın hızla geçtiği algısı ve orta yaş krizinin yaşandığı süreçleri kapsar.⁵⁰⁰ Olumlu özellikler açısından gururlu, dostluğa önem veren, kararlı, uyumlu ve cömerttir. Olumsuz özellikler açısından merhametsiz, kışkanç, kinci, inatçı ve kendini beğenmiştir.⁵⁰¹ Değerli taşlar açısından kırmızı yakut, malakit, topaz, zümrüt, garnet ve kırmızı spinel;⁵⁰² kumaşlar açısından doğal, zengin ve koyu renlerdeki kumaşlar, ipekler ve satenler;⁵⁰³ bitkiler açısından ateş çiçeği, kırmızı karanfil, krizantem, kaktüs, karaçalı, süpürgeotu ve devedikenini; kokulardan sümbül, manolya, nane ve yaban gülü;⁵⁰⁴ günlerden salı; sayılardan dokuz; metallere demirdir.⁵⁰⁵ İşaret ettiği yönler

⁴⁹⁶ Goodavage, *Siz Astroloji ve Hayatınız*, çev. Belkıs Çorakçı, 152-153.

⁴⁹⁷ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 129.

⁴⁹⁸ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 149.

⁴⁹⁹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 188. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeligi*, 193.

⁵⁰⁰ Perry, *AstroPsikoloji*, 123. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeligi*, 194-195.

⁵⁰¹ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 122. Leo, *Astrology for All*, 82-83. Sakoian - Acker, *The Astrology of Human Relationships*, 175-177.

⁵⁰² Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 275.

⁵⁰³ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 286.

⁵⁰⁴ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 298.

⁵⁰⁵ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 122.

bakımından Kuzeydoğu; yerleşim alanları bakımından sürüngenlerin yaşadığı alanlar, bahçeler, bostanlar, su kenarları, bağlar, çamurluk, bataklık, kanalizasyon, evde çamaşırhane ve banyodur. Ülkeler ve bölgeler açısından Cezayir, Kapadokya, Katalan, Monoca, Norveç, Washington, Fas, Liverpool, Newcastle ve Valencia'dır.⁵⁰⁶ Yükseleni Akrep burcuna denk gelen bir bireyin birincil amacı gizliliğini korumak ve kendini duygusal anlamda güvende hissedebileceği ortamı oluşturmaktır. Bu uğurda sert, katı, eleştirici, yıkıcı, meraklı, şehvetli, gizemli, soğuk, anlaşılmaz, baskıcı ve karardır.⁵⁰⁷ Fizyolojik özellikleri bakımından dikdörtgen yüz hatlı, çene kısmı ve şakaklar belirgin, burun düz ve çentikli, vücut kıllı, sakal ve saçlar gür, beden güçlü, boy kısa ya da biraz uzun, dudaklar kalın ve görünüm dikdörtgendir.⁵⁰⁸ Sağlık açısından kabızlık, hemoroit, apseler, varikozel, cinsel hastalıklar, sistit, prostat, idrar yolu hastalıkları ve zor doğumlar bu burcun şikâyetleridir.⁵⁰⁹ Meslek seçimi bakımından polis, eczacı, hafiyeciler, bankacı, cerrah, dövmeçi, hipnozcu, cinsel terapist, vergi memuru ve yatırım danışmanı gibi işlerle ilgilidir.⁵¹⁰

4.1.9. Yay Burcu

Yay burcu yönetici gezegeni Jüpiter'dir. Tanımlayıcı özellikleri optimistlik, açıklık ve çekinmezliktir. Psikolojik ihtiyaçları bakımından hakikat, umut, adalet, anlam, önem, erdem, değişim ve seyahattir. Arketipik karakterler açısından öğretmen, profesör, vaiz, bakan, rahip, siyasetçi, teorisyen, peygamber, kanun yapıcı, seyyah, bilge, propagandacı ve avukattır. Gelişim dönemi açısından kırk beş ile elli altı yaş arası dönemi kapsar. Kişinin gençler üzerindeki etkisinin arttığı, ahlâkî olgunluğa eriştiği ve başkalarının standartlarından uzaklaşarak, hakikat ve adalet arzusunun zirve yaptığı dönemdir.⁵¹¹ Olumlu özellikleri aileye bağlılık, dürüstlük, hoş sohbet ve cömertliktir. Olumsuz özellikleri alaycılık, fazla açık sözlülük, sabırsızlık ve fazla heyecanlanmadır.⁵¹² Değerli taşlar açısından labradorid, obsidyen, mor yakut, ametist ve topaz;⁵¹³ kumaşlar

⁵⁰⁶ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 104.

⁵⁰⁷ Goodavage, *Siz Astroloji ve Hayatınız*, çev. Belkıs Çorakçı, 153-154.

⁵⁰⁸ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 129.

⁵⁰⁹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 149.

⁵¹⁰ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 189. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 194.

⁵¹¹ Perry, *AstroPsikoloji*, 129-130. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 197-198.

⁵¹² Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 123-124. Leo, *Astrology for All*, 82-83. Sakoian - Acker, *The Astrology of Human Relationships*, 177-179.

⁵¹³ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 275-276.

açısından rahat kullanımlı, leke bırakmayan, süet ve deri türü olanlar;⁵¹⁴ bitkiler açısından leylak, süsen, nergis, mor menekşe, yıldız çiçeği, ebegümece ve karaçamdır. Kokular bakımından gül, zambak, çam, menekşe ve elma çiçeği;⁵¹⁵ günlerden perşembe; sayılardan üç; metallerden bakırdır.⁵¹⁶ İşaret ettiği yönler bakımından Güneydoğu; yerleşim yerleri açısından savaş atları için kullanılan canlı ve cansız nesnelerin alanları, cephanelikler, muharebe alanları, askeri tesisler, evlerde ateşe en yakın ve en üst odalar. Ülkeler ve bölgeler açısından Arabistan, Dalmaçya, Macaristan, Morova, Slovenya, İspanya, Toledo, Yemen ve Zanzibar'dır.⁵¹⁷ Yükseleni Yay burcuna denk gelen bir bireyin birincil amacı saygınlık, güç ve anlaşılır olmaktır. Bu uğurda içine kapanık, duygusal, kolay etkilenen, tedbirsiz, açık fikirli, iyimser, anlayışlı, hırslı, adaletli ve beceriklidir.⁵¹⁸ Fizyolojik özellikleri bakımından uzun yüzlü, kaşları öne çıkık, uzun boylu, kafanın arkası kavisli, eller ve ayaklar büyük, yüzü dolgun, saçlar dalgalı veya kıvrıkcık, uylukları ise düzgündür.⁵¹⁹ Sağlık açısından kalça çıkığı, kalça eklemde artrit, aşırı yağlanma, karaciğer yaylanması, siyatik sinir hastalıkları vb. eklemsele şikâyetler olabilir.⁵²⁰ Meslek seçimi bakımından konsolos, dış ticaret uzmanı, gezgin, astronot, haritacı, yurtdışı rehberi, yabancı dil öğretmeni, motivasyon konuşmacısı ve dağcılık gibi işlerle ilgilidir.⁵²¹

4.1.10. Oğlak Burcu

Oğlak burcu yönetici gezegeni Satürn'dür. Tanımlayıcı özellikleri sistemli, disiplinli ve ciddi oluşudur. Psikolojik ihtiyaçları mükemmellik, başarı, düzen, organizasyon, kontrol, otorite, sorumluluk, prestij, statü ve uzmanlıktır. Arketipik karakterler açısından baba, otorite figürü, yaşlı, bilge, yönetici ve bürokrata karşılık gelir. Gelişim dönemi açısından elli altı ile altmış sekiz yaş arası dönemi kapsar. Bu dönemde kişinin yaşamı boyunca ulaşmayı arzuladığı hedeflerini gözden geçirmesi ve tecrübe alanındaki birikimlerinin zirveye ulaştığı dönemdir.⁵²² Olumlu özellikleri disiplin, kültürlü olmak,

⁵¹⁴ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 286.

⁵¹⁵ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 229.

⁵¹⁶ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 123-124.

⁵¹⁷ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 105.

⁵¹⁸ Goodavage, *Siz Astroloji ve Hayatınız*, çev. Belkıs Çorakçı, 155.

⁵¹⁹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 130.

⁵²⁰ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 150.

⁵²¹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 190. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 197.

⁵²² Perry, *AstroPsikoloji*, 134-135. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 199-200.

dikkatli, zarif ve sabırlı olmaktır. Olumsuz özellikleri cimrilik, fazla iş yapmak, konuşmak, karamsarlık, fazlalık ve meraklılıktır.⁵²³ Değerli taşlar açısından aragonit, kehribar, karnelian, magnetit, hematite ve dumanlı kuvars;⁵²⁴ kumaşlar açısından kadife, deri, süet, ince çizgili kumaşlar;⁵²⁵ bitkiler açısından karagül, kamelya, kadife çiçeği, haşhaş, itüzümü ve kayın; kokular açısından kum zambağı, çam ve kamelya;⁵²⁶ günlerden cuma; sayılardan sekiz; metallere kurşundur.⁵²⁷ İşaret ettiği yönler bakımından güney; yerleşim yerleri açısından dikenlik, karanlık, mezarlık, hapislik ve tutsaklık alanlarıdır. Ülkeler ve bölgeler açısından Afganistan, Alaska, Arnavutluk, Bosna, Brüksel, Bulgaristan, Finlandiya, İzlanda, Hindistan, Makedonya, Meksika ve Trakya'dır.⁵²⁸ Yükseleni Oğlak burcuna denk gelen bir bireyin birincil amacı maddî açıdan iyi bir düzeyde olup sorumluluklarını yerine getirmektir. Bu doğrultuda tedbirli, sabırlı, kararlı, sessiz, melankolik, hırslı, çekingen ve organize edicidir.⁵²⁹ Fizyolojik özellikleri bakımından kemik yapıları düzgün, dizler öne doğru, topuklar çıkıntılı, kulaklar fark edilebilir ve aşağıya doğru kafaya yapışık, kulak memeleri küçük, yüzleri oval, boyunları uzun, vücut zayıf, boy genellikle kısa, burun ince ve uzun, sakal ise seyrek.⁵³⁰ Sağlık açısından kas, kemik, sinir hastalıkları, ciltte döküntü ve kaşıntı, diş sorunları, işitme kaybı ve safra kesesi hastalıklarıyla ilişkilidir.⁵³¹ Meslek seçimi bakımından bürokrat, yönetici, ekonomist, organizatör, oyun kurucu, endüstri ve inşaat mühendisi gibi işlerle ilgilidir.⁵³²

4.1.11. Kova Burcu

Kova burcu yönetici gezegeni Uranüs'tür. Tanımlayıcı özellikleri bağımsızlık, tutarsızlık ve egolu oluşudur. Psikolojik ihtiyaçları bakımından bütünsel bakış, aydınlanma, özgürleşme, kurtuluş, objektif yaklaşım, değişim, gelişim ve reformdur. Arketipik özellikleri bakımından dalavereci, şakacı, reformcu, inkılapçı, soytarı, asi,

⁵²³ Asimgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 125. 47-48. Leo, *Astrology for All*, 82-83. Sakoian - Acker, *The Astrology of Human Relationships*, 179-180.

⁵²⁴ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 276.

⁵²⁵ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 287.

⁵²⁶ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 299.

⁵²⁷ Asimgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 125.

⁵²⁸ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 106-107.

⁵²⁹ Goodavage, *Siz Astroloji ve Hayatınız*, çev. Belkıs Çorakçı, 156.

⁵³⁰ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 130-131.

⁵³¹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 150.

⁵³² Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 191. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliliği*, 199.

devrimci, özgür ruhlu, geleneklere başkaldıran, radikal ve normatiftir. Gelişim dönemi bakımından altmış sekiz ile seksen yaş arası dönemdir. Bu dönem emeklilik yaşı olup, zamanla yaşamdan el etek çekerek geçmişin muhasebesi yapılır.⁵³³ Olumlu özellikleri dürüstlük, zekâ, yardımseverlik, sadakat ve güzel konuşmadır. Olumsuz özellikleri özgürlüğe düşkünlük, sorumsuzluk, kıskacılık, eleştiri, dedikodu, çekememezliktir.⁵³⁴ Değerli taşlar açısından ayaş, angelit, turkuaz, yeşim ve mavi obsidyen,⁵³⁵ kumaşlar açısından kir tutmayan süet kumaşlar, canlı renler ve desenler ve plastik formlara sahip kumaşlar,⁵³⁶ bitkiler açısından kır çiçekleri, orkide, peygamber çiçeği, kavak, menekşe, kakule ve karabiber; kokular açısından yasemin, sümbül ve çiçek karışımları;⁵³⁷ günlerden pazar; sayılardan sekizdir.⁵³⁸ İşaret ettiği yönler bakımından Kuzeypatı; yerleşim yerleri açısından tepelik, engbelik, yeni kazılmış yerler, taş ocakları ve istasyonlardır. Ülkeler ve bölgeler açısından Bremen, Kafkasya, Hamburg, Litvanya, Prusya, Rusya, Salzburg, Sibiryaya ve İsveç'tir.⁵³⁹ Yükseleni Kova burcuna denk gelen bir bireyin birincil amacı istediklerini gerçekleştirebilmek için bilgili ve özgür olmaktır. Bu doğrultuda çağdaş, ilerlemeci, idealist, insancıl, istikrarlı, bilme meraklı, sanata düşkün ve müzikseverdir.⁵⁴⁰ Fizyolojik özellikleri bakımından yüz hatları kare, çene geniş, orta veya uzun bir boy, cildi temiz, basenler geniş, bacaklar uzun ve ayak bilekleri incedir.⁵⁴¹ Sağlık açısından kalp ve ritim bozuklukları, ani kramplar, dolaşım yetersizliği, damar sertliği, renk körlüğü ve denge bozukluğu şikâyetleri görülebilir.⁵⁴² Meslek seçimi bakımından müzisyen, hatip, vaiz, eğitmen, sendika temsilcisi, uçak pilotu, edebiyatçı, aktivist ve imaj danışmanı gibi işlerle ilgilidir.⁵⁴³

⁵³³ Perry, *AstroPsikoloji*, 139-140. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 201-202.

⁵³⁴ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 126. Leo, *Astrology for All*, 82-83. Sakoian - Acker, *The Astrology of Human Relationships*, 180-182.

⁵³⁵ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 276.

⁵³⁶ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 288.

⁵³⁷ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 300.

⁵³⁸ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 126.

⁵³⁹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 107-108.

⁵⁴⁰ Goodavage, *Siz Astroloji ve Hayatınız*, çev. Belkıs Çorakçı, 157-158.

⁵⁴¹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 131.

⁵⁴² Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 151.

⁵⁴³ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 192. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 201

4.1.12. Balık Burcu

Balık burcu yönetici gezegeni Neptün'dür. Tanımlayıcı özellikleri hayalcilik, sempatiklik ve diğerkâmlıktır. Psikolojik ihtiyaçları tinsellik, idealizm, kaçış, yatıştırılma ve yapılandırılmadır. Arketipik karakterler açısından kurtarıcı, şehit, aziz, kutsal kişi, şair, sanatçı, hayalperest, deli, hilekâr ve şizofreni kimseleri sembolize eder. Gelişim dönemi açısından seksen yaş ile ölüme kadar ki dönemi kapsar. Bu dönemde kafa karışıklığı, yönelim bozukluğu, pasiflik, güçsüzlük, kayıplar, acı çekme ve ölüme yakınlık hissi baş gösterir.⁵⁴⁴ Olumlu özellikleri temizlik, titizlik, merhametlilik, sevecenlik ve misafirperverliktir. Olumsuz özellikleri hayalcilik, sorumsuzluk, paranın değerini bilmeme ve kendini kötülemedir.⁵⁴⁵ Değerli taşlar açısından turkuaz, flüorit, ametist, opal, kantaşı, kalsit ve güneştaşı;⁵⁴⁶ kumaşlar açısından danteller, el örgüleri, şifonlar, satenler, lila ve mor tonlar;⁵⁴⁷ bitkiler açısından su zambağı, beyaz gül, yasemin, kabak, yosun, sünger ve tüm su bitkileri; kokulardan defne, tarçın, misk, ıhlamur ve şebboy;⁵⁴⁸ günlerden perşembe; sayılardan üç; metallerden tenekedir.⁵⁴⁹ İşaret ettiği yönler bakımından Kuzeybatı; yerleşim yerleri açısından kuşların yuvaları, balıkların yaşayabildiği sular, inzivaya çekilme alanları, evlerde suya yakın yerler ve çeşmelerin bulunduğu alanlardır. Ülkeler ve bölgeler açısından İskenderiye, Asya, Calabria, Nubia, Normandiya, Portekiz, Ratispon, Sevilla ve Tiverton'dur.⁵⁵⁰ Yükseleni Balık burcuna denk gelen bir bireyin birincil amacı ruhsal huzura ermek ve duygusal açıdan güvende olmaktır.⁵⁵¹ Bu doğrultuda duygusallık, romantiklik, çabuk etkilenme, değişkenlik, iyi niyetlilik, duyarlılık, yaratıcılık ve doğaya meyil öne çıkmaktadır.⁵⁵² Fizyolojik özellikleri bakımından eller ve ayaklar küçük, kollar ve bacaklar bedene orantılı, balık etli, kısa boylu, bedeni yuvarlak hatlı ve üçgen görünümlüdür.⁵⁵³ Sağlık açısından hastalıklara karşı en kırılgan burçtur. Ödem, nezle, grip, sinüzit, soğuk alma,

⁵⁴⁴ Perry, *AstroPsikoloji*, 147-148. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeliği*, 203-204.

⁵⁴⁵ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 128. Leo, *Astrology for All*, 82-83. Sakoian - Acker, *The Astrology of Human Relationships*, 183-184.

⁵⁴⁶ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 277.

⁵⁴⁷ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 289.

⁵⁴⁸ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 301.

⁵⁴⁹ Asımgil, *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*, 128.

⁵⁵⁰ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 108-109.

⁵⁵¹ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 43.

⁵⁵² Goodavage, *Siz Astroloji ve Hayatınız*, çev. Belkıs Çorakçı, 158-159.

⁵⁵³ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 131.

su toplama, şişkinlikler vb. rahatsızlıklar görülebilir.⁵⁵⁴ Meslek seçimi bakımından psikolog, çağrı merkezi danışmanı, radyocu, ar-ge uzmanı, din adamı, yoga hocası, terapist, rüya tabircisi ve müzisyenlik gibi işlerle ilgilidir.⁵⁵⁵

⁵⁵⁴ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 151.

⁵⁵⁵ Özkırış vd., *Burçlar Hakkında Her Şey*, 193. Benzer nitelikler için bkz. Kırkoğlu, *Göklerin Bilgeligi*, 203

SONUÇ

İhvân kozmolojisi, “büyük insan” olarak nitelendirilen âlemin, zâhir veya bâtın her yönüyle eşya üzerine yayılmış ilkelerini ve etkilerini konu edinmiştir. Araştırma sahası oldukça geniş olan bu yapının da muhtasar bir ölçütü ve bu ölçütü üzerinden bütüne genellenebilir yasalarını keşfetmek, daha gerçekçi bir olgudur. Dolayısıyla İhvân düşünürleri de ontolojik, kozmolojik ve metafizik tüm incelemelerinde tek bir ölçütü temele almışlardır ki bu ölçüt insandır. İnsan, duysal veya ruhsal tüm yönleriyle büyük olan âlemin niteliklerinin taşıyıcısıdır. Ancak büyük olan âlemin taşıyıcısı olduğu niteliklerde, kendi üstünde konumlanan varlıkların niteliklerinin yansımalarıdır. O halde yalnız başına âlem perspektifinde insanı araştırmak değil, insan özelinde tüm yaratılmışları araştırmak gerekir. Böylesine yoğun ve karmaşık bir alanın tüm yönleriyle keşfedilebilmesi ise, birbirlerinden farklı pek çok yaklaşımın uyumlu birlikteliğini gerekli kılmıştır. Çünkü mutlak ölçütün (insan) yaratılmışlarla olan ilişkisini mütalaa edecek gözlem ve yorum biçimi, üç şeyin birlikteliğiyle mümkündür. Bunlar; dönem içerisinde bilimin vardığı son nokta, dinî metinlerin rehberliği ve taassupsuz bir senkretizmdir.

İhvân, her şeyiyle âlemin küçük bir prototipi olarak tanımladığı insanı, tıpkı diğer varlık alanlarında olduğu gibi yaratıcıdan taşan açılımın ürünü olarak görmektedir. Bu sürecin mimarı olan Yaratıcı, Faâl Akli varlıkların ilkesel prototiplerini oluşturucu ve depolayıcı; Küllî Nefs’i, oluşturulan prototiplerin yöneticisi ve etkinleştiricisi; İlk Madde’yi, form kazandırıcı; Tabiatı, oluşturulan formların şekillendiricisi ve amaçlarla buluşturucusu; Mutlak Cismi, şekillenmiş formları duysallaştırıcı; Felekleri, duysal varlıkların başkalaştırıcısı; Dört Unsuru, başkalaşıma konu olucu; Müvellidâtı ise tüm bu etkinliklerin sonucu kılmıştır. Doğrusal bir aktarımla sonu başlangıcına bitleştirilmiş olan bu sistemin her ögesi, kendi üstünde konumlanan varlıkların tahakkümü ve karakteristiği altındadır. Hal böyle olunca insanın kişilik, karakter, zekâ, mizaç vb. tüm alanlarda sahip olduğu niteliklerde, kendine yakın olandan başlayarak uzak olana doğru sıralanmış nedenlerle çevrelenmiştir. Haliyle bu sürecin bir parçası olan gök cisimlerinin, kendi aralarında gerçekleştirmiş oldukları konfigürasyonlar ve periyodik hareketler, aslında insanı ve çevresini etkileyen yasaların ve benzerliklerin gözlemlenebilir son kısmıdır. Bu bakımdan İhvân, bu cisimlere ilişkin nicel veya nitel

tüm bilgi birikimlerini incelemiş ve bu birikimlerin insanla olan münasebetini aktarma gayretinde bulunmuştur. Dolayısıyla İhvân'ın, Resâil kapsamında konuya ilişkin açıklamaları değerlendirilirken iki durumun farkında olmak gerekir. Birincisi; gök cisimlerinin varlıksal hiyerarşinin nedensel sonucu olarak insana ve çevresine aksettirdiği niteliklerdir. İkincisi ise; gök cisimlerinin bizâtihi kendi yapıları üzerinden, insan ve çevresiyle kurmuş olduğu benzerliklerdir. İhvân, bahsi geçen her iki konunun incelenişinde, ilm-i ahkâm olarak isimlendirdiği astroloji ilmini temele almıştır. Çünkü yaratıcının kozmolojik düzen içerisine yerleştirdiği yasaların keşfi ve onlara uygun ferasette bulunulabilmesi, bu ilmin doğrulanabilir inceliklerinde gizli görülmüştür. Bu bakımdan “Resâil çerçevesinde ilm-i ahkâmın amacı ve insanla münasebeti neydi?” sorusuna verilecek cevap “varlık hiyerarşinin içerisine yerleştirilmiş -keşfedilebilir- yasaların, gök cisimleri vasıtasıyla insan ve çevresi özelinde açığa çıkarmış olduğu etkilerin ve benzerliklerin ele alındığı akıl yürütme sistemi” olmalıdır. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki İhvân'ın, dinî ve felsefî uzlaşma amacına hizmet etmek için, her iki yapıyla da uyumlu şekilde ele aldığı ilm-i ahkâm, dönemsel astronomik kabullerin üzerine inşa edilmiştir. Yani elde edilen verilerin çoğunluğu, yaşanan dönemin veya öncesinin temayüz göstermiş önemli şahsiyetlerinin malumatıyla yakından ilişkilidir. Çalışma sınırları içerisinde yer yer bu ilişkilere değinmiş olsak da bu ilişkilerin tamamıyla ele alındığı anlamına gelmemelidir.

Son olarak, yapılan araştırma çerçevesinde elde edilen bulgular göz önüne alındığında, İhvân'ın ilm-i ahkâm türü söylemleriyle, günümüz astroloji söylemleri arasında üç tür benzerliğin bulunduğu kanaati bizde oluşmuştur. Bunlar; terminoloji, dokümantasyon ve gök cisimlerinin genel karakteristiğine yönelik yapılan açıklamalardır. Bu benzerliklerin dışında kalan kimi farklılıklar ise, dönem konjonktüründe sonradan oluşturulduğu anlaşılabilir. Çünkü gelişen gözlem pratiği ve düşünsel ilerlemeler, gök cisimlerine yönelik niteliksel söylemlerin detaylandırılmasına ve güncel durumlara uyarlanabilir bir dil kullanımına zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

- Apaydın, Halil. “Burçların Dini Tutum ve Davranışlarla İlişkisi”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/3 (2004), 183-206.
- Aristoteles. *Gökyüzü Üzerine*. çev. Saffet Babür. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1997.
- Aristoteles. *Üsûlücyâ Aristoteles'in Teolojisi*. çev. Cahid Şenel. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017.
- Arroyo, Stephen. *Astrology, Psychology, and The Four Elements*. ABD: CRCS Publications, 1975.
- Arslan, Ahmet. *İlk Çağ Felsefe Tarihi Plotinus, Yeni Platonculuk ve Erken Dönem Hristiyan Felsefesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 5. Basım, 2019.
- Arslan, Mustafa. “Seküler Toplumlarda Kutsal Arayışları: Geç Modern Dönemde Büyü-Din İlişkisinin Sosyolojik Analizi”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2010), 195-210.
http://isamveri.org/pdfdrq/D03583/2010_1_1/2010_1_1_ARSLANM2.pdf
- Asımgil, Sevim. *Doğu Kaynaklarının Bakış Açısıyla Burçlar Nedir*. İstanbul: Karizma Yayınları, 9. Baskı, 2002.
- Aydın, Alpu. *Yıldızların Cinsiyeti: Astrolojinin ve Takvimlerin Cinsiyetlendirilmesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Aydın, Cengiz - Aydın, Gülseren. “Batlamyus”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Şubat 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/batlamyus>
- Aydın, Hasan. “İhvân es-Safa'da Bilim Eğitimi, Amacı ve Sınıflaması”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 6/21 (2007), 41-59.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/69969>
- Aydın, Hasan. “Kozmolojik Temeleler Işığında İhvân es-Safa'da Astroloji ve Astrolojinin Meşruluğu Sorunu”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 9-1 (Haziran 2011), 179-198. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179786>
- Babacan, İsrail. “Feraheng-i Istilâhât-ı Nücûmî ve Divan Şiiri Açısından Önemi”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]* 2/1 (2019), 109-124.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/659366>
- Başaçık Ak, Fazilet. *İhvân-ı Safâ'da Metafor*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
<https://acikerisim.erbakan.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12452/700#sthash.JPkovq vB.hEU8XPzn.dpbs>

- Batuk, Cengiz. “Ortaçağ Harrânîler’in de Eskatolojik Mitlerin Yahudi-Hıristiyan Apokaliptiğine Benzerliği”. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (2005), 81-98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruifd/issue/17567/183972>
- Bîrûnî, Ebü’r-Reyhân Muhammed b. Ahmed. *The Book of Instruction in The Elements of The Art of Astrology*. çev. R. Ramsay Wright. London: Kessinger Publishing, 1934.
- Bozkurt, Gözde. *Çok değişkenli Varyans Analizi İle Astroloji ve Kişilik Özelliklerinin Uyumunun incelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Bozkurt, Ömer. “İhvân-ı Safâ’da Aritmetik, Geometri ve Felsefe İlişkileri”. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 1/18 (15 Nisan 2012), 123-152. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kaygi/issue/27699/292484>
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap Aklının Oluşumu*. çev. İbrahim Akbaba. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Callatay, Godefroid. *Ikhwân al-Safa’ A Brotherhood of Idealists on the Fringe of Orthodox Islam*. England: Oneworld Publications, 2005.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005.
- Corbin, Henry. *İslam Felsefesi Tarihi: Başlangıçtan İbn Rüşd’ün Ölümüne*. çev. Hüseyin Hatemi. İstanbul: İletişim Yayınları, 8. Basım, 2010.
- Çalışlar, Aziz. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1991.
- Çelik, Değer. *Astroloji El Kitabı*. İstanbul: Yaprak Yayıncılık ve Dağıtıcılık, 1994.
- Çetinkaya, Bayram Ali. “Bilimler Ansiklopedisi Klasığı Olarak İhvân-ı Safa Risaleleri”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 8/22 (01 Temmuz 2015), 263-285. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/51882>
- Çetinkaya, Bayram Ali. “İhvân-ı Safâ Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi”. *Felsefe Dünyası* 1/37 (2003), 87-121. http://isamveri.org/pdfdr/D00615/2003_37/2003_37_CETINKAYABA.pdf
- Dosay, Melek. “Pisagor”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Ağustos 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/pisagor>
- Dreyer, J. L. E. *A History of Astronomy From Thales To Kepler*. ABD: Dover Publications, 1953.
- Düztepe, Türkan. *Popüler Kültür Ürünü Olarak Gazetelerin Astroloji Köşelerinin Değerlendirilmesi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/28548/2598.pdf?sequence=1>

- Eraydın, Selçuk. “Feyiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Şubat 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/eraydin-selcuk>
- Erdoğan, Adeviye. *İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Burçlara Yönelik Görüşlerinin Yetkinlikler Açısından Değerlendirilmesi*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017. <http://tez.sdu.edu.tr/Tezler/TS02240.pdf>
- Erkol, Ahmet. “İslam Kozmoloji Öğretisinde Allah-Tabiat ve İnsan İlişkisi Bağlamında Doğa ve Doğanın Korunması”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 18/2 (11 Aralık 2018), 571-587. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marife/issue/41897/471327>
- Fehd, Tevfik. “İlm-i Ahkâm-Nücûm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 03 Temmuz 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilm-i-ahkam-i-nucum>
- Fehd, Tevfik. “İlm-i Felek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 03 Temmuz 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilm-i-felek>
- Goodavage, Joseph. *Siz Astroloji ve Hayatınız*. çev. Belkıs Çorakçı. 1. Cilt. İstanbul: Odvi Özel Eğitim Hizmetleri a.ş.1987.
- Göktaş, Vahid. “Kur’an’da Bilgi ve Bilginin Kaynakları”. *Harran Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 13/20 (2008), 159-179. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/257588>
- Gündüz, Şinasi. “Harrânîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Ağustos 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/harraniler>
- Gündüz, Şinasi. “Kur’an’daki Sâbî Kavramının Sâbiî veya Sâbie Olup Olmadığı Problem”. *AİBÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (24-25 Eylül1992), 43-81. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/14727>
- Gündüz, Şinasi. *İslâm ve Sâbiîlik*. İstanbul: Hikav Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Gündüz, Şinasi. *Sâbiîler Son Gnostikler*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2016.
- İhvân-ı Safâ. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*. çev. Abdullah Kahraman vd. 5. Cilt. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- İhvân-ı Safâ. *Resâ’ilü İhvâni’s-Şafâ ve hullâni’l-vefâ’*. nşr. Ârif Tâmir. 1. Cilt. Beyrut-Paris: y.y. 1415-1995.
- İlhan, Barış. *Astroloji Dersleri*. İstanbul: İlhan Yayınevi, 2004.
- Kara, Necati. “Kur’an’da Gayb”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1994), 54/90. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/153891>

- Karakuş, Mehmet. “İhvân-ı Safâ Risalelerinde Tanrı'nın Bilinmesi”. *Sosyal Bilimler Dergisi* 9/17 (28 Haziran 2019), 45-55. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/747329>
- Karakuş, Mehmet. “İhvân-ı Safâ Risâlelerinde Tanrı'nın Bilinmesi”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/17 (28 Temmuz 2019), 44/55. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/747329>
- Karlığa, Bekir. *İslâm Kaynakları ve Filozofları Işığında Pythagoras ve Presokratik Filozoflar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1980. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/14529>
- Kaya, Emrah. “Reason and Rationality in the Epistles of Ikhwân al-Safâ”. *İlâhiyat Tetkikleri Dergisi* 52/2 (31 Aralık 2019), 155-172.
- Kaya, Mahmut. “Aristo”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 05 Ekim 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/aristo>
- Kaya, Mahmut. “Meşşâiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Eylül 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/messaiyye>
- Kaya, Mahmut. “Sudûr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Şubat 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sudur>
- Kaya, Mahmut. *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri*. İstanbul: Klasik Yayınları, 10. Basım, 2017.
- Kaya, Seyfeddin. “Ortaçağ'da Arap-İslam Dünyasında Astronomi Bilimi”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (11 Aralık 2017), 354-373. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/393437>
- Kılıç, Mahmut Erol. *Hermesler Hermes'i: İslâm Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce* İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Kırkoğlu, R. Hakan. *Göklerin Bilgeligi*. İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 3. Basım, 2019.
- Koçhan, Metin. “Matematik, İhvân-ı Safâ Felsefesinin Dayandığı Aksiyomatik Zemin midir?”. *Artuklu Akademi* 4/2 (25 Ocak 2017), 77-95. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/artukluakademi/issue/33512/376191>
- Koçhan, Metin. *İhvân-ı Safâ, Varlık-Matematik İlişkisi*. Mardin: Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015. <http://acikerisim.artuklu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12514/1032#sthash.uGkK6ve9.JqvQ27bl.dpbs>
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.

- Kutluer, İlhan. “Felek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 16. Ekim 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/felek#1>
- Leo, Alan. *Astrology for All*. Londra: Modern Astrology Office, 1899.
- Lewis, James. *The Astrology Books*. ABD: Visible Ink Press Publishing, 2003.
- Macıç, Haris. *İhvân-ı Safâ'da Zâhir ve Bâtin*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011. <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1705/294523.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Meriç, Mahmut. “İhvân-ı Safâ'da Bilgi, Bilim ve İlimlerin Sınıflandırılması”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2014), 440-447.
- Mutlu, İrem - Albayrak, Yusuf. “Harran ve Soğmatar'da Sin Kültürünün Varlığı”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi* 37/37 (22 Mart 2018). 133-144. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kdeniz/issue/36223/397026>
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *İslâm Kozmolojisi Öğretilerine Giriş*. çev. Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 1985.
- Netton, Ian Richard. *Muslim Neoplatonists An Introduction to the Thought of the Brethren of Purity*. England: George Allen & Unwin Ltd., 1991.
- Okur - Berberoğlu Emel. “Bilimsel Düşünmenin Gelişim Seyrinin Pragmatik Sonuçları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17-32 (2014), 135-150.
- Onay, Hamdi. *İhvân-ı Safâ'da Varlık Düşüncesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1999.
- Öz, Mustafa - Muhammed eş-Şek'a, Mustafa. “İsmâiliyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Ekim 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ismailiyye>
- Özkırış, Barış vd. *Burçlar Hakkında Her Şey*. İstanbul: AstroArt Astroloji ve Danışmanlık Ltd. Şti yayınları, 2020.
- Özsoy, Seda. “Antikçağ'daki Evren Anlayışı: Aristoteles'ten Kopernik'e Farklı Evren Modelleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10-50 (2017), 420-427.
- Öztosun, Mâyide. *İhvân-ı Safâ'da Te'vil*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006. <http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/7362>
- Perry, Glenn. *AstroPsikoloji*. çev. Sibel Oltulu. 2. Cilt. İstanbul: AstroArt Astroloji ve Danışmanlık Ltd. Şti Yayınları, 2020.
- Plotinus. *Dokuzluklar V*. çev. Zeki Özcan. Ankara: Birleşik Kitabevi, 1. Basım, 2011.

- Ptolemy. *Claudius Ptolemy: Tetrabiblos*. çev. J.M. Ashmand. London: Astrology Classics, 2006.
- Ptolemy. *Ptolemy's Almagest*. çev. G. J. Toomer. London: Gerald Duckworth & Co. Ltd., 1984.
- Sakoian, Frances - Acker, Louis. *The Astrology of Human Relationships*. United States of America: Published by Harper 8c Row, 1989.
- Selvi, Canan. *Astrolojik Kişilik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki*. Konya: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Sezgin, Fuat. *İslâm Uygarlığında Astronomi Coğrafya ve Denizcilik*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2010-11-12.
- Sezgin, Fuat. *Tanınmayan Büyük Çağ*. İstanbul: Timaş Yayıncılık, 2010.
- Ş. Şerif, Mian. *İslâm Düşüncesi Tarihi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Şenel, Cahid. “Yeni Eflâtunculuk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Ağustos 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yeni-eflatunculuk>
- Şenel, Cahid. *Yeni Eflâtunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Taş, İsmail. *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*. Konya: Palet Yayınları, 1. Basım 2012.
- Trismegstus, Hermes. *Corpus Hermeticum: Hermetik Öğreti*. çev. Hürrem Gür Türer. İstanbul: Mavi Kalem Yayınevi, 2. Basım, 2019.
- Turan, Maşallah. “Gayb İlminin Yorumlanmasındaki Tutarsızlıklar Muhammed Ali Sâbûnî Örneği”. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2016), 130-153.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/265719>
- Unat, Yavuz vd. (ed.). *Aristoteles'in Evren Anlayışı ve Etkileri*. Ankara: Düşünbil Akademi Yayınları, 2016.
- Unat, Yavuz. *İlk Çağlardan Günümüze Astronomi Tarihi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Uyar, Tevfik. “Astroloji Sözde Bilimi ve Toplum için Yarattığı Tehditler Üzerine Bir Tartışma”. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 6/1 (2016) 50-60. http://higheredu-sci.beun.edu.tr/pdf/pdf_HIG_1694.pdf
- Uysal, Enver. “İhvân-ı Safâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Temmuz 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihvan-i-safa>

Uysal, Enver. *İhvân-ı Safa Felsefesinde Tanrı-Âlem*. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.

Üzüm, İlyas. “Şîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Ekim 2020.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/sia#5>

Zorbacı, Abdullah. “İhvân-ı Safâ Risâlelerinde Gök Cisimlerinin İnsan Üzerindeki Etkileri”. *IV. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi*. ed. Aparna Srivastava - Ferhat Çağrı Aras. 279-297. Mardin: Farabi Yayınevi, 2020.

ÖZGEÇMİŞ

Abdullah ZORBACI, 22.10.1995 yılında Giresun'un Çamoluk ilçesinde dünyaya geldi. İlköğrenimini Çamoluk Gazi Yatılı Bölge Okulu'nda, liseyi 2009-2013 yılları arasında Giresun Merkez Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde okudu. 2013 yılında Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazandı ve 2018 yılında lisans eğitimini burada tamamladı. 2018 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Felsefesi bölümünde yüksek lisans programına katıldı. Kendisi şuan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni olarak Kocaeli'nin Dilovası ilçesinde görevini sürdürmektedir.